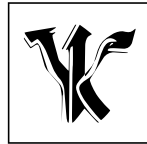

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

**ЕКСПЕРТ:
ПАРАДИГМИ ЮРИДИЧНИХ НАУК
І ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

**EXPERT: PARADIGM OF LAW
AND PUBLIC ADMINISTRATION**

№ 3 (31), 2024

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління
Видається з 2018 року
Періодичність: 4 рази на рік
Друкується за рішенням Вченої ради Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 11 від 30.10.2024)
Видання є таким, що реферується в міжнародних та вітчизняних наукометричних базах: Index Copernicus, ResearchBib, Turkish Education Index, Polish Scholarly Bibliography, Google Scholar, “Україніка наукова”, ESJI .
Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 № 1643 (Додаток 4) журнал включено до Переліку наукових фахових видань України у категорії «Б».
Спеціальності: 081 – Право, 281 – Публічне управління та адміністрування, 293 – Міжнародне право.
Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl. Відповідальність за зміст, достовірність фактів, цитат, цифр несуть автори матеріалів. Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення (зі збереженням авторського стилю та головних висновків). Редакція не завжди поділяє думки авторів та не несе відповідальність за надану ними інформацію.
Матеріали подано в авторській редакції.
Передрук – тільки з дозволу редакції.
Адреса редакційної колегії:
ПрАТ “ВНЗ “Міжрегіональна Академія управління персоналом”
вул. Фрометівська, 2, Київ, Україна, 03039
Офіційний сайт видання:
www.journals.maup.com.ua/index.php/expert

Expert: paradigm of law and public administration
Published from 2018
Pereodicity: 4 times a year
Published by the decision of Academic council of Interregional Academy of Personnel Management (Protocol № 11 from October 30, 2024)
Collection is included to the international and domestic scientometrics databases Index Copernicus International, ResearchBib, Turkish Education Index, Polish Scholarly Bibliography, Google Scholar, “Україніка наукова”, ESJI .
According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine (Annex 4), the journal is included in the List of scientific professional publications of Ukraine, which have been assigned the category «B».
Subject Areas: 081 – Law, 281 – Public management and administration, 293 – International law.
The articles were checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed by the Polish company Plagiat.pl.
The authors are responsible for the content, accuracy of the facts, quotes, numbers. The editors reserves the right for a little change and reduction (with preservation of the author’s style and main conclusions). Editors can not share the world views of the authors and are not responsible for the information provided.
Materials filed in the author’s edition.
Reprinting – with the editorial’s permission strictly.
Address of the editorial board:
Interregional Academy of Personnel Management
Str. Frometivska, 2, Kyiv, Ukraine, 03039
Official site:
www.journals.maup.com.ua/index.php/expert

Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління : збірник. № 3 (31), 2024. Київ : ПрАТ “ВНЗ “Міжрегіональна Академія управління персоналом”, 2024. 58 с.

Головний редактор

Щокін Ростислав Георгійович, доктор юридичних наук, професор, Президент Міжрегіональної Академії управління персоналом

Члени редакційної колегії:

Яблонська-Бонса Йоланта, професор, доктор юридичних наук, керівник кафедри теорії, філософії та історії права Академії Леона Козьмінського в Варшаві, головний редактор часопису «Критика права» (Республіка Польща)

Міхальський Томаш, доктор наук, доцент кафедри географії регіонального розвитку Гданського університету, Гданськ (Республіка Польща), tomasz.michalski@ug.edu.pl

Ніколас Шмітт, кандидат наук, старший науковий співробітник Інституту федералізму Університету Фрібургу (Швейцарія), Nicolas.schmitt@umifr.ch

Перцев Роман Валерійович, кандидат юридичних наук, відділ ідентифікації та криміналістики (DIFC) Поліція Ізраїлю, Єрусалим (Ізраїль)

Вечорек Лешик, доктор хабілітований, доцент, завідувач кафедри кримінального права, кримінології та криміналістики Факультету юридичних і суспільних наук Університету ім. Яна Кохановського в м. Кельц (Республіка Польща), wieczorekleszek@op.pl

Яскренія Єжи, професор, доктор хабілітований (Dr Hab), декан Факультету юридичних і суспільних наук Університету ім. Яна Кохановського в м. Кельце, завідувач кафедри конституційного, європейського і міжнародного публічного права, Віце-президент Правління Польського Товариства конституційного права, Спікер Товариства Польських парламентаріїв, член Правління Європейського Товариства колишніх парламентаріїв Ради Європи (FP-AP) в Парижі (Республіка Польща), jerzysj@hotmail.pl

Акімова Людмила Миколаївна, доктор наук з державного управління, професор, заслужений працівник освіти України, професор кафедри фінансів та економічної безпеки Національного університету водного господарства та природокористування, l_akimova@ukr.net

Якимчук Аліна Юрївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри державного управління, документознавства та інформаційної діяльності Національного університету водного господарства та природокористування, alinayakim@ukr.net

Заросило Володимир Олексійович, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого Міжрегіональної Академії управління персоналом

Сопілко Ірина Миколаївна, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, декан юридичного факультету Національного Авіаційного Університету

Кисленко Дмитро Петрович, доктор педагогічних наук, кандидат юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського

Хаджирадева Світлана Костянтинівна, доктор наук з державного управління, професор, заступник директора Української школи урядування

Рябцев Геннадій Леонідович, доктор наук з державного управління, професор, професор Києво-Могилянської школи урядування, головний науковий співробітник Національного інституту стратегічних досліджень

Яровой Тихон Сергійович, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри міжнародних відносин та політичного консалтингу Інституту права та суспільних відносин Університету «Україна», tikhon_9563963@ukr.net

Барабаш Юрій Григорович, доктор юридичних наук, професор, проректор з навчальної роботи Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Скрипнюк Олександр Васильович, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, директор Інституту держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України

Губанов Олег Олександрович, доктор юридичних наук, професор, доцент кафедри службового та медичного права, Навчально-наукового інституту права, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Нестерович Володимир Федорович, доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри державно-правових дисциплін Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, mail@lduvs.edu.ua

Тимошенко Юрій Петрович, кандидат юридичних наук, професор, заступник директора Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого Міжрегіональної Академії управління персоналом

Швець Катерина Павлівна, доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільно-правових дисциплін та міжнародного права Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого, проректор, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Муравйов Кирило Володимирович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного, фінансового та банківського права Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Нестор Віталій Романович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії держави і права та конституційного права Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Амелін Олександр Юрійович, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Адам Адриан Останек, доктор наук, доктор габілітований, професор Військового технологічного університету (Республіка Польща)

Мануель Давид Массено, доцент Політехнічного інституту Бежа (Португалія)

Агнешка Шпак, доктор габілітований, професор кафедри міжнародної безпеки Інституту досліджень безпеки, Торунь (Республіка Польща), szpak@journals.maur.kiev.ua

Олександра Леткова, доктор права, доцент, юридичний факультет Університету Матея Бела, Банска Бистрица (Словаччина)

Мартін Белтран Сауседо, кандидат наук, професор, юридичний факультет Abogado Ponciano Arriaga Leija, Автономний університет Сан-Луїс-Потосі (Мексика)

Chief Editor

Shehokin Rostyslav Heorhiiovych, Doctor of Law, Professor, President of the Interregional Academy of Personnel Management

Members of the editorial board:

Jablonska-Bonsa Jolanta, Professor, Doctor of Law, Head of the Department of Theory, Philosophy and History of Law of Kozminski University, Editor-in-Chief of Critique of Law (Republic of Poland)

Tomasz Michalski, Doctor of Science, Associate Professor at the Department of Geography of Regional Development, University of Gdansk, Gdansk (Republic of Poland), *tomasz.michalski@ug.edu.pl*

Nicholas Schmitt, PhD, Senior Researcher at the Institute of Federalism, University of Friborg (Switzerland), *Nicolas.schmitt@unifr.ch*

Pertsev Roman Valeriiovych, PhD (Law), Division of Identification and Forensic Science (DIFC) of Israel Police, Jerusalem (Israel)

Vechorek Leshyk, Doctor Habilitated, Associate Professor, Head of the Department of Criminal Law, Criminology and Criminology, Faculty of Law and Social Sciences, Jan Kochanowski University of Kielce (Republic of Poland), *wieczorekleszek@op.pl*

Yaskrenia Jerzy, Professor, Doctor Habilitated (Dr. Hab.), Dean of the Faculty of Law and Social Sciences, Jan Kochanowski University of Kielce, Head of the Department of Constitutional, European and International Public Law, Vice-President of the Board of the Polish Society of Constitutional Law, Speaker of the Society of Polish Parliamentarians, Member of the Board of the European Society of Former Parliamentarians (FP-AP) in Paris (Republic of Poland), *jerzyj@hot.pl*

Akimova Lyudmyla Mykolayivna, Doctor of Science in Public Administration, Professor, Honored Education Worker of Ukraine, Professor at the Department of Financial and Economic Security of the National University of Water Management and Nature Resources Use (Ukraine)

Yakymchuk Alina Yuriyvna, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Public Administration, Documentation and Information Activity of the National University of Water Management and Nature Resources Use, *alinayakim@ukr.net* (Ukraine)

Zarosylo Volodymyr Oleksiyovych, Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Law-Enforcement and Anti-Corruption Activities of the Educational-Scientific Institute of Law named after Volodymyr the Great, Interregional Academy of Personnel Management (Ukraine)

Sopilko Iryna Mykolayivna, Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Dean of the Faculty of Law of the National Aviation University (Ukraine)

Kyslenko Dmytro Petrovych, Doctor of Pedagogy, PhD in Law, Professor, Leading Researcher, National Defence University of Ukraine (Ukraine)

Khadzhiradeva Svitlana Kostiantynivna, Doctor of Science in Public Administration, Professor, Deputy Director of the Ukrainian School of Government, Head of the Center for Evaluation of Candidates for Civil Service Positions (Ukraine)

Ryabtsev Hennadiy Leonidovych, Doctor of Science in Public Administration, Ph.D., Professor, Professor at Kyiv-Mohyla School of Government, Chief Researcher at the National Institute for Strategic Studies (Ukraine)

Yarovoy Tikhon Serhiiovych, Doctor of Sciences in Public Administration, Ph.D., Professor, Professor at the Department of International Relations and Political Consulting of the Institute of Law and Public Affairs, Open International University of Human Development "UKRAINE", *tikhon_9563963@ukr.net* (Ukraine)

Barabash Yurii Hryhorovych, Doctor of Law, Professor, Vice-Rector for Academic Affairs of Yaroslav Mudryi National Law University (Ukraine)

Skrypniuk Oleksandr Vasyliiovych, Doctor of Law, Professor, Academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine, Deputy Director of V.M. Koretsky Institute of State and Law of NAS of Ukraine (Ukraine)

Hubanov Oleh Oleksandrovyeh, Doctor of Law, Professor, Associate Professor at the Department of Service and Medical Law, Educational and Research Institute of Law, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

Nesterovych Volodymyr Fedorovych, Doctor of Law, Associate Professor, Head of the Department of State and Law Disciplines of Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko, *mail@lduvs.edu.ua* (Ukraine)

Tymoshenko Yuriy Petrovych, PhD in Law, Professor, Deputy Director of the Educational-Scientific Institute of Law named after Volodymyr the Great, Interregional Academy of Personnel Management (Ukraine)

Shvets Kateryna Pavlivna, Doctor of Sciences in Public Administration, PhD in Law, Associate Professor, Professor at the Department of Civil Law Disciplines and International Law of the Educational-Scientific Institute of Law named after Volodymyr the Great, Vice-Rector, Interregional Academy of Personnel Management (Ukraine)

Muraviov Kyrylo Volodymyrovych, Doctor of Law, Professor, Professor at the Department of Administrative, Financial and Banking Law of the Educational-Scientific Institute of Law named after Volodymyr the Great, Interregional Academy of Personnel Management (Ukraine)

Nestor Vitalii Romanovych, Doctor of Law, Professor, Professor at the Department of Theory of State and Law and Constitutional Law of the Educational-Scientific Institute of Law named after Volodymyr the Great, Interregional Academy of Personnel Management (Ukraine)

Amelin Oleksandr Yuriiovych, PhD in Law, Associate Professor, Professor at the Department of Law Enforcement and Anti-Corruption Activities of the Educational-Scientific Institute of Law named after Volodymyr the Great, Interregional Academy of Personnel Management (Ukraine)

Adam Adrian Ostanek, DSc, Dr. Hab., Professor at the Military University of Technology (Republic of Poland)

Manuel David Masseno, Associate Professor, Polytechnic Institute of Beja (Portugal)

Agnieszka Shpak, Dr. Hab., Professor at the Department of International Security, Institute of Security Studies, Torun (Republic of Poland), *sypak@journals.maup.kiev.ua*

Alexandra Letkova, JUDr., Associate Professor, Faculty of Law Matej Bel University, Banska Bystrica (Slovakia)

Martín Beltrán Saucedo, PhD, Full Professor, Faculty of Law Abogado Ponciano Arriaga Leija, Autonomous University of San Luis Potosí (Mexico)

ЗМІСТ

Агаєв Хусейн

Порівняльний аналіз структури судів в Азербайджанській Республіці та в Україні, а також діяльності щодо притягнення до відповідальності суддів, які порушили вимоги законодавства і підозрюються у корупційних кримінальних правопорушеннях.....6

Лісовська Ю. П., Лісовський П. М., Бортник В. А.

Концепція стресостійкості людини в кіберсучасності.....12

Марусяк Л.

Цивільно-правовий метод регулювання суспільних відносин у контексті його сучасного розуміння.....20

Мельниченко Б.

Адміністративно-правове регулювання публічного управління: поняття та особливості реалізації у сучасних умовах.....27

Паламарчук С. В.

Теоретико-методологічне визначення термінів «суд», «судова влада», «судова система», «судоустрій», «органи суду», «судові органи» та «органи правосуддя» і проблеми віднесення судів до правоохоронних органів 35

Свистович Р.

Поняття методології вивчення організації проведення масових заходів: особливості та методика проведення.....42

Яворська В.

Запобігання злочину геноциду.....50

Агаєв Хусейн,

здобувач кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права імені Володимира Великого ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Фрометівська, 2, м. Київ, 03039

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СТРУКТУРИ СУДІВ В АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ТА В УКРАЇНІ, А ТАКОЖ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІВ, ЯКІ ПОРУШИЛИ ВИМОГИ ЗАКОНОДАВСТВА І ПІДОЗРЮЮТЬСЯ У КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕННЯХ

Анотація. У науковій статті проведено порівняння системи судів та судоустрою Азербайджанської республіки та України. Аналіз діяльності судових систем цих двох держав показує, що вони створювалися приблизно в один період, проте вони є досить різними. В Україні на створення судової системи та перебудови роботи судової системи великий вплив здійснила загальна корумпованість суспільства та тісні зв'язки з російською судовою системою. Тому до сьогодні ефективність судової системи в Україні є досить низькою. Крім того, судова система України певною мірою корумпована і не зважаючи на прийняття відповідних законодавчих актів та створення нових антикорупційних органів випадки корупції досить часто виявляються.

У статті здійснено порівняння системи судових органів Азербайджанської республіки та України. Відмічено, що судова система Азербайджанської республіки створювалася в період війни в Нагірному Карабасі і тому вона більш орієнтована на попередження військових кримінальних правопорушень. В Україні навіть зараз після повномасштабного вторгнення Збройних сил Російської Федерації не створено системи військової юстиції.

Здійснено висновки, що окремі аспекти діяльності судової системи Азербайджанської республіки є позитивними і можуть бути використані в реформуванні судової системи України. Разом з тим відмічено, що є недоліки і в системі судочинства та судоустрою в Азербайджанській Республіці. Це стосується питання вивчення кандидатів на посади суддів, їх навчання та призначення. В Україні діяльність Вищої Ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів є більш ефективною.

Ключові слова: судова система, судоустрій України, судоустрій у Азербайджанській Республіці, відбір на посади суддів, призначення суддів, система заходів у сфері запобігання і протидії корупції в судовій системі, військові суди Азербайджанської республіки, конституційна побудова судової системи.

Agayev Huseyn,

Postgraduate Student at the Department of Law Enforcement and Anti-Corruption Activities of the Educational and Scientific Institute of Law named after Volodymyr Veliky «Interregional Academy of Personnel Management», 2, Frometivska Str, Kyiv, 03039;

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE STRUCTURE OF THE COURTS IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN AND UKRAINE, AS WELL AS ACTIVITIES RELATED TO PROSECUTION OF JUDGES WHO HAVE VIOLATED THE REQUIREMENTS OF THE LAW AND ARE SUSPECTED OF CORRUPTION CRIMINAL OFFENSES

Abstract. The scientific article compares the court system and judicial system of the Republic of Azerbaijan and Ukraine. An analysis of the judicial systems of these two states shows that they were created around the same period, but they are quite different. In Ukraine, the general corruption of society and close ties with the Russian judicial system greatly influenced the creation of the judicial system and the restructuring of the judicial system. Therefore, to date, the efficiency of the judicial system in Ukraine is quite low. In addition, the judicial system of Ukraine is somewhat corrupt, and despite the adoption of relevant legislative acts and the creation of new anti-corruption bodies, cases of corruption are often found.

The article compares the judicial system of the Republic of Azerbaijan and Ukraine. It is noted that the judicial system of the Republic of Azerbaijan was created during the war in Nagorno-Karabakh and therefore it is more focused on the prevention of military criminal offenses. Even now, after the full-scale invasion of the Armed Forces of the Russian Federation, no military justice system has been created in Ukraine.

Key words: *judicial system, judicial system of Ukraine, judicial system in the Republic of Azerbaijan, selection for the positions of judges, appointment of judges, system of measures in the sphere of prevention and counteraction of corruption in the judicial system, military courts of the Republic of Azerbaijan, constitutional construction of the judicial system.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Подальший розвиток судової системи в Україні та підвищення основних засад судочинства: об'єктивності, справедливості та професійності неможливий без вивчення, а також застосування різноманітних форм і методів діяльності судів інших країн світу.

Порівняння судової системи України та Азербайджанської республіки показує, що в системі судів в Україні є певні недоліки і їх треба усувати. Перш за все у системі судоустрою Азербайджанської республіки позитивним є те, що створено цілісну систему військових судів. Адже Азербайджанська республіка з самого початку свого існування вела бойові дії проти Вірменії, яка захопила Нагірний Карабах. Військові суди в Азербайджанській Республіці мають досить великий досвід і його потрібно використати у сфері створення військової юстиції в Україні.

Крім того є відмінності в побудові судів у економічній сфері, який теж можна вивчати і певною мірою застосовувати в Україні. Стосовно протидії корупції в судовій системі Азербайджанської республіки то великих досягнень там не досягнуто. Є певні відмінності у підходах до покарання корупціонерів, проте корупція в судовій системі Азербайджанської республіки також не викоринена.

Таким чином питання подальшого удосконалення системи судочинства та судоустрою в Україні може певною мірою запозичати досвід судової влади Азербайджанської республіки

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Теоретичною основою статті є пеній спектр наукових і законодавчих джерел. Основними з них є закони України та Азербайджанської республіки, а також інші нормативно-правові акти. Висвітлення досвіду діяльності судів Азербайджанської республіки представлено публікаціями, які підготовлені вченими

Азербайджанської республіки Рустамзаде А.Х., Мамедовим Е., Гасимов А.Е та рядом інших.

Детально проаналізовано більшість нормативних документів, які визначають діяльність судів в Україні та Азербайджанській Республіці.

Окремі положення щодо реформування судової системи України аналізувалися також вченими України до них відносяться Мотиль І., Когут Н.Д., Хотинська-Нор О.З. та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою пропонованого наукового дослідження є обґрунтування вивчення досвіду інших країн у питаннях реформування судової системи та судочинства в Україні

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Судові системи України та Азербайджанської республіки майже одночасно змінювалися після розвалу Радянського Союзу. Проте умови в яких відбувалися зміни були різними. В Україні довгий час продовжувалася система Радянського правосуддя, яка незважаючи на гасла про перехід до Європейської системи не відбувалася. Можна констатувати, що тільки після Революції Гідності почалася активна перебудова судової системи, проте вона не завершена і вражена корупцією.

На сьогодні в Україні діють місцеві суди, окружні адміністративні та господарські, апеляційні та Верховний суд [2]. Вже оформилися та діють окремо від загальної судової системи Конституційний суд України та Вищий антикорупційний суд. З метою ефективності роботи судової системи в Україні створено Вищу раду правосуддя та Вищу кваліфікаційну комісію судів. Організацією діяльності судів в Україні опікуються також Державна судова адміністрація та Державна судова охорона [14].

Разомзтим практично протягом всього періоду незалежності відбувається реформування, яке певною мірою спрямоване на вдосконалення судової системи та судочинства, але на сьогодні в роботі судів в Україні є ряд проблем [15, 16]

Щодо системи судів в Азербайджанській Республіці то вона досить своєрідна і вона створювалася в умовах агресивної війни, яка вела

Вірменія у Нагірному Карабасі майже з самого початку проголошення незалежності Азербайджанської республіки.

На сьогодні в Азербайджанській Республіці діють такі суди:

- районні (міські) суди;
  - суд Азербайджанської Республіки з тяжких злочинів ;
  - військові суди;
  - військовий суд Азербайджанської Республіки з тяжких злочинів ;
  - місцеві економічні суди;
  - економічний суд Азербайджанської Республіки зі спорів, що виникають за Міжнародними договорами;
  - Верховний суд Нахчіванської Автономної Республіки;
  - Апеляційний суд Азербайджанської Республіки ;
  - Економічний суд Азербайджанської Республіки ;
- Верховний суд Азербайджанської Республіки .

Крім того в Азербайджанській Республіці створено Конституційний суд Азербайджанської республіки, який виконує функції подібні до функцій Конституційного Суду України.

Перебудова судової системи та питання доброчесності судової влади в Україні на сьогодні є досить актуальним, адже у багатьох випадках виявляються факти хабарництва та зловживання владою суддів різних судів в Україні. Влада України застосовує різноманітні засоби з метою усунення подібних фактів. Особливо активно змінюється законодавство, яке на сьогодні має досить розгалужену систему запобігання і протидії корупції саме у сфері судочинства.

Разом з тим якщо ми подивимося на досвід запобігання і протидії корупції у сфері судової влади у Азербайджанській Республіці то ми побачимо окремі аспекти, які можуть бути застосовані у практиці діяльності антикорупційних органів в Україні.

Перш за все треба порівняти законодавчу базу Азербайджанській Республіці та України у сфері запобігання і протидії корупції серед представників судового корпусу. В Україні головними нормативними документами у сфері запобігання і протидії корупції в цілому і у судах, зокрема, є Закон України «Про запобігання корупції» [1], Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [2], Закон України «Про державне бюро розслідувань» [3] та ряд інших нормативних документів.

У цих нормативних актах сформульовано цілий ряд положень стосовно запобігання і протидії корупції у системі судової влади. Наприклад, у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» (стаття 85) визначено положення про суддівське досє, яке має відображати всі етапи перебування судді на посаді, його спосіб життя, витрати та т. ін. [4]. Таким чином питання протидії корупції включає постійний контроль за станом діяльності судді.

Разом з тим незважаючи на підвищення контролю за діяльністю суддів досить часто виявляються факти хабарництва у системі судочинства. Разом з тим в Україні немає відкритого доступу до списків суддів, які притягнуті до відповідальності за останні три роки. В Інтернеті висвітлено лише список з семи суддів, які було засуджено за кримінальні правопорушення ще у 2021 році [7].

На сьогодні судді, які притягнуті до відповідальності за корупційні правопорушення включені до загального списку корупціонерів, але більшість з них достроково виходять на пенсію а Вища Рада правосуддя України швиденько закриває справи про їх корупційну діяльність. Таким чином визначити кількість суддів, які вчинили корупційні правопорушення в Україні практично неможливо.

Та й самі судді, які ведуть справи щодо суддів корупціонерів підходять до питання їх покарання досить м'яко. Терміни покарання призначаються невеликими, а більшість їх виходять на пенсію і на додаток до коштів і майна, які вони мають завдяки корупції вони отримують пенсії суми яких сягають понад 100 тисяч гривень [8].

Крім того якщо розглядати роботу Вищої Ради правосуддя то зі звіту, який підготовлено за 2023 рік лише по 12 % справ про скарги на дії суддів було прийнято рішення про порушення дисциплінарного провадження, а в результаті здійсненого провадження лише два судді притягнуті до дисциплінарної відповідальності [9].

На нашу думку, необхідно перш за все розробити відповідну структуру діяльності Вищої Ради правосуддя у питаннях притягнення до відповідальності суддів, які вчинили корупційні правопорушення. З іншого боку дієвим способом попередження корупційних правопорушень з боку суддів в Україні може стати досить чітке висвітлення всього процесу діяльності Вищої ради правосуддя в засобах масової інформації.

В Азербайджанській Республіці контроль за діяльністю суддів здійснює судово – правова рада, яка складається з 15 осіб, до якої входять особи, які призначаються Президентом Азербайджану,

Національними зборами, Конституційним судом та іншими судовими органами, а також представниками об'єднань адвокатів та прокуратури

Судово-правова рада має подібні функції з органами судового самоврядування України, Вищою Радою правосуддя, а також Вищою кваліфікаційною комісією суддів України, тобто вона здійснює наступні функції:

- забезпечує функціонування та організацію діяльності судової системи;
- організовує добір кандидатів на посади суддів;
- проводить оцінку діяльності суддів;
- вирішує питання щодо переведення суддів на інші посади в судах;
- вирішує питання щодо заохочення суддів;
- вирішує питання про притягнення суддів до відповідальності;

Зазначена Судово-правова Рада працює незалежно від інших органів державної влади. Термін повноважень членів Судово-правової Ради 5 років [5].

Щодо питань протидії корупції в системі судової влади то необхідно відмітити насамперед Комісію Азербайджанської Республіки по боротьбі з корупцією, яка є організатором всіх заходів щодо виконання вимог Закону Азербайджанської республіки «Про боротьбу з корупцією» [10]. У зазначеному законі на відміну від Закону України «Про запобігання корупції» [1] де у статті 3 п. Г визначено всі судді всіх судів, які підпадають під дію закону не виокремлено суддів. У Законі Азербайджанської республіки стаття 2 визначено що суб'єктами корупційних правопорушень визнаються «особи, обрані або призначені до державних органів у порядку, встановленому Конституцією та законами Азербайджанської Республіки» [10].

Зазначимо, що відповідно до частини 9 статті 109 Конституції Азербайджанської Республіки [11], всі судді судів Азербайджанської Республіки призначаються Президентом Азербайджанської Республіки.

Питання про притягнення до відповідальності суддів Азербайджанської республіки, які вчинили корупційні правопорушення вирішується на засіданнях Судово-правової Ради [12, 13, 17]. Судово-правова Рада вивчає матеріали стосовно корупційних правопорушень з боку суддів та подає на розгляд Президента Азербайджанської республіки подання про відсторонення суддів, а також про згоду на притягнення до кримінальної відповідальності.

Слід зазначити, що законодавством Азербайджанської республіки передбачено порушення

дисциплінарного провадження, якщо з моменту виявлення ним порушення пройшло не більше одного року і з моменту вчинення порушення пройшло не більше трьох років.

Крім того в законодавстві встановлено перелік можливих рішень по результатам дисциплінарного провадження:

- про висловлювання зауважень судді;
- про винесення догани судді;
- про внесення пропозиції до відповідного органу виконавчої влади Азербайджанської Республіки про зниження судді на посаді;
- про внесення пропозиції до відповідного органу виконавчої влади Азербайджанської Республіки про зміну місця роботи судді;
- про внесення пропозиції до відповідного органу виконавчої влади Азербайджанської Республіки про анулювання повноважень судді;
- Про анулювання дисциплінарного провадження.

Відповідно до передбачених у статті 111-1 Закону Азербайджанської республіки «Про суди і суддів» [4], до суддів, які підозрюються у вчиненні корупційних правозастосовуються наступні покарання:

- судді виносяться догана;
- стосовно судді вноситься пропозиція відповідному органу виконавчої влади Азербайджанської Республіки про зміну місця роботи судді;
- стосовно судді вноситься пропозиція щодо анулювання його повноважень;

За даними діяльності Судово-правової Ради на сьогодні в Азербайджанській Республіці притягнуто до дисциплінарної відповідальності понад третину суддів, при цьому за порушення антикорупційного законодавства серед них більше 70 відсотків.

Слід зазначити також активну роботу по формуванню судового корпусу в Азербайджанській Республіці з боку Президента Азербайджанської республіки та парламенту Мілі Меджлиса.

В подальшому відповідні правоохоронні органи приймають рішення про притягнення судді до кримінальної відповідальності.

Висновки. Таким чином можна зробити наступні висновки:

1. Аналіз судових систем Україні та Азербайджанської республіки показує, що вони є досить різними. В Азербайджанській Республіці, яка після отримання незалежності була втягнута у війну з Армєнією судова система має досить чітку спрямованість, тобто на сьогодні в республіці існує досить розгалужена система військових судів, які працюють і як результат їхньої діяльності це висока боєздатність Азербай-

джанської армії. В Україні на сьогодні відсутня система військових судів, що певною мірою негативно відображається на ефективності судової системи в Україні.

2. Судові системи в Україні та Азербайджанській Республіці є певною мірою різними, а також різними є підходи до притягнення до відповідальності суддів за вчинення корупційних правопорушень. В Україні система розслідування стосовно вчинення корупційних правопорушень судьями більш деталізована, проте її діяльність не є ефективною, про що свідчать дані та стан корупції в судовій системі. В Азербайджанській Республіці система розслідування досить спрощена і питання щодо притягнення до відповідальності суддів, які вчинили корупційні правопорушення вирішується більш ефективно.

3. Окремі питання діяльності судової системи в Україні є позитивними, вони стосуються відбору та призначення суддів. Разом з тим система судоустрою в Азербайджанській Республіці більш гнучка, особливо це стосується економічних та військових судів

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про Державне бюро розслідувань Закон України від 12 листопада 2015 року № 794-VIII, Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 6, ст.55
2. Закон Азербайджанской республики о судах и судьях URL: <https://www.legal-tools.org/doc/e1ab39/pdf/>
3. Рустамзаде А. Х. Конституційно-правові основи організації судової влади в Україні та Азербайджанській Республіці. *Актуальні проблем вітчизняної юриспруденції*. № 6 Том 2 2016
4. Комиссия Азербайджанской Республики по борьбе с коррупцией URL: <https://genprosecutor.gov.az/ru/page/bas-prokuror-yaninda-korrupsiyaya-qarsi-mubarize-bas-idaresi/korrupsiyaya-qarsi-mubarize/korrupsiyaya-qarsi-mubarize-uzre-komissiya>
5. Які вироки від антикорсуду отримали судді-корупціонери? URL: <https://ti-ukraine.org/news/yaki-vyroky-vid-antykorsudu-otrymaly-suddikoruptsionery/>
6. Деякі українці можуть отримувати 200 тис. грн пенсії: про кого йдеться. URL: <https://glavcom.ua/economics/personal-money/dejaki-ukrajintsi-mozhut-otrimuvati-200-tis-hrn-pensiji-pro-koho-jdetsja-993568.html>
7. 2023 – рік діяльності Вищої ради правосуддя URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/prezentaciya_zvit_vrp_2023_0.pdf
8. Закон Азербайджанской Республики о борьбе с коррупцией URL: <https://mia.gov.az/?limited/ru/legislation/1/view/8/>
9. Конституция Азербайджанской Республики от 12 ноября 1995 года (с изменениями и допол-

нениями по состоянию на 25.07.2016 г.). URL: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30420395#pos=8;-144

10. Закон Азербайджанской Республики О Судебно-правовом совете (28 декабря 2004) URL: https://republic.preslib.az/ru_d4-77.html
11. Мамедов Э. Конституционный суд и суды общей юрисдикции в Азербайджане: теоретические и практические проблемы взаимоотношений. *Кавказ & Глобализация*. Том 1 (3). 2007.
12. Мотиль І. Перебудова державних органів в умовах розвитку правової системи України. *Підприємництво, господарство і право*. 11. 2020.
13. Когут Н. Д. Перспективи реформування судової системи України. *Часопис Київського університету права*. 2. 2020.
14. Хотинська-Нор О. З. Вплив «малої судової реформи» на розвиток судової системи України. *Судова апеляція*. № 1 (42). 2016.
15. Гасымов Айдын Эйлас оглы, Гусейнова Шахла Асадулла кызы. История развития уголовного законодательства Азербайджана об экологических преступлениях. *Юридичний вісник. Україна і світ*. 2018/2.

REFERENCES:

1. Pro derzhavne buro rozsliduvan' [On the State Bureau of Investigation Law of Ukraine dated November 12, 2015 No. 794-VIII, Gazette of the Verkhovna Rada (VVR), 2016, No. 6, Article 55]
2. Zakon Azerbajankoy respubliki O sudah [Law of the Republic of Azerbaijan on Courts and Judges Retrieved from: <https://www.legal-tools.org/doc/e1ab39/pdf/>]
3. Rustamzade, A. H. (2016). Konstytutsiyno-pravovi osnovy organizatsii sudovoi vlady v Azerbajankiy respublitsi [Constitutional and legal foundations of the organization of judicial power in Ukraine and the Republic of Azerbaijan]. Actual problems of domestic jurisprudence No. 6 Volume 2
4. Komisiya Azerbajankoy respubliki po bor'be z koruptsией [Commission of the Republic of Azerbaijan to fight corruption]. Retrieved from: <https://genprosecutor.gov.az/ru/page/bas-prokuror-yaninda-korrupsiyaya-qarsi-mubarize-bas-idaresi/korrupsiyaya-qarsi-mubarize/korrupsiyaya-qarsi-mubarize-uzre-komissiya>
5. Yaki vyroky vid antykorsudu otrymaly suddi koruptsionery? [What verdicts did corrupt judges receive from anti-corruption court ?] Retrieved from: <https://ti-ukraine.org/news/yaki-vyroky-vid-antykorsudu-otrymaly-suddikoruptsionery/>
6. Deyaki ukraintsi mozhut otrymuvaty 200 tys. grn pensii: pro kogo yidetsya [Some Ukrainians can receive 200,000 UAH pension: who is it about] Retrieved from: <https://glavcom.ua/economics/personal-money/dejaki-ukrajintsi-mozhut-otrimuvati-200-tis-hrn-pensiji-pro-koho-jdetsja-993568.html>
7. 2023 – rik diyalnosti vyshchoi rady pravosuddya [2023 is the year of activity of the High Council of

- Justice Retrieved from: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/prezentaciya_zvit_vrp_2023_0.pdf
8. Zakon Azerbajdžanskoy respubliky o bor'be z koruptsiej [Law of the Republic of Azerbaijan on Combating Corruption] Retrieved from: <https://mia.gov.az/?limited/ru/legislation/1/view/8/>
  9. Konstitutsiya Azerbajdžanskoy respubliky 12 noyabrya 1995 goda (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 25.07.2016) [Constitution of the Republic of Azerbaijan dated November 12, 1995 (with amendments and additions as of July 25, 2016)] Retrieved from: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30420395#pos=8;-144
  10. Zakon Azerbajdžanskoy respubliky o sudebno pravovom sovete (28 dekabrya 2004) [Law of the Republic of Azerbaijan on the Judicial Council (December 28, 2004)] Retrieved from: https://republic.preslib.az/ru_d4-77.html
  11. Mamedov, E. (2007). Konstitutsionnyi sud i sudy obshchei yurisdiktsii v Azerbajdžane: teoreticheskie i prakticheskie problemy vzaimootnosheni [Constitutional court and courts of general jurisdiction in Azerbaijan: theoretical and practical problems inter-related]. *Kavkaz & Globalizatsiya* Tom 1 (3).
  12. Motyl', I. (2020). Perebudova derzhavnyh organiv v umovah rozvytku pravovoi systemy Ukrayiny [Restructuring of state bodies in the context of the development of the legal system of Ukraine]. *Pidpryemnytstvo, gospodarstvo i pravo* 11.
  13. Kogut, N. D. (2020). Perspektyvy reformuvannya sudovoyi systemy Ukrainy [Perspectives of reforming the judicial system of Ukraine]. *Chasopys Kyivskogo universytetu prava* 2.
  14. Khotynska-Nor, O. Z. (2016). Vplyv «maloi sudovoi reformy» na rozvytok sudovoi systemy Ukrainy [The influence of “small judicial reform” on the development of the judicial system of Ukraine], *Sudova apelyatsiya* № 1 (42).
  15. Gasymov Aidyn Eilas ogly, Guseynova Shahla Assadula kyzy. (2018). Istorija razvitiya ugolovnogo zakonodatel'stva Azerbajdžana ob ekologicheskikh prestupleniyah [Hasymov Aydyn Eilas ogly, Huseynova Shahla Asadulla kyzy History of the development of the criminal legislation of Azerbaijan on environmental crimes]. *Yurydychnyi visnyk Ukraina i svit*, 2.

Лісовська Юлія Петрівна,

кандидат юридичних наук, заступник завідувача кафедри адміністративного, фінансового та банківського права ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Фрометівська, 2, м. Київ, 03039; ivsd@i.ua; <https://orcid.org/0000-0001-9278-4487>

Лісовський Петро Миколайович,

доктор філософських наук, професор кафедри міжнародних відносин та політичного консалтингу Відкритого міжнародного університету розвитку Людини «Україна», вул. Львівська, 23, м. Київ, 03115; syngaipm@i.ua; <https://orcid.org/0000-0002-0022-5483>

Бортник Валентин Анатолійович,

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративного, фінансового та банківського права ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Фрометівська, 2, м. Київ, 03039; Valentinbortnik1954@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-1226-6215>

КОНЦЕПЦІЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ЛЮДИНИ В КІБЕРСУЧАСНОСТІ

Анотація. Статтю присвячено визначенню концептуальних засад інтегративного розвитку та формування стресостійкості особистості; розробці системної концепції стресостійкості особистості. У статті стресостійкість особистості розглядається як системно-інтегративна властивість особистості, яка забезпечує прогнозованість біопсихологічних реакцій на стрес; оптимізацію соціокультурних та організаційно-поведінкових стратегій подолання надскладних і надзвичайних ситуацій; визначення ціннісно-сміслових трансформацій постстресових наслідків. Розроблено системну модель стресостійкості особистості. На основі аналізу філософських поглядів розкривається феномен стресостійкості особистості як комплексної властивості людини, що характеризується взаємодією емоційних, вольових, інтелектуальних і мотиваційних компонентів психічної активності, які в складних емоційних умовах забезпечують її оптимальний функціональний і психоемоційний стан. Установлено основні характеристики, структурні компоненти, функції та чинники стресостійкості особистості. Аргументовано доцільність використання системного підходу до вивчення цього феномена з метою кращого розуміння його сутності.

Розглянуто результати досліджень хромосомної теорії спадковості в координатах еволюційної біології з генетикою.

З'ясовано, що особистість із високим рівнем стійкості до деструктивних факторів впливу здатна ефективно долати психічні, емоційні, вольові й розумові навантаження в непередбачуваних, нестандартних та екстремальних ситуаціях без шкідливих наслідків для свого психофізіологічного здоров'я. Визначено подальші напрями наукового дослідження в контексті розвитку стресостійкості особистості як комплексної властивості людини, що забезпечує її оптимальне функціонування в складних емоційних, екстремальних і бойових умовах діяльності й дає змогу розвивати гармонійну особистість із високим рівнем резилентності й здатну до самовдосконалення, самоконтролю та ефективної саморегуляції.

Ключові слова: стрес, стресостійкість, психічна стійкість, емоційна стійкість, чинники стресостійкості, нейронні сітки, ембріологія, теорія спадковості, кіберсучасність.

Lisovska Yuliia Petrivna,

PhD in Law, Deputy Head of the Department of Administrative, Financial and Banking Law, «Interregional Academy of Personnel Management», 2, Frometivska Str, Kyiv, 03039; ivsd@i.ua; <https://orcid.org/0000-0001-9278-4487>

Lisovskiy Petro Mykolayovych,

Doctor of Philosophy, Professor at the Department of International Relations and Political Consulting, Open International University of Human Development «Ukraine», 23, Lvivska Str., Kyiv, 03115; syngaipm@i.ua; <https://orcid.org/0000-0002-0022-5483>

Bortnyk Valentin Anatoliyovych,

PhD in Law, Associate Professor, Head of the Department of Administrative, Financial and Banking Law, «Interregional Academy of Personnel Management», 2, Frometivska Str, Kyiv, 03039; Valentinbortnik1954@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-1226-6215>

THE CONCEPT OF HUMAN STRESS RESISTANCE IN THE CYBER PRESENT

Abstract. *The article is devoted to defining the conceptual foundations of integrative development and the formation of stress resistance of the individual; development of a systemic concept of stress resistance of the individual. In the article, the stress resistance of the individual is considered as a system-integrative property of the individual, which ensures the predictability of biopsychological reactions to stress; optimization of socio-cultural and organizational-behavioral strategies for overcoming extremely difficult and emergency situations; determination of value and meaning transformations of post-stress consequences. A systemic model of personality stress resistance has been developed. Based on the analysis of philosophical views, the phenomenon of personality stress resistance is revealed as a complex property of a person, characterized by the interaction of emotional, volitional, intellectual and motivational components of mental activity, which in difficult emotional conditions ensure its optimal functional and psychoemotional state. The main characteristics, structural components, functions and factors of stress resistance of the individual have been established. The expediency of using a systemic approach to the study of this phenomenon in order to better understand its essence is argued.*

The results of research on the chromosomal theory of heredity in the coordinates of evolutionary biology and genetics are considered.

It was found that a person with a high level of resistance to destructive factors of influence is able to effectively overcome mental, emotional, volitional and mental loads in unpredictable, non-standard and extreme situations without harmful consequences for his psychophysiological health. Further directions of scientific research in the context of the development of personality stress resistance as a complex property of a person, which ensures its optimal functioning in complex emotional, extreme and combat conditions of activity and enables the development of a harmonious personality with a high level of resilience and capable of self-improvement, self-control and effective self-regulation, are determined.

Key words: *stress, stress resistance, mental stability, emotional stability, factors of stress resistance, neural networks, embryology, heredity theory, cyber modernity.*

Постановка проблеми. В теперішній час, коли наша держава перебуває в стані війни, проблема стресостійкості особистості постає надзвичайно гостро. Відтак, з'явилась значна кількість нових наукових дисциплін з трендовими назвами: біоінформатика, геноміка, протеоміка, системна біологія та інші. До них варто додати сомнологію. Всі вони діалектично взаємообумовлені між собою як одне органічне ціле. Але, по суті, біоінформатика як і протеоміка – не наука, а сукупність технологій або набір конкретних завдань, які вирішують з їх допомогою. Можна стверджувати, що кожна людина, що визначає концентрацію білків методом мас-спектрометрії або вивчає білок-білкові взаємодії, працює в галузі протеоміки.

Не виключено, що з часом така градація постане не зовсім нагальною потребою, оскільки такі практичні технології поступаються саме методології думати, ставити суцї питання на злобу дня. В цьому сенсі біоінформатика як сама давня із цих наук (їй понад 25 років) відіграє роль цементуючого початку, оскільки вся ця інформація викладається в комп'ютерних системних мережах. Інакше бути не може: розмір бактеріо-

нального геному – мільйони нуклеотидів, вищих тваринних – сотні мільйонів або мільярди. При цьому, транскриптоміка, що вивчає активність геномів, отримує дані про концентрації десятків тисяч матричних РНК, протеоміка – про сотні тисяч пептидів та білків-білкових взаємодій. Адже з такою кількістю інформації неможливо діяти власноруч. Тому, з цією метою використовують спеціальні інструменти. Саме набір таких інструментів і представляє біоінформатика як «менеджер бази даних».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему стресостійкості досліджено як у працях зарубіжних (Н. Ендлера, Л. Китаєва-Смика, Р. Лазаруса, Л. Мелфі, Дж. Паркера Г. Сельє, С. Фолкман), так і сучасних українських (Я. Аміневої, І. Аршави, М. Білової, Г. Дубчак, О. Когут, О. Кокуна, В. Корольчук, К. Кравченко, С. Кравчук, С. Кудінової, А. Лиман, Н. Лозінської, Т. Мазур, О. Макарової, В. Осьодла, І. Пішко, І. Приходька, Л. Прудки, В. Станішевської, В. Стасюка, О. Тімченка, Л. Тютюнник, О. Хміляра, Р. Шевченко, А. Шейко, Ю. Широкобокова, Н. Юр'євої) науковців.

Мета статті полягає у тому, щоб на основі теоретичного аналізу зарубіжних та сучасних українських наукових праць визначити сутність та основні підходи до розуміння феномену **стресостійкості Людини в кіберсучасності**, а також визначити подальші напрями дослідження.

Виклад основного матеріалу. Хромосомна теорія спадковості виникла на початку 20 століття на основі клітинної теорії і її використання для вивчення спадкових властивостей організмів гібридологічного аналізу.

В 1902 р. В. Сеттон в США і Т. Бовері в Німеччині [1], звернули увагу на паралелізм в поведінці хромосом і висунули хромосомну гіпотезу спадковості, згідно з якою спадкові чинники (назва згодом генами) Менделя локалізовані в хромосомах. Перші підтвердження цієї гіпотези були отримані при вивченні генетичного механізму визначення статі у тварин, коли було з'ясовано, що в основі цього механізму лежить розподіл статевих хромосом серед нащадків. Подальше обґрунтування теорії спадковості належить американському генетику Т.Х. Моргану, який зазначив, що передача деяких генів (наприклад, гена, що обумовлює білі очі у самок дрозофіли при схрещуванні з червоноокими самцями) пов'язана з передачею статевої Х-хромосоми, тобто що успадковуються ознаки, зчеплені зі статтю (у людини відомо декілька десятків таких ознак, у тому числі деякі спадкові дефекти – дальтонізм, гемофілія і ін.).

Доказ теорії було отримано в 1913 американським генетиком До. Бріджесом, що відкрив нерозходження хромосом в процесі мейозу у самок дрозофіли і що відзначив, що порушення в розподілі статевих хромосом супроводиться змінами в спадкоємстві ознак, зчеплених зі статтю.

З розвитком теорії було встановлено, що гени, розташовані в одній хромосомі, складають одну групу зчеплення і повинні успадковуватися спільно; число груп зчеплення дорівнює числу пар хромосом, постійному для кожного виду організмів, тобто каріотипу; ознаки, залежні від зчеплених генів, також успадковуються спільно. Внаслідок цього закон незалежного комбінування ознак (Закон Менделя) повинен мати обмежене вживання; незалежно повинні успадковуватися ознаки, гени яких розташовані в різних (негомологічних) хромосомах. Явище неповного зчеплення генів (коли поряд з батьківськими поєднаннями ознак в потомстві від схрещувань виявляються нові рекомбінантні їх поєднання) було детально досліджено Морганом і його співробітниками (А.Р. Стертевантом

та ін.) і послугувало обґрунтуванням лінійного розташування генів в хромосомах. Морган передбачив, що зчеплені гени гомологічних хромосом, що знаходяться у батьків в поєднаннях і в мейозі гетерозиготної форми можуть мінятися місцями, внаслідок чого поряд з гаметами АВ і аВ утворюються гамети Ab і aB. Подібні перекомбінації відбуваються завдяки розривам гомологічних хромосом на ділянці між генами і подальшому з'єднанню розірваних кінців в новому поєднанні. Реальність цього процесу, названого перехрещенням хромосом, або кросинговером, була доведена в 1933 йому, ученим К. Штерном в дослідах з дрозофілою й американськими вченими Х. Крейтоном і Б. Мак-Клінток – із кукурудзою. Що далі один від одного розташовані зчеплені гени, тим більше вірогідність кросинговера між ними. Залежність частоти кросинговера від відстаней між зчепленими генами була використана для побудови генетичних карт хромосом. У 30-х рр. ХХ ст. Ф. Добржанський показав, що порядок розміщення генів на генетичних і цитологічних картах хромосом збігається.

Згідно з уявленнями школи Моргана, гени є дискретними і далі неподільними носіями спадкової інформації. Проте відкриття в 1925 радянськими ученими Г.А. Надсоном і Г.С. Філіпповим, а в 1927 американським вченим Р. Меллером впливу рентгенівських променів на виникнення спадкових змін (мутацій) в дрозофіли, а також використання рентгенівських променів для прискорення мутаційного процесу в дрозофіли дозволили радянським ученим А.С. Серебровському, Н.П. Дубініну та ін. сформулювати в 1928–1930 роках уявлення про подільність гена на дрібніші одиниці, розташовані в лінійній послідовності і здатні до мутаційних змін. У 1957 це уявлення було доведено роботою американського ученого С. Бензера з бактеріофагом Т4. Використання рентгенівських променів для стимулювання хромосомних перебудов дозволило Н.П. Дубініну та Б.Н. Сидорову виявити в 1934 ефект положення гена (відкритий в 1925 Стертевантом), тобто залежність прояву гена від місця розташування його на хромосомі. Виникло уявлення про єдність дискретності і безперервності в будові хромосоми [2, с. 103].

Хромосомна теорія спадковості розвивається у напрямі поглиблення знань про універсальних носіїв спадкової інформації – молекули дезоксирибонуклеїнової кислоти (ДНК). Встановлено, що безперервна послідовність пуринових і піримідинових основ уздовж ланцюга. ДНК утворює гени, міжгенні інтервали, знаки початку і кінця

зчитування інформації в межах гена; визначає спадковий характер синтезу специфічних білків клітини і, отже, спадковий характер обміну речовин. ДНК складає матеріальну основу групи зчеплення у бактерій і багатьох вірусів (в деяких вірусів носієм спадкової інформації є рибонуклеїнова кислота); молекули ДНК, що входять до складу мітохондрій, пластид і ін. органел клітини, є матеріальними носіями цитоплазматичної спадковості.

Хромосомна теорія спадковості, пояснюючи закономірності спадковості ознак у тварин і рослинних організмів, грає важливу роль в сільськогосподарській науці та практиці. Вона озброює селекціонерів методами виведення порід тварин і сортів рослин із заданими властивостями. Деякі положення хромосомної теорії спадковості дозволяють раціональніше вести сільськогосподарське виробництво. Так, явище зчепленої зі статтю спадковості ряду ознак в сільськогосподарських тварин використовувалася для винайдення методів штучного регулювання статі в тутового шовкопряда і вибраковувати кокони менш продуктивної статі, до розробки способу розділення курчат по статі дослідженням клоаки – відбраковувати півників та ін. Найбільше значення для підвищення врожайності багатьох сільськогосподарських культур має використання поліплоїдії. На знанні закономірностей хромосомних перебудов ґрунтується вивчення спадкових захворювань людини [1].

Основні положення хромосомної теорії спадковості:

- гени розташовані в хромосомах у лінійному порядку;
  - різні хромосоми мають неоднакові набори генів, тобто кожна з негомологічних хромосом має свій унікальний набір генів;
  - кожен ген займає в хромосомі певну ділянку – локус; алельні гени займають у гомологічних хромосомах однакові ділянки;
  - усі гени однієї хромосоми утворюють групу зчеплення, завдяки чому деякі ознаки успадковуються зчеплено; сила зчеплення між двома генами, розташованими в одній хромосомі, обернено пропорційна відстані між ними;
  - зчеплення між генами однієї групи порушується внаслідок обміну ділянками гомологічних хромосом у профазі першого мейотичного поділу (процес кросинговеру);
  - кожен біологічний вид характеризується певним набором хромосом (каріотипом) – кількістю та особливостями будови окремих хромосом.
- Хромосомна теорія спадковості** – теорія, згідно якої хромосоми, укладені в ядрі клітини,

є носіями генів і є матеріальною основою спадковості, тобто спадковість властивостей організмів у ряді поколінь визначається спадковістю їх хромосом.

Аналіз геномних даних

Згідно із законом Мура, яка свідчить про те, що нуклеотидні алгоритми геномів накопичувались швидше, ніж зростала потужність комп'ютерів. Проте за останні роки біофізика почала перетворюватись в науку, «багатою даними». Умовно кажучи, зокрема в молекулярній біології встановлюється відповідний біологічний факт: амінокислотна послідовність білка, його функція є регулятором відповідного геному. Саме молекулярна біологія рухається шляхом, яким вже пройшли астрофізика і фізика високих енергій. Адже, коли діє радіотелескоп або прискорювач, проблема здобуття відповідних результатів вирішена. Тому на перший план виступають проблеми їх зберігання і обробки.

Крім того, коли дослідник стверджує, що білок А запускає транскрипцію гена В (перепис інформації із ДНК в РНК), він безпосередньо не спостерігає, яким чином білок взаємодіє із регулятивною частиною гена, а робить такий висновок, виходячи із розміщення стрічок на геномі та інших експериментальних даних. Тому, біоінформатика має, по суті, таку ж ситуаційну модель, тільки піднесення в абсолют: готові дані знаходяться в комп'ютері, а серед них необхідно відшукати пазли із яких можна зібрати картинку [3, с. 82].

Варто вважати, що до сфери технічної біоінформатики відноситься першочергова обробка даних. Секвентор не сам «читає» молекули ДНК, а надає на виході криві (нелінійний характер) флуоресценції, «піки» на яких ще потрібно перетворити в нуклеотидну послідовність. Це завдання вирішується кожного разу по-новому для нового пристрою секвенування, оскільки вирішує її біоінформатика.

В силу вищезначеного постає нагальне питання: як можна із послідовності нуклеотидів робити висновки про функції білків і генів? Адже, якщо білок схожий на який-небудь інший, вже вивчений, то з певною імовірністю можна вважати, що вірусні онкогени – це «зіпсовані» гени самого організму.

При цьому існують банки даних стосовно нуклеотидних і білкових послідовностей. Така картина описувалась іще в кінці 80-х років, і в цьому сенсі біоінформатика була готова до потоку геномних даних. Сьогодні цей стандартний інтернет-сервіс, оскільки навантажуються послідовність відповідної інформації

ції у «віконці», натискується кнопка і через декілька секунд повідомляється, на які саме послідовності (алгоритми) із відповідної бази даних геном схожий. Потім розпочинаються ретельніші міркування. Відомо, що у бактерій гени часто бувають організовані в оперони, тобто транскрибуються у вигляді одної матричної РНК, оскільки існують еволюційні теорії, згідно з якими гени утворюють оперон. Адже генам, продукти яких мають зв'язані функції, є нагода знаходитись поруч через горизонтальний перенос. Це є суттєвий механізм еволюції бактерій: сектори геному однієї бактерії попадає в іншу, яка здатна придбати нові корисні ознаки. Зрозуміло, якщо в новий геном переміститься лише один ген метаболічного шляху, то відповідний білок не буде корисним: субстрат для каталізуючої реакції відсутній, а його продукт є непереробноздатним. Додатковим підтвердженням цієї теорії слугує те, що у бактерій бувають геномні локуси, в яких гени із одного метаболічного шляху знаходяться на різних ланцюжках ДНК і тому транскрибуються в різних напрямках. Тут і відіграє важливу роль підвищена вірогідність сумісного переносу. Адже той факт, що два геноми знаходяться поруч в одному геномі, не свідчить про їх закономірний функціональний зв'язок, бо може бути і випадковість в системі невизначеності. Проте можна ототожнювати гени в різних організмах. Послідовності у них, безперечно, не співпадають до нуклеотиду, а можуть різнитись значним чином. Існують деякі правила, які дозволяють ствердити, що це є один і той же ген, наприклад, у кишковій паличці і у сенної палички. Звідси, якщо пара генів знаходиться поруч не в одному геномі, а у п'ятидесяти, причому у представників різних таксономічних груп (тобто таке розміщення не просто успадковано від загального пращура), то це означає, щоб такі геноми дійсно притягувались (були б синергійними) один до одного. Якби еволюція не підтримувала їх близького розташування, такий механізм само зберігання «сродного» геному незалежно від пращурського коду не відбувся би. Тому саме такі процеси необхідно розглядати не лише в координатах геоцентризму (лише пращурського інформаційного коду), а й і в координатах генокосмізму, оскільки такі міркування, на наш погляд, мають суттєве значення в сучасну епоху інформаційного «буму».

До того ж, не всі бактерії мають однаковий набір генів: наприклад, якщо ген кодує фермент,

необхідний для переробки певного вуглеводу, то його не буде у бактерії, яка цим вуглеводом не харчується. Проте, у бактерії, яка харчується саме цим вуглеводом, відбудеться необхідний набір: і ферменти, і білок-транспортер, що переносить вуглець внутрішньо клітки. Адже функціонально пов'язані гени присутні в геномі за принципом «все або ніщо», оскільки абсурдно мати лише фрагмент метаболічного шляху, тому що бактерії – організми економні (те, що їм не приносить користі, із геному ефективно зникає).

Тому, якщо умовно побудувати таблицю, в якій по горизонталі розташувати різні гени, а по вертикалі – різні геноми, а також позначити плюсами і мінусами гени, що присутні або відсутні в даному геномі, можна побачити відповідну групі генів, що обслуговують одну і ту ж функцію. При цьому, невідомий ген є тим же набором плюсів і мінусів.

Регуляція активності генів

Поруч із геном, зазвичай є присутні локальні місця, в яких взаємодіють відповідні білки, що здатні запускати транскрипцію, блокувати її, управляти її інтенсивністю (інтенціональністю). Від цих причин і залежить регуляція активності генів в Одному Геномі на рівні Клітини у будь-який момент час як рухомий Скарб сущих живих речей.

У такому розумінні ділянки, що пов'язують фактори транскрипції, варто розпізнавати в геномах із невисокою точністю (ймовірністю), а саме: який «доброякісний» сайт, а який «зловмисний» щодо його інформації.

В науковій практиці зазначається, що бактеріальній клітині необхідні іони цинку, які входять до складу певних ферментів, зокрема кофактори. Відповідно, існує і молекулярна машинерія, яка обслуговує всі процеси, що пов'язані з цинком. Як всім відомо, цинковий регресор, що у великих кількостях є отруйним для клітини, містить трансмембральний білок, який забезпечує проникнення цинку в клітину. Саме в геномі більше сотні генів рибосомів білків, що містять мотив сукупного цинку, а саме: цинкової стрічки, оскільки матрицею існування повної клітини – це «тяжка промисловість», в якій понад 70 % білка клітини – це білок рибосом, тобто органел, що необхідний для вироблення іншого білку. З іншого боку, цинк – це кофактор ферментів, життєво важливих для клітини, зокрема ДНК-полімераза. Іншими словами, із спостережень витікає, щоб цинку було достатньо для життєво важливих ферментів, необхідно жертвувати певною кількістю (їх невеликою долею) рибосомів.

Особливість білків-транспортів: функціональна роль у сновідінні

Транспортери – це сукупна матриця в ембріології як всебічного суспільного явища, оскільки розпізнати саме бактеріальний транспортер – структурне завдання дослідника в цій сфері. У них є декілька гідрофобних спіралей, що проходять через мембрану, між якими знаходиться канал, необхідний для життя клітини у вигляді іону чи молекули. При цьому, трансмембральні сегменти можна віднайти в білковій послідовності за допомогою спеціальних програм.

Такі транспортери бувають різнохарактерні. Одні наповнюють клітину корисними речовинами проти градієнта концентрації і витрачають на це енергію молекули АТФ, яку розщеплює спеціальний білок – АТФаза. Інші – здійснюють вторинне транспортування, «впускаючи» необхідну молекулу, одночасно звільняють (випускають) відносно градієнту концентрації іон водню, калію або натрію. Зазначається, що транспортер АТФ-залежний від ефективності роботи конструкції білка. Саме синтез такого білка регулюється цинковим транспортером, в якому ген знаходиться в одному локусі з генами катаболізму рибози.

У цьому змісті можна розглядати і біотинний транспортер, що вивчає регуляцію шляху біосинтезу біотину (біотин – це вітамін H_7 або B_7 , як кофактор важливих ферментів).

Можна зазначити, що кобаломін або вітамін B_{12} є кофактором важливих ферментів. Структурно вважається, що в центрі молекули кобаломіну є іони кобальту, які забезпечують транспортери, зокрема кобальтові, оскільки саме білок потрібен клітині.

Теорія бактеріальної еволюції в ембріології

Сьогодні таксономія бактерій цілком базується на молекулярних даних. У масовому порядку переглядаються видові назви. Значним досягненням у цій галузі була робота Карла Вьозе, який у 1977 році на основі молекулярної таксономії постулював існування археобактерій як третього доміну життя. З'ясовано, що у двох штамів кишкової палички – представників одного біологічного виду – третя частина генів може бути унікальною, тобто існувати в одному штамі і бути відсутнім в іншому.

Так, наприклад, в силу методу синергії – передачі резонуючої обмінної інформації в координатах генокосмізму та геноцентризму, вважається, що горизонтальний перенос, виходячи із теорії бактеріальної еволюції, є обмін генетичним матеріалом. Такий матеріал може здійснюватись між таксономічно далекими істотами.

Наприклад, *Metanosarcina* – це типова архея, проте третя частина її генів мають бактеріальне походження. Саме ці гени обслуговують його метаболізм, в той час як механізми транскрипції характерні для архей, що мають сьогодні нагальний інтерес.

Адже відмінність людини від шимпанзе або від мишей обумовлено саме набором генів, які у дрібно живлячих практично одні й ті ж, якщо порівнювати за набором функцій. Причина криється в тому, які гени, коли і в яких тканиях активні.

У більшості бактерій («грибків») є один залізний репресор, що реагує на присутність іонів заліза і таким чином регулює множину генів, а саме: білки, що забезпечують запас і транспортування заліза, а також синтез і ферменти.

Таким чином, порівняльний аналіз регуляції активності генів турбує не лише палеонтологів і морфологів, а й фундаментальних філософів. У цьому нічого немає страшного, коли нам сняться покійні рідні та близькі люди. Бо Щастя і Нещастя поруч. Саме сучасний етап розвитку синтетичної теорії еволюції здатний об'яснити переналаштованість регуляції як на простих організмах (біовиду), так і більш складних. Це є стратегічний прорив сомнології як науки про сновідіння у майбутнє на рівні ембріонального природного відбору, а також синтезу як сполучення еволюційної біології з генетикою. Ось чому сні збуваються. Головне при цьому – вмінні розшифровувати інформаційно-генетичний код такого сновідіння.

Штучна генерація голосу в стеганографії як латентного факту існування інформації

За умов воєнного часу в Україні лексико-семантичне навантаження щодо визначення поняття «логіка», як уже зазначалося в означеному посібнику, набуває питомої ваги, що розширює свідомість людини. У цьому контексті саме модальна логіка у філософії кіберсучасності відіграє надзвичайну роль як цифровий формат безсмертя.

Адже *модальна логіка* – це розділ сучасної логіки, в якій вивчаються актуальні висловлювання та їхні відношення в структурі думки (міркувань, припущень, гіпотез тощо) як розвиток людського. Залежно від того, які види модальних висловлювань досліджуються, варто виокремлювати такі їх різновиди як: часові та просторові темпорального характеру; пізнавально-епістемічні; аксіологічні на підставі ціннісно-сміслових пріоритетів; деонтологічні як етична мораль; семантична як полісмісловий критерій суцільних речей [4, с. 79].

Багаторічний досвід спеціально-правової практики авторів даного посібнику свідчить про феноменологію мудрості як якість переосмислення життєвих процесів на рівні особи, держави та суспільства. Тому, за умов кіберсучасності, на наш погляд, необхідно озвучити модальну логіку в системі штучного інтелекту, що характеризуються розробкою математичних, а також нейролінгвістичних методів і технічних засобів, які імітують когнітивні функції людського мозку.

Перш ніж з'ясувати причини, які обумовили прискіпливу увагу до штучного інтелекту, слід дізнатися, що таке «інтелект». Отже, на нашу думку, інтелектом варто назвати здатність нейромозку розв'язувати розумово-сміслові завдання шляхом набуття будь-якої інформації від зовнішнього середовища, перевірки її на достовірність і тлумачення як знань, упорядкування, накопичення та цілеспрямованого перетворення у процесі пізнавальної діяльності. Все це ґрунтується завдяки емоційно-чуттєвому світосприйнятті та багаторічному досвіду людини до розмаїтих обставин. З огляду на це, саме нейромозок сучасної постнауки, наділений інтелектом, є універсальним засобом розв'язувати широкого кола задач, для яких відсутні стандартні, задалегідь уже відомі методи розв'язання.

Специфіка алгоритму розв'язання інтелектуальних задач в модальній логіці

Як приклад, це може бути алгоритм розв'язування інтелектуальної задачі на доведення. Ентропійний (невизначений) процес її розв'язання – це результат інтелектуальної діяльності, що зводиться до доведення, тобто до виконання послідовності логічно обґрунтованих операцій або кроків, які починаються з умови (передумов) задачі та закінчуються теоретичним висновком. При цьому, кожен крок призводить до деякого нового положення, отриманого з відповідним часом дібраних окремих умов, відомих фактів (аксіом) або раніше доведених (виведених) положень (лем). Таким чином, щоб розв'язати будь-яку нетривіальну задачу, необхідно скласти ефективно скоординовану, узгоджену схему операцій (логічних, математичних або прикладних).

У загальному розумінні штучний інтелект – це сукупність програмних методів і засобів цілеспрямованої обробки інформації у системі фундаментальних знань відповідно до набутого в процесі навчання та адаптації досвіду при розв'язанні відповідних інтелектуальних задач.

Початком поширення терміну «штучний інтелект» можна датувати кінцем 70-х – початком

80-х років ХХ століття. Зокрема, американські дослідники Н. Ньюел і Х. Саймон побудували загальний алгоритм як модель розв'язування задач. Це той універсальний алгоритм евристичних показників та його результату. Саме еволюція методологічних систем штучного інтелекту є прозорим взірцем діалектичного розвитку. Адаже проблему моделювання мислення пов'язують з формулюванням наслідків із фактів, які спостерігаються або визначаються механізмами логічних обґрунтувань та повною мірою формуються на основі підсвідомого інтуїтивного мислення, природа якого ще недостатньо вивчена і дуже важко формалізується. Також проблема моделювання мислення дедуктивної логіки формалізується її законами на основі смислових конструкцій, які дістали назву силогізмів.

Штучні нейронні сітки як квантове імітування механізму логічного мислення

Нейронна сітка є сукупністю нейронів із зв'язків між ними. Кожен нейрон виконує відносно просту функцію, будучи дифузійно об'єднано неймовірно численними зв'язками в єдину системну структуру, здатну розв'язувати складні задачі.

При цьому, варто вирізняти два типи нейроподібних сіток. У сітках першого типу вузлами є формальні елементи, що описують окремі нейрони. В сітках другого типу вузлами є формальні елементи, що відповідають не окремим нейронам, а особливим їм сукупностям – нейронним ансамблям. Нейронні ансамблі варто усвідомлювати таку сукупну квантову взаємообумовленість нейронів, як квантово збуджується повністю при збудженні окремої її квантової частинки. Іншими словами, нейронний ансамбль можна описати як нелінійний перетворювач аналогової інформації, що задається набором певних статистичних і динамічних характеристик у семантичному вимірі логічного мислення.

За таких обставин однією з найважливіших особливостей нейронної сітки є її квантова як корпускулярно-хвильова здатність до кодифіковано-пізнавального процесу, що є його кореляційним коефіцієнтом евристичного матеріалу (сущих речей). Адаже у галузі моделювання нейронних сіток необхідно зазначити комбінаторні, оптимізаційні та інші задачі дискретних процесів.

У цьому змісті характерною особливістю нейронних сіток є її семантичність. Це, коли фундаментальні знання, що охоплюють однакові сутності та поняття у вигляді відношень між різними вузлами. Іншими словами, це елемент довільності в системі креативно-евристичного потенціалу Людини. Також варто у цьому від-

ношенні озвучити *логіку предикатів*. Така логіка визначається належним рівнем модульності знань. Це специфічне (оригінальне, ексклюзивне, автентичне) збереження генеративної цілісності субстанції суцільних речей як енергетичної першооснови квантової свідомості, що поширюється у будь-яких формах матерії.

Висновки. Стресостійкість має багатокомпонентну структуру, зумовлену як особистісними характеристиками, так і специфікою навколишнього середовища. Подальшим напрямом наших досліджень вбачаємо дослідження стресостійкості в воєнних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Хромосомна теорія спадковості URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Хромосомна_теорія_спадковості#:~:text=Хромосомна%20теорія%20спадковості%20—%20теорія%2C%20згідно,покоління%20визначається%20спадковістю%20їх%20хромосом
2. Лісовський П. М., Лісовська Ю. П., Твердохліб Н. Г. Воєнно-медична ембріологія: стресостійкість сучасної Людини в Україні : навч. посібник. К. : Видавництво Ліра-К, 2023. 170 с.
3. Лісовський П. М., Лісовська Ю. П. Нейрофармакологія: людиноцентризм війни та людинокозмизм миру: навчальний посібник. К. : Видавничий дім «Кондор», 2024. 108 с.
4. Лісовський П. М., Лісовська Ю. П. Воєнно-промислова логіка: інтелект, сенсорика, комбінаторика: навч. посібник. К. : Видавництво Ліра-К, 2023. 192 с.

REFERENCES:

1. Khromosomna teoriya spadkovosti [Chromosomal theory of heredity]. Retrieved from: https://uk.wikipedia.org/wiki/Хромосомна_теорія_спадковості#:~:text=Хромосомна%20теорія%20спадковості%20—%20теорія%2C%20згідно,покоління%20визначається%20спадковістю%20їх%20хромосом
2. Lisovsky, P. M., Lisovska, Yu. P., Tverdokhlib, N. G. (2023). *Voyenno-medychna embriolohiya: stresostiykist' suchasnoyi Lyudyny v Ukrayini: navch. posibnyk* [Military-medical embryology: stress resistance of modern man in Ukraine: training. Manual]. K. : Lira-K Publishing House. [in Ukrainian].
3. Lisovsky, P. M., Lisovska, Yu. P. (2024). *Neyrofarmakolohiya: lyudynotsentryzm viyny ta lyudynokozmizm myru: navchal nyy posibnyk* [Neuropharmacology: anthropocentrism of war and anthropocosmism of peace: a study guide]. K.: Kondor Publishing House. [in Ukrainian].
4. Lisovsky, P. M., Lisovska, Yu. P. (2023). *Voyenno-promyslova lohika: intelekt, sensoryka, kombinatoryka: navch. posibnyk*. Military-industrial logic: intelligence, sensors, combinatorics: education. manual. K. : Lira-K Publishing House. [in Ukrainian].

Марусяк Лідія,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Мазепи, 29, м. Львів, 79059; lidabat@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-9268-7580>

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ МЕТОД РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН У КОНТЕКСТІ ЙОГО СУЧАСНОГО РОЗУМІННЯ

Анотація. Стаття є теоретичним дослідженням цивільно-правового методу як регулятора суспільних відносин, що становлять предмет цивільного права та як сукупність специфічних засобів впливу на учасників цивільних правовідносин. Наголошується, що завдяки цивільно-правовому методу як способу впливу на особисті немайнові і майнові відносини забезпечуються функціональний зв'язок усіх елементів та взаємодія і послідовний розвиток основних стадій механізму цивільно-правового регулювання. Метод цивільно-правового регулювання відіграє роль одного з критеріїв виділення галузі цивільного права із системи права, служить створенню необхідних юридичних умов реалізації цивільної правосуб'єктності усіма, хто нею наділений. Дослідження наукових джерел показує, що цивільно-правовий метод регулювання суспільних відносин є такий спосіб впливу на суспільні відносини, який є дозвільним, характеризується наділенням суб'єктів на засадах їх юридичної рівності здатністю правоволодіння, диспозитивністю та ініціативністю, забезпечує встановлення правовідносин на основі правової та майнової самостійності сторін. Тобто, основними, найбільш важливими, рисами методу цивільно-правового регулювання є: юридична рівність учасників цивільних правовідносин; автономія волі учасників; майнова самостійність учасників цивільних правовідносин. Відзначається, що головною ознакою методу цивільно-правового регулювання є категорія диспозитивності. Диспозитивність слід визначати як внутрішньо сформовану, зацікавлену спрямованість суб'єктів цивільних правовідносин ініціативно набувати та здійснювати на власний розсуд цивільні права та обов'язки. Елементами змісту цивільно-правової категорії диспозитивності є воля, інтерес, ініціатива, вільний розсуд суб'єкта цивільних прав. В органічній єдності ці елементи утворюють цілісну цивільно-правову категорію диспозитивності.

Ключові слова: цивільне право, суспільні відносини, цивільно-правове регулювання, загальний метод, метод цивільно-правового регулювання, диспозитивність, імперативність, автономність волі, вільний розсуд, ініціативність.

Marusiak Lidia,

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor at the Department of Law, The Lviv Institute of the Private Joint Stock Company «Higher education institution «The Interregional Academy of Personnel Management», 29, Mazepa Str., Lviv, 79059; lidabat@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-9268-7580>

CIVIL – A LEGAL METHOD OF REGULATING SOCIAL RELATIONS IN THE CONTEXT OF ITS MODERN UNDERSTANDING

Abstract. The article is a theoretical study of the civil law method as a regulator of social relations that constitute the subject of civil law and as a set of specific means of influence on participants in civil legal relations. It is emphasized that thanks to the civil law method as a way of influencing personal non-property and property relations, the functional connection of all elements and interaction and the consistent development of the main stages of the mechanism of civil regulation are ensured. The method of civil regulation plays the role of one of the criteria for the allocation of civil law from the system of law, serves to create the necessary legal conditions for the implementation of civil legal personality to all who are endowed. Research of scientific sources shows that the civil legal method of regulating social relations is a way of influencing social relations, which is permissive, characterized by the granting of subjects on the basis of their legal equality by the ability of legal ownership, dispositive and initiative, ensures the establishment of legal relations on the basis of legal and property the independence of the parties. That is, the main, most important, traits of the method of civil regulation are: legal equality of participants in civil legal relations; autonomy of the will of the participants; Property independence of participants of civil legal relations. It is noted that the main feature of the method of civil regulation is the category of dispositive. Dispositiveness should be defined as

an internally formed, interested orientation of civil legal entities initiative to acquire and exercise civil rights and obligations at their own discretion. The elements of the content of the civil law category of dispositiveness are the will, interest, initiative, free discretion of the subject of civil rights. In organic unity, these elements form a holistic civil law category of dispositiveness.

Key words: *civil law, social relations, civil regulation, general method, method of civil regulation, dispositive, imperative, autonomy of will, free discretion, initiative.*

Постановка проблеми. Фундаментальні проблеми цивільно-правового регулювання суспільних відносин не можуть залишатися поза увагою цивілістичної науки. Однією з таких проблем є питання щодо сутності цивільно-правового методу. Цивільно-правовий метод регулювання суспільних відносин традиційно займає одне з провідних місць у досвіді осмислення цивільного права як самостійної галузі і є одним із визначальних елементів цивільного права та, водночас, залишається одним із спірних питань у вітчизняній цивілістичній традиції. Цивільне право має власний, властивий саме йому, метод впливу на суспільні відносини, який виступає одним з основних критеріїв конститування цієї галузі права.

Вітчизняна правова система та юридична наука, в тому числі й наука цивільного права, в умовах модернізаційних трансформацій, пов'язаних зі змінами ідеалів й пріоритетів державно-правового розвитку у зв'язку з процесами євроінтеграції та тенденцією розвитку і наближення європейських правових систем, інтенсивним розвитком цивільного обороту та ринкових відносин та ускладненням їх правової регламентації, переживають період свого оновлення й самовизначення [9, с. 23].

У цих умовах проблема методу цивільно-правового регулювання суспільних відносин не втрачає своєї актуальності, особливо у контексті його сучасного розуміння та у світлі конвергенції приватного та публічного права. Соціально-економічні, політичні, культурологічні та інтелектуальні виклики сучасності, докорінні зміни, що відбуваються в нашій державі, з об'єктивністю призвели до виникнення нових правових явищ, а також необхідності переосмислення, ревізії та якісної модернізації багатьох положень юридичної науки, в тому числі й цивілістики, сформульованих ще у радянський період. Усе це зумовлює важливість формування чіткого, уніфікованого категоріального апарату, інструментом якого є поняття «метод правового регулювання».

Характеристика методу цивільно-правового регулювання дає розуміння того, яким чином цивільне право здійснює свою регулятивну роль, як домагається необхідної чи бажаної поведінки осіб.

Встановити й оцінити стан досліджуваної проблеми дозволило вивчення праць вітчизняних вчених: О.Є. Аврамової, Т. В. Боднар, А.Б. Гриняка, О. В. Дзери, А. М. Колодія, Н.С. Кузнецової, І.С. Лукасевич-Крутник, В.В. Луця, В.В., Мазура, Р. А. Майданика, Н.В. Міловської, Є.О. Мічуріна, О.О. Отраднової, М.Д. Пленюк, С.О. Погрібного, З. В. Ромовської, І.Я. Сенюти, С.О. Сліпченко, І. В. Спасибо-Фатєєвої, Н.В. Федорченко, Р.Б. Шишки, В. Л. Яроцького та інших. Проте, незважаючи на значні цивілістичні досягнення, питання, що постали на сучасному етапі реформування теорії цивільного права, зокрема, пов'язані із визначенням методу цивільно-правового регулювання суспільних відносин, не отримали належного висвітлення. Тому цивільно-правовий метод регулювання суспільних відносин вимагає подальшого наукового осмислення, що систематизує накопичені позитивні знання про окремі елементи явища, що вивчається.

Метою статті є теоретико-правовий аналіз та систематизація наукових підходів до визначення цивільно-правового методу регулювання суспільних відносин у контексті його сучасного розуміння

Виклад основного матеріалу. Різноманітність суспільних відносин, що підлягають правовому регулюванню, вимагають певних комбінацій юридичних засобів, які вказують на метод правового регулювання – підхід до впорядкування певної сфери суспільних відносин, що обумовлює використання того чи іншого специфічного комплексу юридичних засобів. Якщо предмет правового регулювання дає відповідь на питання, що регулює право, то метод – як регулюються правом певні суспільні відносини, що входять до предмета правового регулювання [7, с. 139].

Метод правового регулювання необхідно розглядати у двох аспектах: по-перше – як загальний метод, що властивий системі права, який вбирає всі правові особливості цієї системи, є одним з найважливіших компонентів у системі різноманітних способів впливу на волю членів суспільства, лежить над фактичними суспільними відносинами і впливає на встановлення напрямку меж і цілей вольових актів суб'єктів

даних відносин; по-друге – як галузевий метод правового регулювання, в якому знаходять свій вияв найважливіші юридичні закономірності тієї чи іншої галузі права, та який відображає специфіку загального становища суб'єктів галузі права в правовідносинах [13, с. 52–54].

Метод цивільно-правового регулювання – це сукупність специфічних засобів впливу на учасників цивільних відносин, що характеризуються, передусім, юридичною рівністю сторін, а також наданням останнім можливості врегулювання цих відносин на засадах їхнього вільного розсуду за винятками, встановленими цивільним законодавством [11, с. 533].

Завдяки цивільно-правовому методу як способу (точніше, сукупності способів) впливу на особисті немайнові і майнові відносини забезпечуються функціональний зв'язок усіх елементів та взаємодія і послідовний розвиток основних стадій механізму цивільно-правового регулювання і в кінцевому підсумку (в ідеалі) настає той правовий ефект, на досягнення якого спрямоване його функціонування [14, с. 16–20].

У цивілістичній літературі панує думка щодо існування у цивільно-правовому методі регулювання трьох способів впливу права на суспільні відносини: соціально небезпечні варіанти поведінки держава забороняє, передбачаючи покарання за порушення уведених заборон; соціально корисні – дозволяє, встановлюючи межі можливої поведінки; соціально необхідні – утверджує у вигляді обов'язкового припису, визначаючи належну поведінку суб'єкта.

У сучасній доктрині метод цивільного права як галузі приватного права розглядається як специфічний спосіб впливу на поведінку учасників правовідносин, що застосовується державою; як засіб впливу на цивільні відносини, що становлять його предмет; як система цивільно-правових способів формування поведінки юридично рівних учасників правовідносин (фізичних і юридичних осіб, публічних утворень) як приватних осіб; як сукупність специфічних засобів впливу на учасників цивільних відносин [10, с. 36].

Наукові дослідження методу правового регулювання нерозривно пов'язані із дослідженнями предмета правового регулювання. Як відомо, суспільні відносини, що становлять предмет цивільного права, мають комплексний характер, оскільки пов'язані з реалізацією групи майнових та немайнових прав його учасників. Наявність специфіки предмета передбачає використання специфічного методу, оскільки сам метод має похідний характер від предмета цивільного

права. Зміст та вплив методу правового регулювання визначаються характером майнових та особистих немайнових відносин таким чином, щоб такий вплив був ефективним та досягав поставлених цілей, на які він розрахований, та відповідав природі регульованих відносин.

Але, як відмічає Н. Кузнєцова, ніяк не зменшуючи значення предмету (тобто тих суспільних відносин, які входять у сферу правового регулювання), ми, тим не менш, маємо завжди пам'ятати, що саме метод виступає тим засобом (механізмом), за допомогою якого ми здійснюємо пошук суспільних відносин, що охоплюються предметом цивільного права. У такому розуміння метод виступає своєрідним «індикатором цивілістичності» [3, с. 23]. Однак, на думку вченої, цим він не вичерпує свою роль у процесі правового регулювання. Він «проявляється» в цивільно-правових відносинах шляхом виявлення в них приватно-правового змісту. Водночас суспільні відносини, набуваючи правову форму цивільно-правових, несуть у собі характерні риси методу, властиві саме цивільному праву: юридична рівність учасників, диспозитивність прав та обов'язків, організаційну та майнову автономію та інші [3, с. 23].

Під диспозитивністю Я. Романюк розуміє засновану на нормах права правову свободу суб'єктів цивільного права у виборі варіанта поведінки, тобто можливість правомірно, у встановлених межах набувати суб'єктивних цивільних прав і юридичних обов'язків, визначати (формувати) структуру суб'єктивних цивільних прав, здійснювати суб'єктивні цивільні права, використовувати форми (порядок) і способи захисту порушених прав, а також вибирати розмір та форми притягнення до цивільно-правової відповідальності [8, с. 140].

Схожу думку висловлює й Н. Чубоха, котра вбачає зміст диспозитивності у можливості самостійно обирати варіанти відповідної поведінки, у праві вступати чи не вступати у цивільні правовідносини, звертатися до суду за захистом чи ні, у відсутності будь-якої підтримки у реалізації приватних інтересів [14, с. 300].

Аналіз норм ЦК України дозволяє стверджувати, що його норми містять елементи диспозитивності. Зокрема, ч. 1 ст. 1 ЦК України передбачає, що цивільні відносини засновані на юридичній рівності та вільному волевиявленні їх учасників; ч. 1 ст. 12 ЦК України – особа здійснює свої цивільні права вільно, на власний розсуд; ч. 3 ст. 6 ЦК України – сторони в договорі можуть відступити від положень актів цивільного законодавства і врегулювати свої

відносини на власний розсуд; ч. 1 ст. 319 ЦК України – власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд та інші [12].

Щодо диспозитивності та інших характерних рис методу цивільно-правового регулювання, варто погодитись із думкою С. Харитонова, що для методу цивільно-правового регулювання у більшості випадків властивою є відсутність категоричних приписів учасникам цивільних відносин діяти певним чином (виняток складають цивільні охоронні відносини – деліктні зобов'язання тощо), внаслідок чого він отримав назву «диспозитивного», як такий, що відображує засади диспозитивності в правовому регулюванні, на відміну від методу імперативного – властивою праву публічному [11, с. 533]. Втім, вважає вчений, враховуючи ту обставину, що терміном «диспозиція» у теорії права позначається частина правової норми, котра визначає дозволена поведінку суб'єкта, обов'язкову (необхідну) або заборонену (неприпустиму), більш коректним здається вести мову не про «диспозитивний», а скажімо, про «уповноважуючий» (правонаділяючий) або про «дозволяючий метод». Разом з тим, оскільки цивільно-правовий метод містить також елементи обов'язкового (імперативного) припису, можна стверджувати, що до нього входять як правонаділяючий елемент, так і елемент імперативний [11, с. 533].

Суголосною з цією думкою є й правова позиція С. Завальнюка, котрий також наголошує на тому, що цивільно-правовий метод містить у собі як правонаділяючий елемент, так і імперативний елемент [2, с. 30].

Характерними рисами диспозитивного уповноважувального (правонаділяючого) елементу методу цивільно-правового регулювання, з погляду С. Завальнюка і С. Харитонова, є: 1) юридична рівність сторін; 2) ініціатива сторін при встановленні правовідносин; 3) можливість вибору учасниками цивільних відносин варіанту поведінки, що не суперечить засадам цивільного законодавства і моральності суспільства. Характерними рисами імперативного елементу цивільно-правового методу є: 1) юридична рівність сторін; 2) виникнення правовідносин незалежно від бажання учасників цивільних відносин внаслідок безпосереднього припису закону; 3) можливість вибору учасниками цивільних відносин варіанту поведінки, лише у межах, точно визначених актами цивільного законодавства [2, с. 30; 11, с. 533].

Категорично проти включення елементів обов'язкового (імперативного) припису

у цивільно-правовий метод Л. Музика. Вчена, розкриваючи проблему конвергенції приватного та публічного у цивільному праві, акцентує увагу на необхідності чіткого розмежування імперативного методу та імперативних норм [4, с. 7]. На її думку, методом цивільного права залишається винятково диспозитивний метод. Імперативне врегулювання окремих відносин у цивільному праві здійснюється за допомогою імперативних норм, але в межах диспозитивного методу [4, с. 28]. Авторка зазначає, що нині у правовій доктрині спостерігається підміна понять – маючи на увазі імперативні норми, аналізують імперативний метод. Що, з її погляду, докорінно неправильно. Імперативний метод характеризується вертикальними відносинами владного підпорядкування, субординації. Що є неприйнятним для цивільного права. Мова може і повинна йти про можливість та доречність застосування імперативних норм у цивільному праві (наприклад, зобов'язання про відшкодування шкоди, повернення необґрунтовано отриманого майна, вимоги щодо оформлення окремих видів угод тощо). У цьому правова природа цих відносин змінює свою сутність на владне підпорядкування і субординацію. Виникнення цих відносин залежить від волевиявлення осіб. Наприклад, особа бажає укласти угоду купівлі-продажу і її не можна змусити або схилити до цього, суб'єкт самостійно визначається з контрагентом і вже задля стабільності відносин у сфері нерухомості та для захисту самих учасників цих відносин, встановлені чіткі імперативні положення щодо їх оформлення – письмова форма, нотаріальне посвідчення; державна реєстрація. Як бачимо, відносини владної субординації, яка характерна для імперативного методу, – не виникають [5, с. 232–239]. Застосування імперативних приписів зовсім не означає, що автоматично включається владна субординація та примус. Держава встановлює імперативні норми в усіх галузях права і це не є підставою стверджувати про їх негайне врегулювання імперативним методом [5, с. 232–239].

На думку В. Васильєва, незважаючи на те, що імперативні норми можуть закріплювати права учасників цивільного правовідношення, імперативність проявляється не в обов'язковості реалізації цього права, інакше суб'єктивне право являло б собою обов'язок, а неможливість його ігнорування, нівелювання. Імперативна цивільно-правова норма наділяє суб'єкта правом безальтернативно, однак, чи реалізовувати таке право або ж ні, залежить від волі управненого суб'єкта [1, с. 10].

Більшість вчених визнають, що основною ознакою методу цивільно-правового регулювання, яка найповніше відображає його сутність, є ідея цивільно-правової рівності і самостійності учасників цивільного обороту, яка у цивільному праві проявляється як можливість суб'єктів цивільних правовідносин здійснювати свої суб'єктивні цивільні права і які здатні не тільки підкорятися нормам цивільного права, а й створювати їх своєю волею у вигляді угод та договорів.. Норми цивільного права передбачають широкі можливості для учасників правовідносин у сфері цивільного обороту, але останні повинні здійснювати свої права та діяти виключно у межах, встановлених законом. Така можливість у сукупності створює певну самостійність для суб'єктів цивільних правовідносин у реалізації ними цивільних прав.

Виступаючи основною рисою цивільно-правового методу, юридична рівність суб'єктів цивільних правовідносин обумовлює існування інших важливих ознак цього методу, які тісно взаємопов'язані: воля учасників цивільних правовідносин є автономною, тобто, правова автономія сторін, що виключає будь-які відносини підпорядкованості та влади; право вибору лінії поведінки у відносинах, тобто, диспозитивність, можливість здійснювати права та виконувати обов'язки відповідно до індивідуальної моделі поведінки, встановленої ними на основі диспозитивних правил; наявність у кожній стороні відокремленого майна та можливість самостійного розпорядження майном (майнова самостійність); відшкодувальний характер методу: так, якщо права однієї із сторін були порушені, то вона може вимагати відшкодування завданих збитків, скасування акта, що є незаконним, визнання її права тощо, тобто цивільно-правовий примус, направлений не на покарання порушника, а на відновлення права потерпілої сторони, завдяки якому забезпечується дотримання закону та договірних зобов'язань сторонами; позовний судовий порядок захисту прав, при цьому потерпіла особа розпоряджається самостійно своїм правом на захист порушеного права, тобто. може реалізувати своє право на захист, а може і відмовитися від застосування примусових заходів щодо захисту своїх прав та інтересів.

Проте, така свобода все ж таки має обмеження, як і саме право: особа здійснює своє суб'єктивне цивільне право в межах закону, не на шкоду іншим учасникам цивільних правовідносин та докільню. Зокрема, згідно зі ст. 13 ЦК України особа зобов'язана при здійсненні суб'єктивного цивільного права утримуватися

від дій, які могли б порушити права інших осіб, завдати шкоди докільню або культурній спадщині, додержуватися моральних засад суспільства тощо [12].

У договірних відносинах сторони наділяються не тільки правами, а й обов'язками по відношенню один до одного. Під суб'єктивним цивільним обов'язком прийнято розуміти міру належної поведінки зобов'язаного суб'єкта правовідносин. У випадках невиконання або неналежного виконання покладеного обов'язку, боржник вважається винною стороною (правопорушником), і в примусовому (судовому) порядку повинен виконати основний обов'язок взятий на себе за договором, а також виконати додатковий обов'язок, який додатково виникає при невиконанні чи неналежному виконанні боржником покладених основних обов'язків. Додатковий обов'язок, в даному випадку, розглядається як додатковий засіб примусу за правопорушення (санкція). Виконання суб'єктивного цивільного обов'язку в примусовому порядку є цивільно-правовою відповідальністю [6, с. 175].

Висновки. Отже, дослідження наукових джерел показує, що цивільно-правовий метод регулювання суспільних відносин є такий спосіб впливу на суспільні відносини, який є дозвільним, характеризується наділенням суб'єктів на засадах їх юридичної рівності здатністю правоволодіння, диспозитивністю та ініціативністю, забезпечує встановлення правовідносин на основі правової та майнової самостійності сторін.

Тобто, основними, найбільш важливими, рисами методу цивільно-правового регулювання є: юридична рівність учасників цивільних правовідносин (суб'єкти цивільного права мають рівні підстави виникнення, зміни та припинення суб'єктивних цивільних прав у їх носіїв незалежно від матеріальної та соціальної нерівності, жоден із учасників не має владних повноважень щодо іншого учасника, мають рівні підстави відповідальності за цивільні правопорушення); автономія волі учасників (кожен із учасників має право самостійно і вільно формувати і проявляти свою волю, визначати, вступати йому в цивільні правовідносини чи ні); майнова самостійність учасників цивільних правовідносин (кожен з учасників має відокремлене майно на праві власності або іншому речовому праві, яким несе відповідальність за своїми зобов'язаннями).

Метод цивільно-правового регулювання відіграє роль одного з критеріїв виділення галузі цивільного права із системи права, метод у складі цивільно-правового режиму забезпечує актуальний порядок регулюючого впливу

галузі на суспільні відносини, що складають її предмет, крім того, включаючи у змістовному розрізі прийоми цивільно-правового регулювання, метод служить створенню необхідних юридичних умов реалізації цивільної правосуб'єктності усіма, хто нею наділений.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Васильев В. Диспозитивність норм цивільного права з точки зору формально догматичного підходу. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 12. С.10–14.
2. Вступ до приватного права: навчально-методичний посібник / за ред. проф. Є. О. Харитонова. Одеса: Фенікс, 2019. 200 с.
3. Кузнецова Н. С. *Предмет та система сучасного цивільного права України. Проблеми цивільного права та процесу*. Харків, 2017. С. 22–25.
4. Музика Л. А. Цивільно-правова політика України: автореф. дис. д-ра юрид. наук. 12.00.03. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України, Київ, 2021. 41 с.
5. Музика Л. А. Щодо конвергенції приватного і публічного у цивільному праві. *Право України*. 2014. № 1. С. 232–239.
6. Надьон В. В. Співвідношення суб'єктивного цивільного обов'язку та цивільно-правової відповідальності. *Проблеми цивільного права та процесу: матеріали наук.-практ. конф.* 27 трав. 2016р. МВС України, Харків. нац.ун-т внутр. справ; Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Харків : ХНУВС, 2016. 400 с.
7. Романюк Я. М. Правова природа диспозитивних норм цивільного права України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 4 (87). С.138–151.
8. Сопільник Р. Л. Тенденції розвитку цивільно-правової політики України в умовах євроінтеграції: порівняльно-правовий аспект. *Академічні візії*. 2021. Вип.1. С. 23–30.
9. Сучасні проблеми цивільного права та процесу: навчальний посібник / за ред. Ю. М. Жорнокуя, Л. В. Красицько. Харків : Право. 2017. 808 с.
10. Харитонов С. О. До питання про визначення цивільного права України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2004. С. 531–536.
11. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
12. Чабаненко М. М. Загальноправовий та галузевий методи правового регулювання. *Науково-інформаційний вісник «Право»*. 2015. № 11. С. 52–58.
13. Чубоха Н. Ф. Принцип диспозитивності у цивільному праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. Випуск 21. Частина II. Том 1. С. 299–302.
14. Яроцький В. Л. Загальна характеристика механізму цивільно-правового регулювання. *Актуальні проблеми приватного права* : матеріали

міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 93-й річниці з дня народж. В. П. Маслова. Харків. 27 лют. 2015 р. Харків. 2015. С. 16–20.

REFERENCES:

1. Vasylyev, V. (2018). Dyspozytyvnist' norm tsyvil'noho prava z tochky zoru formal'no dohmatychnoho pidkходу [Dispositivity of civil law norms from the point of view of a formally dogmatic approach]. *Pidpryyemnytstvo, gospodarstvo i pravo*. № 12. S.10–14. [in Ukrainian]
2. Vstup do pryvatnoho prava: navchal'no-metodychnyy posibnyk [Introduction to private law: educational and methodological guide]. za red. prof. YE. O. Kharytonova. Odesa: Feniks, 2019. 200 s. [in Ukrainian]
3. Kuznyetsova, N. S. (2017). Predmet ta sistema suchasnoho tsyvil'noho prava Ukrayiny. Problemy tsyvil'noho prava ta protsesu [Subject and system of modern civil law of Ukraine. Problems of civil law and process]. Kharkiv, S.22–25. [in Ukrainian]
4. Muzyka, L. A. (2021). Tsyvil'no-pravova polityka Ukrayiny: avtoref. dys. d-ra yuryd. nauk [Civil and legal policy of Ukraine: autoref. thesis Doctor of Law of science]. 12.00.03. Instytut derzhavy i prava im. V. M. Korets'koho Natsional'noyi akademiyi nauk Ukrayiny, Kyiv, 41 s. [in Ukrainian]
5. Muzyka, L. A. (2014). Shchodo konverhentsiyi pryvatnoho i publicnoho u tsyvil'nomu pravi [Regarding the convergence of private and public in civil law]. *Pravo Ukrayiny*. № 1. S.232–239. [in Ukrainian]
6. Nad'on, V. V. (2016). Spivvidnoshennya sub'yektyvnoho tsyvil'noho obov'yazku ta tsyvil'no-pravovoyi vidpovidal'nosti [Correlation of subjective civil duty and civil legal liability]. *Problemy tsyvil'noho prava ta protsesu: materialy nauk.-prakt. konf.* 27 trav. 2016 r. MVS Ukrayiny, Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav; Vseukr. hromad. orh. «Asotsiatsiya tsyvilistiv Ukrayiny». Kharkiv: KHNUVS, 400 s. [in Ukrainian]
7. Romanyuk, YA. M. (2016). Pravova pryroda dyspozytyvnykh norm tsyvil'noho prava Ukrayiny [The legal nature of the dispositive norms of the civil law of Ukraine]. *Visnyk Natsional'noyi akademiyi pravovykh nauk Ukrayiny*. № 4 (87). S. 138–151. [in Ukrainian]
8. Sopil'nyk, R. L. (2021). Tendentsiyi rozvytku tsyvil'no-pravovoyi polityky Ukrayiny v umovakh yevrointehratsiyi: porivnyal'no-pravovyy aspekt [Trends in the development of the civil law policy of Ukraine in the context of European integration: a comparative legal aspect]. *Akademichni viziyi*. Vyp.1. S. 23–30. [in Ukrainian]
9. Suchasni problemy tsyvil'noho prava ta protsesu: navchal'nyy posibnyk [Modern problems of civil law and process: study guide]. za red. YU. M. Zhornokuya, L. V. Krasyt's'ko. Kharkiv : Pravo. 2017. 808 s. [in Ukrainian]
10. Kharytonov, S. O. (2004). Do pytannya pro vyznachennya tsyvil'noho prava Ukrayiny [To the ques-

- tion of defining the civil law of Ukraine]. Aktual'ni problemy derzhavy i prava. S. 531–536. [in Ukrainian]
11. Tsyvil'nyy kodeks Ukrayiny: Zakon vid 16.01.2003 № 435-IV. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny [Civil Code of Ukraine: Law dated January 16, 2003 No. 435-IV. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 2003. № 40–44. St. 356. [in Ukrainian]
  12. Chabanenko, M. M. (2015). Zahal'nopravovyy ta haluzevyy metody pravovoho rehulyuvannya [General and branch methods of legal regulation]. Naukovo-informatsiynyy visnyk «Pravo». № 11. S. 52–58. [in Ukrainian]
  13. Chubokha, N. F. (2013). Pryntsyp dyspozytyvnosti u tsyvil'nomu pravi [The principle of discretion in civil law]. Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Vypusk 21. Chastyna II. Tom 1. S. 299–302. [in Ukrainian]
  14. Yarots'kyi, V. L. (2015). Zahal'na kharakterystyka mekhanizmu tsyvil'no-pravovoho rehulyuvannya [General characteristics of the mechanism of civil law regulation]. Aktual'ni problemy pryvatnoho prava: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysvyach. 93-y richnytsi z dnya narodzh. V. P. Maslova. Kharkiv. 27 lyut. 2015 r. Kharkiv. S. 16–20. [in Ukrainian]

Мельниченко Богдана,

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії права та конституціоналізму Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», вул. Князя Романа, 1/3, м. Львів, 79005; bogdana_m2008@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0003-1514-8131>

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ: ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Анотація. У статті сформовано поняття адміністративно-правового регулювання публічного управління та визначено особливості його реалізації в сучасних умовах. З'ясовано, що адміністративно-правове регулювання є похідним щодо загального правового регулювання, тобто є його галузевим різновидом. Констатовано, що адміністративно-правове регулювання публічного управління – це впорядковувальний, цілеспрямований вплив суб'єктів публічного управління на суспільні відносини у сфері управління державою. Встановлено, що особливою ознакою адміністративно-правового регулювання є наявність специфічного механізму, що забезпечує ефективність адміністративно-правового впливу на суспільні відносини, а комплекс адміністративно-правових засобів, за допомогою яких здійснюють такий вплив, формує поняття механізму адміністративно-правового регулювання. Виявлено, що погляди науковців на структуру механізму адміністративно-правового регулювання різняться. Водночас обов'язковим його елементом вважають адміністративно-правові норми, тобто правила поведінки, що встановлює чи санкціонує держава та, які є обов'язковими для виконання. Зазначено, що адміністративно-правове регулювання публічного управління в Україні здійснюється нормативно-правовими актами різної юридичної сили – від Конституції та законів України до підзаконних актів. При цьому, нормативно-правова основа організації та функціонування публічного управління не обмежується нормами актів національного законодавства, а включає в себе й міжнародно-правові норми, кількість яких дедалі збільшується разом із посиленням інтегрованості України у світове співтовариство. Зроблено висновок про те, що одним із основних варіантів ефективності механізму адміністративно-правового регулювання публічного управління в сучасних умовах є повна консолідація зусиль і взаєморозуміння на усіх рівнях публічного управління, налагодження тісної співпраці зі суспільством.

Ключові слова: публічне управління, регулювання, адміністративно-правове регулювання, адміністративно-правове регулювання публічного управління.

Melnychenko Bogdana,

Doctor of Juridical Sciences, Professor, Professor at the Department of Theory of Law and Constitutionalism of the Educational and Scientific Institute of Law, Psychology and Innovative Education of the National University «Lviv Polytechnic», 1/3, Knyazya Romana Str., Lviv, 79005; bogdana_m2008@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0003-1514-8131>

ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION PUBLIC MANAGEMENT: THE CONCEPT AND FEATURES OF IMPLEMENTATION IN MODERN CONDITIONS

Abstract. The article defines the concept of administrative and legal regulation of public management and defines the features of its implementation in modern conditions. It was found that the administrative-legal regulation is a derivative of the general legal regulation, that is, it is its sectoral variety. It was established that the administrative and legal regulation of public management is an orderly, purposeful influence of public management subjects on social relations in the sphere of state administration. It was established that a special feature of administrative-legal regulation is the presence of a specific mechanism that ensures the effectiveness of administrative-legal influence on social relations, and the complex of administrative-legal means by which such influence is exercised forms the concept of the mechanism of administrative-legal regulation. It was found that the views of scientists on the structure of the mechanism of administrative and legal regulation differ. At the same time, its mandatory element is considered to be administrative and legal norms,

i.e. rules of conduct established or sanctioned by the state and which are mandatory for implementation. It is noted that the administrative and legal regulation of public management in Ukraine is carried out by regulatory and legal acts of different legal force - from the Constitution and laws of Ukraine to by-laws. At the same time, the legal framework for the organization and functioning of public management is not limited to the norms of acts of national legislation, but also includes international legal norms, the number of which is increasing along with the strengthening of Ukraine's integration into the world community. It was concluded that one of the main options for the effectiveness of the mechanism of administrative and legal regulation of public management in modern conditions is the full consolidation of efforts and mutual understanding at all levels of public administration, the establishment of close cooperation with society.

Key words: *public management, regulation, administrative-legal regulation, administrative-legal regulation of public management.*

Постановка проблеми. Ратифікувавши Угоду про асоціацію, Україна визначила державну політику як таку, що спрямована на наближення рівня життя громадян України до європейських стандартів, укорінення європейських цінностей в усіх сферах функціонування Української держави та суспільства.

У цьому контексті особливого значення набуває нормативна регламентація формування та розвитку публічного управління. Таке нормативне закріплення повинно відповідати європейським стандартам публічного управління, в основі яких – дотримання прав і захист інтересів громадян, верховенство права, надання якісних адміністративних послуг тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження проблем публічного управління зробили такі українські вчені, як: В. Бевзенко, А. Береза, К. Колесникова, В. Нагаєв, О. Оболенський, І. Петрова та інші.

Метою статті є формування поняття адміністративно-правового регулювання публічного управління та визначення особливостей його реалізації в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що публічне управління – це складне і багатогранне явище. У науковій літературі не існує сталого його визначення. Наведемо декілька трактувань поняття «публічне управління». Так, О. Оболенський, розуміючи публічне управління передусім як управління людьми, стверджує, що, у такий спосіб, звертаючись до людей, органи публічної влади впливають на них індивідуально і через їх різні колективи, утворені природним шляхом або створені з волі людей (наприклад партії) [1, с. 30]. К. Колесникова визначає публічне управління як суспільне управління, яке здійснюється через надання влади суспільству – через децентралізацію, і чим більше управління стає децентралізованим, тим більше воно є публічним [2]. І. Петрова та О. Руда пропонують під публічним управлінням розуміти різновид суспільно

корисної діяльності, яка здійснюється певною сукупністю суб'єктів, зокрема органами державної влади. Вони зазначають, що публічне управління завжди здійснюється у контексті подій, що відбуваються в суспільстві і в реальних соціально-економічних, політичних і культурних умовах. Відповідно, публічне управління не може бути ізольованим від суспільства, оскільки воно реалізується частиною цього суспільства і в тісному взаємозв'язку із цим суспільством [3]. Слушною є думка А. Берези, котрий констатує, що для сучасних концепцій публічного управління характерне зміщення балансу між урядом і суспільством у сферу спільних завдань і відповідальності, акцент на важливості спільної діяльності, а не на вирішенні проблем самостійно ринком або державою [4, с. 293].

На підставі наукових напрацювань, а також власного розуміння цього феномена, вважаємо, що публічне управління – це одна із форм прояву публічної влади, в основу якої покладено принцип народного суверенітету, що проголошує народ його носієм і єдиним джерелом влади, здійснюється в інтересах і з метою задоволення потреб усього суспільства.

Для того, щоб сповна осягнути, що саме слід розуміти під поняттям «адміністративно-правове регулювання публічного управління», на нашу думку, додатково необхідно проаналізувати поняття «регулювання», «правове регулювання» та «адміністративно-правове регулювання».

Словник іншомовних слів визначає термін «регулювати» (від лат. *regulo* – впорядкову) – 1) упорядковувати, вносити порядок, систему в якусь діяльність; 2) встановлювати правильну взаємодію частин механізму [5, с. 574–575]. Сучасний словник іншомовних слів подає таке значення слова «регулювати» – 1) упорядковувати, встановлювати в певному порядку; 2) встановлювати правильну взаємодію частин механізму, приладу для належної роботи; 3) спрямовувати розвиток, рух чого-небудь

з метою впорядкування, створення системи [6, с. 584–585]. Своєю чергою, термін «правове регулювання» юридичні словники трактують, як: 1) державну форму впливу на суспільні відносини, що здійснюється за допомогою норм права та інших юридичних засобів [7, с. 622]; 2) форму регулювання суспільних відносин, яка забезпечує відповідність поведінки їхніх учасників вимогам і дозволам, що містяться у нормі права [8, с. 218].

У науковій літературі під поняттям правового регулювання вчені здебільшого розуміють: 1) результативний вплив права на конкретні суспільні відносини з метою їх впорядкування, гарантування, закріплення, охорони та розвитку; 2) спосіб упорядкування суспільних відносин, який зводиться до нормативного встановлення стандартів, меж належної та можливої поведінки; 3) систему дій та операцій, які здійснюються органами державної влади у встановлених процесуальних формах за допомогою певних методів та з використанням при цьому юридичних засобів, спрямованих на встановлення і реалізацію певних моделей суспільного розвитку; 4) цілеспрямовану дію на поведінку людей і суспільні відносини за допомогою правових (юридичних) засобів тощо [9, с. 40].

Ми є прихильниками традиційного розуміння даної категорії, визначення котрої подано у юридичній енциклопедії. Відтак, під правовим регулюванням розуміємо один з основних засобів державного впливу на суспільні відносини з метою їх упорядкування в інтересах людини, суспільства і держави [10].

Говорячи про адміністративно-правове регулювання, підтримуємо твердження про те, що це складне явище, яке в сучасних умовах трансформаційних перетворень у суспільстві наповнюється новим змістом, а тому як наукова категорія потребує постійного осмислення [11, с. 153]. Водночас вважаємо слушною думку про те, що адміністративно-правове регулювання є похідним щодо загального правового регулювання, тобто є його галузевим різновидом [12].

Зважаючи на вищенаведене, адміністративно-правове регулювання публічного управління пропонуємо розуміти як впорядковувальний, цілеспрямований вплив суб'єктів публічного управління на суспільні відносини у сфері управління державою.

Особливою ознакою адміністративно-правового регулювання є наявність специфічного механізму, що забезпечує ефективність адміністративно-правового впливу на суспільні від-

носини, а комплекс адміністративно-правових засобів, за допомогою яких здійснюють такий вплив, формує поняття механізму адміністративно-правового регулювання.

Погляди науковців на структуру механізму адміністративно-правового регулювання різняться. Водночас обов'язковим його елементом вважають адміністративно-правові норми, тобто правила поведінки, що встановлює чи санкціонує держава та, які є обов'язковими для виконання. Також важливу складову механізму адміністративно-правового регулювання складають адміністративно-правові відносини [13].

Адміністративно-правові норми регламентують фактично весь процес управління – усвідомлену діяльність, пов'язану з реалізацією повноважень суб'єктів управління щодо розроблення, прийняття і впровадження державно-управлінських рішень чи послідовного здійснення управлінського циклу (планування, організації, мотивації, контролю), який впливає на зміну суспільних процесів та явищ, наближаючи їх до бажаного стану згідно з визначеними цілями [14, с. 41]. Вони закріплені у нормативно-правових актах різної юридичної сили – від Конституції та законів України до підзаконних актів.

Серед конституційних норм-принципів організації публічного управління насамперед виокремимо такі: «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» (ч. 2 ст. 3); «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» (ч. 1 ст. 5); «державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України» (ст. 6); главою держави є Президент України (ст. 102); «в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування» (ст. 7); «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» (ч. 2 ст. 19); «вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вільними і відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таєм-

ного голосування» (ч. 1 ст. 71); зміна конституційних положень можлива винятково в установленому в самій Конституції України порядку (ст. ст. 154–159) [15].

Варто зазначити, що нормативно-правова основа організації та функціонування публічного управління не обмежується нормами актів національного законодавства, а включає в себе й міжнародно-правові норми, кількість яких дедалі збільшується разом із посиленням інтегрованості України у світове співтовариство.

Питання практичної реалізації публічного управління в Україні сьогодні регулюються законами: «Про Кабінет Міністрів України» від 27 лютого 2014 р. № 794-VII [16]; «Про центральні органи виконавчої влади» від 17 березня 2011 р. № 3166-VI [17]; «Про місцеві державні адміністрації» від 9 квітня 1999 р. № 586-XIV [18]; «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР [19]; «Про звернення громадян» від 2 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР [20]; «Про адміністративні послуги» від 17 травня 2012 р. № 5203-VI [21]; «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 р. № 2939-VI [22]; «Про адміністративну процедуру» від 17 лютого 2022 р. № 2073-IX [23] тощо.

Також варто звернути увагу, що повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України, розпочата 24 лютого 2022 року, призвела до багатьох змін в системі управління державою. Наразі в Україні запроваджено воєнний стан, що передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень (ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII) [24].

Загальновідомо й те, що для розвитку публічного управління в Україні особливо важливим є євроінтеграційні процеси і членство України в Європейському Союзі. Сьогодні Україна, не дивлячись на активне військове протистояння ворогу, рухається до набуття членства в ЄС. Так, наприкінці червня 2022 року лідери країн ЄС ухвалили рішення

визнати європейську перспективу нашої держави. 17 червня 2022 року Європейська комісія рекомендувала Європейській раді надати Україні статус кандидата на вступ до Європейського Союзу. 23 червня 2022 року Європейська Рада надала Україні статус кандидата на вступ до Європейського Союзу. 14 грудня 2023 року Європейська рада вирішила розпочати переговори про вступ України до Європейського Союзу, а 25 червня 2024 офіційно оголосили про початок переговорів [25].

Європейський Союз та всі явища і процеси, пов'язані із ним, асоціюються у громадян України передусім з високими стандартами, вимогами і цінностями [26, с. 3]. Серед них важливе місце посідають європейські стандарти публічного управління, які пов'язують зі створенням та функціонуванням ефективною та дієвою системою публічного управління.

Відповідно до Стратегії реформування державного управління України на 2022–2025 роки, належне врядування є одним з основних факторів конкурентоспроможності держави, розвитку її економіки та передумовою європейської інтеграції. Очікуваними результатами проведення реформи державного управління до 2025 року є: забезпечення надання послуг високої якості та формування зручної адміністративної процедури для громадян і бізнесу; формування системи професійної та політично нейтральної публічної служби, орієнтованої на захист інтересів громадян; розбудова ефективних і підзвітних громадянам державних інституцій, які формують державну політику та успішно її реалізують для сталого розвитку держави [27].

Зауважимо, що реформування системи державного управління здійснюється з урахуванням Європейських стандартів належного адміністрування, розроблених Програмою підтримки вдосконалення врядування та менеджменту (Програма SIGMA) та викладених у документі «Принципи державного управління». Зазначений документ містить систему принципів і критерії оцінки державного управління, що базуються на основі міжнародних стандартів і вимог, а також кращих практик держав-членів ЄС та держав Організації економічного співробітництва та розвитку. Ця Стратегія розроблена з урахуванням Європейських принципів та результатів проведеної у 2018 році експертами Програми SIGMA оцінки стану державного управління в Україні, а також досвіду, набутого на попередньому етапі проведення реформи державного управління [27].

Важливе значення у контексті досліджуваного питання має прийняття Урядом Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки [29]. Ця Стратегія визначає генеральний вектор сталого розвитку регіонів та розроблена відповідно до Цілей сталого розвитку України до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722 [30].

Попри війну в Україні, триває нині й процес реформування місцевого самоврядування. 10 квітня 2024 року виповнилося 10 років з моменту ухвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [31]. А нещодавно уряд України затвердив план заходів з реформування місцевого самоврядування і територіальної організації влади на 2024–2027 роки [32]. Документ визначає ключові точки відновлення та розвитку громад у період війни й у повоєнні роки. Планом заходів визначено ключові кроки для становлення спроможних громад, зокрема: зміна законодавства (законопроекти щодо удосконалення регулювання механізму затвердження територій територіальних громад і визначення їх адмінцентрів; про особливості відновлення публічної влади на деокупованих територіях; про розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування і органами виконавчої влади; щодо удосконалення законодавчих інструментів консультацій органів державної влади з асоціаціями органів місцевого самоврядування; про місцеву статистику та ін.); підвищення інституційної та фінансової спроможності органів місцевого самоврядування; розбудова місцевої демократії та широке залучення жителів до прийняття управлінських рішень на місцях.

Становлення демократичної, правової та соціальної держави тісно пов'язане, зокрема, й з розвитком громадянського суспільства як сфери суспільної діяльності громадян, що об'єднуються для прийняття спільних рішень, а також захисту прав та інтересів, досягнення спільного блага, у тому числі у взаємодії з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, політичними інститутами та бізнесом.

Відтак, з метою створення сприятливих умов для розвитку в суспільстві громадської ініціативи та самоорганізації, формування та діяльності інститутів громадянського суспільства, налагодження партнерської взаємодії між ними та органами державної влади, органами місцевого самоврядування Указом Президента України від 07 вересня 2021 року № 487/2021

затверджено Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки [33].

Висновки. Отже, адміністративно-правове регулювання публічного управління пропонуємо визначати як впорядковувальний, цілеспрямований вплив суб'єктів публічного управління на суспільні відносини у сфері управління державою. Особливою ознакою адміністративно-правового регулювання публічного управління є наявність специфічного механізму, що забезпечує ефективність такого впливу. Одним із основних варіантів ефективності механізму адміністративно-правового регулювання публічного управління в сучасних умовах є повна консолідація зусиль і взаєморозуміння на усіх рівнях публічного управління, налагодження тісної співпраці зі суспільством.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Оболенський О. Ю. Розвиток суспільства та публічне управління. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. Київ, 2013. № 3. С. 27–33.
2. Колесникова К. О. Публічне адміністрування в Україні: огляд літературних джерел. *Теорія та практика державного управління*. Харків, 2013. Вип. 3. С. 112–119.
3. Петрова І. Руда О. Публічне управління як фактор і стимулятор модернізації адміністративного права. *Підприємництво, господарство і право*. Київ, 2017. № 6. С. 131–135.
4. Береза А. В. Реформа публічного управління: сучасні тенденції та перспективи для України. *Актуальні проблеми політики*. Одеса, 2012. Вип. 46. С. 287–295.
5. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ: Академія наук Української РСР, 1974. 775 с.
6. Сучасний словник іншомовних слів / укл.: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. Київ: Довіра, 2006. 789 с.
7. Юридичний словник / укл. І. П. Бутко, Р. І. Гричук; за заг. ред. Б. М. Бабія, Ф. Г. Бурчака, В. М. Корецького, В. В. Цветкова. Вид. 2, переробл. і доп. Київ: Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1983. 871 с.
8. Гончаренко В., Андрушко П. Юридичні терміни: тлумач. слов. Київ: Либідь, 2003. 320 с.
9. Гуцуляк О. А. Поняття адміністративно-правового регулювання діяльності дільничних офіцерів поліції в контексті забезпечення безпеки територіальних громад. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 3. С. 38–42.
10. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. Київ: Українська енциклопедія, 1998. Т. 5: П–С. 2003. 736 с.

11. Візір Т. С. Адміністративно-правова регулювання сфери безпеки. *Юридичний бюлетень*. 2018. Вип.8. С. 151–156.
12. Бевзенко В. М. Сутність та поняття адміністративно-правового регулювання. *Вісник господарського судочинства*. 2006. № 3. С. 162–167.
13. Ківалов С. В., Біла Л. Р. Адміністративне право України: навч.-метод. посіб. Вид. друге, перероб. і доп. Одеса: Юридична література, 2002. 312 с.
14. Нагаєв В. М. Публічне адміністрування: елек. навч. посіб. Харків: ХНАУ, 2018. 278 с.
15. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
16. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 13. Ст. 222.
17. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 р. № 3166-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.
18. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 р. № 586-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20-21. Ст. 190.
19. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
20. Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 47. Ст. 256.
21. Про адміністративні послуги: Закон України від 17 травня 2012 р. № 5203-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 32. Ст. 409.
22. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.
23. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лютого 2022 р. № 2073-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 15. Ст. 50.
24. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.
25. Єврокомісія рекомендувала надати Україні статус кандидата на вступ до ЄС. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/yevrokomisiya-rekomendovala-nadati-ukrayini-status-kandidata-na-vstup-do-yes> (дата звернення: 27.08.2024).
26. Стандарти європейського врядування: навч. посіб. / авт. кол.: І. А. Грицяк, О. Ю. Оржель, С. М. Гладкова та ін.; за заг. ред. І. А. Грицяка. Київ: НАДУ, 2011. 184 с.
27. Стратегія реформування державного управління України на 2022–2025 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 р. № 831-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 27.08.2024).
28. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 13 серпня 2024 р. № 940). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 27.08.2024).
29. Цілі сталого розвитку України до 2030 року: Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 27.08.2024).
30. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> (дата звернення: 27.08.2024).
31. План заходів з реформування місцевого самоврядування і територіальної організації влади на 2024–2027 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 березня 2024 р. № 270-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 27.08.2024).
32. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки: Указ Президента України від 07 вересня 2021 року № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text> (дата звернення: 27.08.2024).

REFERENCES:

1. Obolenskyi, O. Yu. (2013). Rozvytok suspilstva ta publichne upravlinnia. [Development of society and public management]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezidentovi Ukrainy*. № 3. P. 27–33. [in Ukrainian]
2. Kolesnykova, K. O. (2013). Publichne administruvannya v Ukraini: ohliad literaturnykh dzherel. [Public administration in Ukraine: review of literary sources]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*. Vyp. 3. P. 112–119. [in Ukrainian]
3. Petrova, I. Ruda, O. (2017). Publichne upravlinnia yak faktor i stymulator modernizatsii administrativnoho prava. [Public management as a factor and stimulator of modernization of administrative law]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. № 6. P. 131–135. [in Ukrainian]
4. Bereza, A. V. (2012). Reforma publichnoho upravlinnia: suchasni tendentsii ta perspektyvy dlia Ukrainy. [Public management reform: modern trends and prospects for Ukraine]. *Aktualni problemy polityky*. Vyp. 46. P. 287–295. [in Ukrainian]
5. Slovnyk inshomovnykh sliv [Dictionary of foreign words] / za red. O. S. Melnychuka. Kyiv: Akademiia nauk Ukrainskoi RSR, 1974. [in Ukrainian]
6. Suchasnyi slovnyk inshomovnykh sliv [Modern dictionary of foreign words] / ukl.: O. I. Skopnenko, T. V. Tymbaliuk. Kyiv: Dovira, 2006. [in Ukrainian]
7. Yurydychnyi slovnyk [Legal dictionary] / ukl. I. P. Butko, R. I. Hrychuk; za zah. red. B. M. Babiia, F. H. Burchaka, V. M. Koretskoho, V. V. Tsvietkova. Vyd. 2, pererobl. i dop. Kyiv: Holovna redaktsiia Ukrainskoi radianskoi entsyklopedii, 1983. [in Ukrainian]

8. Honcharenko, V., Andrushko P. (2003). Yurydychni terminy [Legal terms]: tlumach. slov. Kyiv : Lybid. [in Ukrainian]
9. Hutsuliak, O. A. (2023). Poniattia administratyvno-pravovoho rehuliuвання diialnosti dilnychkh ofitseriv politsii v konteksti zabezpechenia bezpeky terytorialnykh hromad [The concept of administrative and legal regulation of the activities of precinct police officers in the context of ensuring the security of territorial communities]. *Aktualni problemy vitchyznianoi yurysprudentsii*. № 3. P. 38–42. [in Ukrainian]
10. Yurydychna entsyklopediia [Legal encyclopedia]: v 6 t. / redkol.: Yu. S. Shemshuchenko ta in. Kyiv: Ukrainska entsyklopediia, 1998. T. 5: P–S. 2003. [in Ukrainian]
11. Vizir, T. S. (2018). Administratyvno-pravova rehuliuвання sfery bezpeky. [Administrative and legal regulation of the security sphere]. *Yurydychnyi biuleten*. Vyp.8. P. 151–156. [in Ukrainian]
12. Bevenko, V. M. (2006). Sutnist ta poniattia administratyvno-pravovoho rehuliuвання. [The essence and concept of administrative and legal regulation]. *Visnyk hospodarskoho sudochynstva*. № 3. P. 162–167. [in Ukrainian]
13. Kivalov, S. V., Bila, L. P. (2002). Administratyvne pravo Ukrainy [Administrative Law of Ukraine]: navch.-metod. posib. Vyd. druhe, pererob. i dop. Odesa: Yurydychna literature. [in Ukrainian]
14. Nahaiev, V. M. (2018). Publichne administruvannya [Public administration]: elek. navch. posib. Kharkiv: KhNAU. [in Ukrainian]
15. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996 No. 254k/96-VR]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* (1996). № 30. St. 141. [in Ukrainian]
16. Pro Kabinet Ministriv Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 27 liutoho 2014 r. № 794-VII [About the Cabinet of Ministers of Ukraine: Law of Ukraine dated February 27, 2014 No. 794-VII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* (2014). № 13. St. 222. [in Ukrainian]
17. Pro tsentralni orhany vykonavchoi vlady: Zakon Ukrainy vid 17 bereznia 2011 r. № 3166-VI [On central bodies of executive power: Law of Ukraine dated March 17, 2011 No. 3166-VI]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* (2011). № 38. St. 385. [in Ukrainian]
18. Pro mistsevi derzhavni administratsii: Zakon Ukrainy vid 9 kvitnia 1999 r. № 586-XIV [On local state administrations: Law of Ukraine dated April 9, 1999. No. 586-XIV]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* (1999). № 20-21. St. 190. [in Ukrainian]
19. Pro mistseve samovriaduvannya v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 21 travnia 1997 p. № 280/97-VR [On local self-government in Ukraine: Law of Ukraine dated May 21, 1997 p. No. 280/97-BP]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* (1997). № 24. St. 170. [in Ukrainian]
20. Pro zvernennia hromadian: Zakon Ukrainy vid 2 zhovtnia 1996 r. № 393/96-VR [On citizen appeals: Law of Ukraine dated October 2, 1996 No. 393/96-VR]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* (1996). № 47. St. 256. [in Ukrainian]
21. Pro administratyvni posluhy: Zakon Ukrainy vid 17 travnia 2012 r. № 5203-VI [On administrative services: Law of Ukraine dated May 17, 2012 No. 5203-VI]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* (2012). № 32. St. 409. [in Ukrainian]
22. On access to public information: Law of Ukraine dated January 13, 2011 No. 2939-VI [Pro dostup do publichnoi informatsii: Zakon Ukrainy vid 13 sichnia 2011 r. № 2939-VI]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* (2011). № 32. St. 314. [in Ukrainian]
23. Pro administratyvnu protseduru: Zakon Ukrainy vid 17 liutoho 2022 r. № 2073-IX [On administrative procedure: Law of Ukraine dated February 17, 2022 No. 2073-IX]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* (2023). № 15. St. 50. [in Ukrainian]
24. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 12 travnia 2015 r. № 389-VIII [On the legal regime of martial law: Law of Ukraine dated May 12, 2015. No. 389-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* (2015). № 28. St. 250. [in Ukrainian]
25. Yevrokomiisia rekomendovala nadaty Ukraini status kandydata na vstup do YeS. [The European Commission recommended granting Ukraine the status of a candidate for EU membership. Yedynyi veb-portal orhaniv vykonavchoi vlady Ukrainy]. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/news/yevrokomiisya-rekomendovala-nadati-ukrayini-status-kandydata-na-vstup-do-yes>. (accessed 27.08.2024). [in Ukrainian]
26. Standarty yevropeiskoho vriaduvannya [European governance standards]: navch. posib. / avt. kol.: I. A. Hrytsiak, O. Yu. Orzhel, S. M. Hladkova ta in.; za zah. red. I. A. Hrytsiaka. Kyiv: NADU, 2011. [in Ukrainian]
27. Cabinet of Ministers of Ukraine. Stratehiia reformuvannya derzhavnogo upravlinnia Ukrainy na 2022–2025 roky: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 lypnia 2021 r [Strategy for reforming the state administration of Ukraine for 2022–2025: order of the Cabinet of Ministers of Ukraine from July 21, 2021]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-%D1%80#Text>. (accessed 27.08.2024). [in Ukrainian]
28. Cabinet of Ministers of Ukraine. Derzhavna stratehiia rehionalnoho rozvytku na 2021–2027 roky vid 5 serpnia 2020 r. № 695 (v redaktsii postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13 serpnia 2024 r. № 940) [State regional development strategy for 2021–2027: resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 5, 2020. No. 695 (as amended by Resolution No. 940 of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 13, 2024)]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>. (accessed 27.08.2024). [in Ukrainian]
29. Tsili staloho rozvytku Ukrainy do 2030 roku: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 30 veresnia 2019 r. № 722 [Sustainable development goals of Ukraine until 2030: Decree of the President of Ukraine dated September 30, 2019 No. 722]. Retrieved from:

- <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>. (accessed 27.08.2024). [in Ukrainian]
30. Cabinet of Ministers of Ukraine. Kontsepsiia reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady v Ukraini. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>. (accessed 27.08.2024). [in Ukrainian]
31. Plan zakhodiv z reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia i terytorialnoi orhanizatsii vlady na 2024–2027 roky: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26 bereznia 2024 r. № 270-r [Plan of measures for reforming local self-government and territorial organization of power for 2024–2027: order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 26, 2024. No. 270]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270-2024-%D1%80#Text>. (accessed 27.08.2024). [in Ukrainian]
32. Natsionalna stratehiia spriannia rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini na 2021–2026 roky: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 07 veresnia 2021 roku № 487/2021 [National strategy for promoting the development of civil society in Ukraine for 2021–2026: Decree of the President of Ukraine dated September 7, 2021 No. 487/2021]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>. (accessed 27.08.2024). [in Ukrainian]

Паламарчук Сергій Володимирович,

аспірант кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права імені Володимира Великого ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Прометівська, 2, м. Київ, 03039; yurist_dop@ukr.net; <https://orcid.org/0009-0008-0432-7699>

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНІВ «СУД», «СУДОВА ВЛАДА», «СУДОВА СИСТЕМА», «СУДОУСТРІЙ», «ОРГАНИ СУДУ», «СУДОВІ ОРГАНИ» ТА «ОРГАНИ ПРАВОСУДДЯ» І ПРОБЛЕМИ ВІДНЕСЕННЯ СУДІВ ДО ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

***Анотація.** Метою пропонованого наукового дослідження є теоретико – методологічний аналіз термінів, які використовуються в законодавстві та науковій літературі в Україні, а також їх практичне застосування. Терміни «суд», «судова влада», «судова система», «судоустрій», «органи суду», «судові органи» та «органи правосуддя» досить широко використовуються в науковій літературі та в системі юридичної освіти. Проте в окремих випадках застосування термінів «органи суду», «судові органи», «органи правосуддя», які вживаються в науковій літературі та юридичній освіті не відповідають законодавчим актам. Крім того в окремих випадках у навчальних посібниках та наукових працях суди відносяться до правоохоронних органів. Зазначене не відповідає вимогам цілого ряду нормативних документів, адже судова влада визначена як окрема гілка державної влади, в той час як правоохоронні органи відносяться до органів виконавчої влади. Разом з тим віднесення судової системи і судів до правоохоронних органів має окремі підстави, так як і суди і правоохоронні органи особливо у сфері кримінального права діють у напрямках виявлення, припинення та попередження правопорушень і притягнення винних осіб до відповідальності. Тому окремі функції судової влади можуть бути правоохоронними.*

Методи дослідження: у роботі використані діалектичний метод пізнання, загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Зокрема, структурно-функціональний, дедуктивний методи та метод наукового прогнозування. Застосовувався також і порівняльно-правовий метод.

У результаті аналізу термінів, які вживаються в науковій літературі та в законодавстві встановлено, що окремі з них не відповідають законодавству. Проте в законодавстві на сьогодні немає чіткого визначення цілого ряду термінів таких як суд, судова влада та судова система. Вони визначаються описово. Методологія вживання термінів, які не відповідають тим, що висвітлені в законодавстві свідчить про відхилення від вимог законодавства, але терміни, які утворені також носять описовий характер. Щодо питання віднесення судової системи та судів до правоохоронних органів, зазначене питання є певною мірою дискусійним, адже суди та судова система спрямована на виявлення, припинення та попередження правопорушень, що є метою правоохоронних органів. Виходячи з визначення напрямів діяльності суду, яке дане у статті 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» про те, що суд, «здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України» [3], можна зробити висновки, що діяльність суду якщо не є правоохоронною діяльністю, то вона тісно пов'язана з зазначеною діяльністю

Обговорення: Теоретико-методологічні аспекти визначення термінів, які пов'язані з судовою діяльністю та судочинством є доволі складними, адже самі терміни, які визначають суд та судову владу і судочинство, не визначені чітко в законодавстві України, а похідні терміни судові органи, органи правосуддя та ряд інших застосовуються для більш уточнюючих та конкретизуючих напрямів в юридичній науці та юридичній освіті. Дискусійність як цього питання так і питання віднесення суд та судової системи до правоохоронних органів на сьогодні в науковій літературі не обговорюється, проте суди на практиці виконують окремі правоохоронні функції. Окремі дослідники вважають, що до визначення завдань суду, яке дане у статті 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» «Суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами

України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.» може бути додано населення положення: «суд у своїй діяльності здійснює правоохоронну та правозахисну функцію»

Ключові слова: суд, судова система, судді, судова влада, судові органи, судоустрій, органи правосуддя, правоохоронні органи, система правоохоронних органів.

Palamarchuk Serhii Volodymyrovych,

Postgraduate Student at the Department of Law Enforcement and Anti-Corruption Activities of the Educational and Scientific Institute of Law named after Volodymyr Veliky «Interregional Academy of Personnel Management», 2, Frometivska Str, Kyiv, 03039; yurist_dop@ukr.net; <https://orcid.org/0009-0008-0432-7699>

THEORETICALLY-METHODOLOGICAL DEFINITION OF THE TERMS “COURT”, “JUDICIAL AUTHORITY”, “JUDICIAL SYSTEM”, “JUDICIAL SYSTEM”, “COURT BODIES”, “JUDICIAL BODIES” AND “JUDICIAL BODIES” AND THE PROBLEMS OF ASSIGNING COURTS TO LAW ENFORCEMENT BODIES

Abstract. *The purpose of the proposed research is a theoretical and methodological analysis of the terms used in legislation and scientific literature in Ukraine, as well as their practical application. The terms “court”, “judicial authority”, “judicial system”, “judiciary”, “judicial authorities”, “judicial authorities” and “judicial authorities” are quite widely used in scientific literature and in the legal education system. However, in some cases, the use of the terms “judicial bodies”, “judicial bodies”, “judicial bodies”, which are used in scientific literature and legal education, do not correspond to legislative acts. In addition, in some cases, in textbooks and scientific works, courts are referred to as law enforcement agencies. This does not meet the requirements of a number of normative documents, because the judicial power is defined as a separate branch of state power, while law enforcement bodies belong to executive power bodies. At the same time, the assignment of the judicial system and courts to law enforcement agencies has separate grounds, since both courts and law enforcement agencies, especially in the field of criminal law, act in the directions of detection, termination and prevention of offenses and bringing guilty persons to justice. Therefore, certain functions of the judiciary can be law enforcement.*

Research methods: the dialectical method of cognition, general scientific and special research methods are used in the work. In particular, structural-functional, deductive methods and the method of scientific forecasting. The comparative legal method was also used.

As a result of the analysis of the terms used in the scientific literature and in the legislation, it was established that some of them do not correspond to the legislation. However, the legislation currently does not have a clear definition of a number of terms such as court, judicial authority and judicial system. They are defined descriptively. The methodology of using terms that do not correspond to those covered by the legislation indicates a deviation from the requirements of the legislation, but the terms that are formed are also descriptive in nature. As for the issue of assigning the judicial system and courts to law enforcement agencies, this issue is to some extent debatable, because courts and the judicial system are aimed at detecting, stopping and preventing offenses, which is the goal of law enforcement agencies. Based on the definition of the areas of court activity, which is given in Article 2 of the Law of Ukraine “On the Judiciary and the Status of Judges” that the court, “executing justice on the principles of the rule of law, ensures everyone the right to a fair trial and respect for other rights and freedoms guaranteed Constitution and laws of Ukraine” [3], it can be concluded that if the activity of the court is not a law enforcement activity, then it is closely related to the specified activity

Discussion: The theoretical and methodological aspects of the definition of terms related to judicial activity and the judiciary are quite complex, because the terms that define the court and the judicial power and the judiciary are not clearly defined in the legislation of Ukraine, and the derived terms are judicial bodies, bodies of justice and a number of others are used for more clarifying and specifying directions in legal science and legal education. The contentiousness of both this issue and the question of assigning courts and the judicial system to law enforcement bodies is not discussed in the scientific literature today, but courts in practice perform separate law enforcement functions. Some researchers believe that the definition of the tasks of the court, which is given in Article 2 of the Law of Ukraine “On the Judiciary and the Status of Judges”, “The court, administering justice on the principles of the rule of law, ensures everyone the right to a fair trial and respect for other rights and freedoms guaranteed by the Constitution and the laws of Ukraine, as well as international treaties, the binding consent of which has been given by the Verkhovna Rada of Ukraine.”, the

following provision may be added: "the court in its activity performs a law enforcement and human rights protection function".

Key words: *court, judicial system, judges, judicial power, judicial bodies, judicial system, justice bodies, law enforcement bodies, system of law enforcement bodies.*

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В сучасній правовій науці можна зустріти такі визначення як «суд», «судова влада», «судові органи» та «органи правосуддя». Разом з тим їх вживання певною мірою не відповідає вимогам нормативних актів, які прийняти на рівні законодавства.

Саме поняття суд є досить давнім, воно виникло ще в Давній Греції. В українській мові науковці вважають, що зазначене слово не має чіткої етимології і походить від давньослов'янського «содъ» що означало «орган для розгляду судових справ; вирок, рішення суду; думка, погляд» [1].

В подальшому розвиток судової системи та судів відбувався в різних країнах по різному. В Україні, яка до першої половини ХХ була розділена між двома імперіями судові системи розвивалися по різному.

В Російській Імперії судова система була досить архаїчної і тільки у 1864 році було внесено відповідні зміни та почалося формування дійсно певною мірою демократичної судової системи. Проте революційні загрози звели нанівець демократичні перетворення і до жовтневої революції судова система була вже недемократичною [18].

В Австро – угорській імперії, куди входила частина України система судової влади була більш демократичною, але питання існування національних судів на українських землях не ставилося [19, 20].

Після жовтневої революції 1917 року і створення Радянського Союзу в Україні як і в цілому на всій території Радянського Союзу була створена єдина система судів, яка проіснувала до розвалу Радянського Союзу та отримання незалежності.

На сьогодні судова система України складається з Конституційного суду, Вищого антикорупційного суду та судів загальної юрисдикції.

Якщо ми проаналізуємо поняття суд, то у статті 125 Конституції України визначено основи судустрою тобто судова система будується за принципами територіальності та спеціалізації [2]. Проте саме поняття суд в законодавстві не визначено. У Законі України «Про судоустрій і статус суддів» визначено завдання суду який «здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право

на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України» [3].

Згідно з цією статтею Конституції України Верховний Суд визнано «найвищим судом у системі судоустрою України» [2], а поряд з системою загальних судів можуть утворюватися спеціалізовані суди. У Законі України «Про судоустрій і статус суддів» [3] визначено поняття «судова влада»

«Судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними законом» [3].

Також встановлено, що реалізація судової влади здійснюється суддями та у визначених законом випадках, присяжними. Зазначена реалізація відбувається шляхом здійснення правосуддя.

Тобто і поняття суд і поняття судова влада офіційно визначені в відповідних нормативних актах України. Поняття «судова система» в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» не визначено але натомість визначено поняття «система судоустрою». Саме поняття судоустрій також визначено в Законі України «Про судоустрій і статус суддів».

Таким чином якщо ми звертаємося до зазначених термінів, то вони офіційно визначені в Конституції України та Законі України «Про судоустрій і статус суддів» і мають вживатися в офіційних документах.

Цікаво, що в жодному з офіційних документів судова влада суд і система судоустрою не відносяться до правоохоронних органів. Проте в юридичній науці існує парадоксальна ситуація. Суд в переважній більшості відносяться до правоохоронних органів і судова система вважається складовою правоохоронної системи.

Вперше про суд та судову систему, як таку яка відносилася до правоохоронних органів було заявлено в Радянському Союзі [4]. При цьому до правоохоронних органів відносилися не тільки суди загальної юрисдикції, але й арбітражні суди, товариські суди, різноманітні комісії такі як комісії у справах неповнолітніх, комісії по боротьбі з пияцтвом та алкоголізмом та т. ін..

Пізніше вже в Україні випускаються посібники які також відносять суди до правоохоронних органів [5, 6, 7]. Разом з тим окремі автори

випускають посібники де окремо розглядаються судові та інші правоохоронні органи [8,9,10,11].

Зазначимо, що словосполучення судові органи не визначено в жодному з нормативних актів, також як немає підстав відносити суди до правоохоронних органів.

В багатьох навчальних посібниках сформульовано поняття правоохоронних органів. Такі визначення є короткими наприклад, правоохоронні органи – «це державні органи, на які законодавчими актами покладено здійснення однієї або декількох правоохоронних функцій, для яких їх виконання є основним та повсякденним завданням» [12].

Окремі визначення є більш детальними, наприклад, до правоохоронного органу доцільно відносити державні органи та громадські організації, діяльність яких спрямована на охорону і захист усього комплексу прав фізичних та юридичних осіб від будь-яких посягань, а також боротьбу зі злочинністю та правопорушеннями, охорону громадського порядку та громадської безпеки і запобігання правопорушенням» [13].

Віднесення судових органів, які визначені лише в науковій літературі до правоохоронних органів базується на наступних підставах:

- суд здійснює правосуддя перш за все спрямоване на зміцнення законності і правопорядку;
- суд у своїй діяльності здійснює заходи щодо запобігання кримінальним та іншим правопорушенням;
- суд має завдання здійснювати охорону прав і свобод громадян, а також юридичних осіб [14].

Таким чином можна визначити формальні підстави для віднесення суду до правоохоронних органів, але існують інші підходи, які не відносять суд та судову систему до правоохоронних органів

Крім того, якщо ми проаналізуємо визначення правоохоронного органу то відповідно до окремих визначень правоохоронним органом є:

- державний орган, діяльність якого спрямована на охорону і захист прав фізичних та юридичних осіб
- який здійснюється боротьбу зі злочинністю та правопорушеннями;
- який здійснює охорону публічного порядку та публічної безпеки
- який здійснює заходи спрямовані на запобігання кримінальним та іншим правопорушенням [13].

Інші автори визначають правоохоронний орган як державну установу або організацію яка здійснює правозастосовну та правоохоронну функції. Основним завданням правоохоронного

органу є забезпечення законності та захист прав і свобод фізичних та юридичних осіб і боротьба зі кримінальним и та іншими правопорушеннями [15].

В переважній більшості всі зазначені ознаки притаманні судам, тому їх окремі автори відносять до правоохоронних органів.

Разом з тим існують й інші погляди на роль суду та його участь в державній системі органів, а також у правоохоронній діяльності. Автори навчального посібника, який був підготовлений науково-педагогічним колективом Львівського державного університету внутрішніх справ окремим пунктом визначають, що судова влада це окрема гілка державної влади і тому суд має розглядатися не як правоохоронний орган а як окрема гілка влади, яка здійснює правосуддя. Але здійснення правосуддя з іншого боку передбачає захист прав і свобод фізичних та юридичних осіб і таким чином в процесі здійснення правосуддя суд здійснюється правоохоронні функції [16].

У окремих осіб навчальних посібниках також виділено органи правосуддя, проте в нормативних актах такого визначення також немає.

В Україні судова влада почала визначатися лише після отримання незалежності в рамках теорії поділу гілок влади. В цілому поняття влада почало досліджуватися ще у Давній Греції, але судова влада вперше почала досліджуватися лише у 18 сторіччі.

Окремі дослідники визначаючи поняття судова влада доводять, що сам феномен судової влади може розглядатися з двох точок зору. Перше це організаційний підхід, тобто судова влада являє собою сукупність всіх судових установ, тобто судів, їх приміщень, суддів, допоміжного персоналу.

Інший підхід має назву функціональний. Судова влада визначається як сукупність повноважень державного органу у сфері відправлення правосуддя. До зазначених повноважень відносяться всі дії суду відповідно до процесуальних кодексів України: кримінального, цивільного, господарського та адміністративного [17].

Крім того існує і третій підхід, який об'єднує два перших і має назву організаційно-функціональний. Він визначає судову владу як систему судових органів, які мають відповідні повноваження і застосовують їх на практиці.

Таким чином терміни суд, судова влада зафіксовані в законодавстві і відповідно повинні використовуватися і в наукових працях, а особливо у сфері навчання юристів. Проте досить часто в юридичних працях відбувається відхи-

лення від законодавчого визначення. Тобто вживаються терміни судові органи, а також органи правосуддя.

На нашу думку, такі зміни в термінології, які відбуваються свідчать про різний підхід окремих деяких дослідників до судової системи, а також застосування терміну судові органи мабуть виникло по аналогії з правоохоронними органами. Проте даний аспект виникнення зазначеного формулювання потребує додаткового дослідження.

Окремі дослідники вважають, що використання словосполучень судові органи та правосуддя в наукових працях та навчальних посібниках сприяє певною мірою до різного тлумачення судової системи і має бути заборонено. З іншого боку вживання зазначених термінів не викликає у багатьох осіб заперечень, адже як було відмічено раніше ряд термінів у сфері судових влади та правосуддя також не мають визначення в нормативних актах, тому такі певною мірою методологічні визначення як судові органи не впливають на розвиток юридичної науки та юридичної освіти.

Висновки. Як показав аналіз та методологічні дослідження в українській правовій науці існують не тільки визначені в законодавстві терміни, що стосуються судової влади та судів. Досить часто вживаються словосполучення як органи суду, судові органи, органи правосуддя та деякі інші. Вживання зазначених термінів з точки зору теорії права є неправильним, адже терміни повинні вживатися тільки у тому значенні як вони визначені в законодавстві. Проте досить часто відбуваються відхилення від вимоги як в науковій літературі так і в системі юридичної освіти.

Інший аспект визначення судової системи, власне судів та їх діяльності це віднесення суду до правоохоронних органів. Теоретично суди беруть участь у охороні прав і свобод фізичних та юридичних осіб, проте в жодному нормативному акті немає підтвердження про те, що суди відносяться до правоохоронних органів. Визначення правоохоронних органів, які наведено в багатьох наукових працях та навчальних посібниках в принципі співпадають в переважній більшості з діяльністю суду, але стверджувати що судова система є частиною правоохоронної системи не вірно, адже у Конституції України та в багатьох інших нормативних актах судова влада визнається окремою гілкою державної влади. В той же спеціалізована антикорупційна прокуратура правоохоронні органи відносяться до виконавчої влади і відповідно суди не можуть бути правоохоронними органами.

Таким чином в юридичній науці виникли нові терміни, які не визначені в законодавстві. Їх вживання може вважатися відхиленням від правових норм, проте оскільки цілий ряд термінів, які існують в законодавстві також не має визначень, то використання словосполучень органи суду, судові органи, органи правосуддя певною мірою можуть вживатися як описові в наукових працях та юридичній освіті. Разом з тим зазначене питання вимагає додаткового дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Скляренко В. Г. Етимологічні розвідки nmo.org.ua/assets/files/Skl%27arenko.%20Etymol.%20rozvidky.%2011.pdf
2. Конституція України. *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 30. Ст.141.
3. Про судоустрій і статус суддів Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016, № 31, ст.545
4. Правоохранительные органы в СССР М. Изд. МГУ, 1991. 288 с.
5. Бандурка А. М. Судебные и правоохранительные органы Украины : учебник. Х. : Изд-во Нац. ун-та внутр. дел МВД Украины, 1999. 213 с.
6. Біленчук П. Д., Барилюк В. І. Організація судової влади та правоохоронних органів України : навч. посіб. К. : ВВ, 1998. 72 с.
7. Басай В. Д. Судові та правоохоронні органи України : підручник для студ. вищих юрид. навч. закладів. 2-ге вид., доп. та змінами. Івано-Франківськ: Видавничо-поліграфічне товариство «Вік», 2002. 820 с.
8. Організація судових та правоохоронних органів / за ред. І. Є. Марочкіна та ін. Х., 2000. 202 с.
9. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України : навчальний посібник. К. : Юрінком Інтер, 2002. 267 с.
10. Мельник М. І., Хавронюк М. І. Суд та інші правоохоронні органи. Правоохоронна діяльність: Навч. посібник. К., 2000. 324 с.
11. Нор В. Т. Судові та правоохоронні органи України. Підручник для студентів вищ навчальн. закладів / В.Т. Нормативних, Н.П. Анікіна. К. : Ін Юре, 2010. 240 с.
12. Бурбика М. М. Б91 Судові та правоохоронні органи (у схемах і таблицях) : навчальний посібник / М. М. Бурбика, М. С. Уткіна. Суми : Сумський державний університет, 2016. 123 с.
13. Правоохоронна діяльність в Україні: посібник для закладів вищої освіти / за заг. редакцією доктора юридичних наук, професора В.О. Заросила та доктора юридичних наук, професора А.М. Кислого. Київ : «Видавництво Людмила», 2022. 320 с.
14. Семерак О. С. Судові, правоохоронні та правозахисні органи України. Навчальний посібник. 2-ге видання, переробл. і доповн. К. : Знання, 2008. 392 с.

15. Судові, правоохоронні, контрольно-наглядові та правозахисні органи України: підручник / МВС України, Харків. національний університет внутрішніх справ: за заг. ред. доктора юридичних наук С.М. Гусарова: [С.М. Гусаров, О.Ю. Салманова, А.Т. Комзюк та ін..] Харків, 2020, 512 с.
16. Ковалів М. В., Єсімов С. С., Назар Ю. С., Гаврильців М. Т., Лук'янова Г. Ю., Годяк А. І., Бліхар М. М. Судові та правоохоронні органи: навчальний посібник / М. В. Ковалів, С. С. Єсімов, Ю. С. Назар, М. Т. Гаврильців, Г. Ю. Лук'янова, А. І. Годяк, М. М. Бліхар. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2016. 388 с.
17. Судові та правоохоронні органи України: навчальний посібник / М. А. Макаров, А. С. Симчук, М. Й. Кулик, Ю. В. Терещенко, С. В. Харченко. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. 656 с.
18. Француз А. Й., Гаряга О. О., Система правосуддя в українських землях після судової реформи 1864 р. *Юридична наука* № 12(114)/2020.
19. Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку / за ред. І. Б. Усенка. Київ: Наук. думка, 2014. 502 с.
20. Ковальчук І. Організація судової влади у Галичині в складі Австрії та Австро-угорщини (1772–1918). *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 5.

REFERENCES:

1. Sklyarenko, V. G. Etymologichni rozvidky [Etymological investigations] nmo.org.ua/assets/files/Skl%27arenko.%20Etymol.%20rozvidky.%2011.pdf
2. Konstytutsiia Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady [Constitution of Ukraine. Bulletin of the Verkhovna Rada]. 1996. №30. Article 141. [in Ukrainian]
3. Pro sudoustrii i status suddiv Zakon Ukrainy vid 2 chervnia 2016 roku № 1402-VIII Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [On the judicial system and the status of judges Law of Ukraine dated June 2, 2016 No. 1402-VIII Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 2016, No. 31, Article 545 [in Ukrainian]
4. Pravookhranytelnye orhany v SSSR [Law enforcement bodies in the USSR] M. Publishing House of Moscow State University, 1991 – 288 p.
5. Bandurka, A. M. (1999). Sudebnye y pravookhranytelnye orhany Ukrainy [Judicial and law enforcement bodies of Ukraine: Textbook]. X.: Izd-vo Nats. University of Internal Affairs del Ministry of Internal Affairs of Ukraine, 213 p.
6. Bilenchuk, P. D., Barilyuk, V. I. (1998). Orhanizatsiia sudovoi vlady ta pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy [Organization of judicial power and law enforcement bodies of Ukraine]: Study guide. K. : VV, 72 p. [in Ukrainian]
7. Basai, V. D. (2002). Sudovi ta pravookhoronni orhany Ukrainy [Judicial and law enforcement bodies of Ukraine]: Textbook for students. of higher law. education institutions – 2nd ed., add. and changes. Ivano-Frankivsk: «Vic» Publishing and Printing Company, 820 p. [in Ukrainian]
8. Orhanizatsiia sudovykh ta pravookhoronnykh orhaniv [Organization of judicial and law enforcement bodies]. Ed. I. E. Marochkina and others. X., 2000. 202 p. [in Ukrainian]
9. Sud, pravookhoronni ta pravozakhysni orhany Ukrainy [Court, law enforcement and human rights protection bodies of Ukraine]: Education. Manual nickname. K.: Yurinkom Inter, 2002. 267 p. [in Ukrainian]
10. Melnyk, M. I., Havronyuk, M. I. (2000). Sud ta inshi pravookhoronni orhany. Pravookhoronna diialnist [Court and other law enforcement agencies. Law enforcement activity]: Education. manual. K., 324 p. [in Ukrainian]
11. Nor, V. T. (2010). Sudovi ta pravookhoronni orhany Ukrainy [Courts and law enforcement agencies of Ukraine]. Textbook for higher education students. institutions /V.T. Normativikh, N.P. Anikina. K. In Yure, 240 p. [in Ukrainian]
12. Burbyka, M. M. (2016). B91 Sudovi ta pravookhoronni orhany (u skhemakh i tablytsiakh) [B91 Judicial and law enforcement agencies (in diagrams and tables)]: study guide / M.M. Burbyka, M.S. Utkina. Sumy: Sumy State University, 123 p. [in Ukrainian]
13. Pravookhoronna diialnist v Ukraini [Law enforcement activities in Ukraine]: a guide for institutions of higher education / by general edited by Doctor of Law, Professor V.O. Zarusil and Doctor of Legal Sciences, Professor A.M. Sour Kyiv: Lyudmila Publishing House, 2022. 320 p. [in Ukrainian]
14. Semerak, O. S. (2008). Sudovi, pravookhoronni ta pravozakhysni orhany Ukrainy [Judicial, law enforcement and human rights bodies of Ukraine]. Study guide – 2nd edition, revised. and supplements. K. Knowledge. 392 p. [in Ukrainian]
15. Sudovi, pravookhoronni, kontrolno-nahliadovi ta pravozakhysni orhany Ukrainy [Judicial, law enforcement, supervisory and human rights bodies of Ukraine]: textbook / Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kharkiv. National University of Internal Affairs: in general ed. Doctor of Law S.M. Husarova: [S.M. Husarov, O.Yu. Salmanova, A.T. Komzyuk et al.]. Kharkiv, 2020, 512 p. [in Ukrainian]
16. Kovaliv, M. V., Yesimov, S. S., Nazar, Yu. S., Havryltsiv, M. T., Lukyanova, G. Yu., Godyak, A. I., Blihar, M. M. (2016). Sudovi ta pravookhoronni orhany [Judicial and law enforcement bodies]: study guide / M. V. Kovaliv, S. S. Yesimov, Yu. S. Nazar, M. T. Gavrlytsiv, G. Yu. Lukyanova, A. I. Godyak, M. M. Blihar. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs, 388 p. [in Ukrainian]
17. Sudovi ta pravookhoronni orhany Ukrainy [Judicial and law enforcement agencies of Ukraine]: a study guide / M. A. Makarov, A. S. Simchuk, M. Y. Kulyk, Yu. V. Tereshchenko, S. V. Kharchenko. Kyiv: National. Acad. internal cases, 2022. 656 p. [in Ukrainian]

18. Frantzuz, A. Y., Garyaga, O. O. (2020). Systema pravosuddia v ukrainskykh zemliakh pislia sudovoi reformy 1864 r [The system of justice in Ukrainian lands after the judicial reform of 1864]. *Legal Science* No. 12(114). [in Ukrainian]
19. Sudova vlada v Ukraini: istorychni vytoky, zakonmirnosti, osoblyvosti rozvytku [Judicial power in Ukraine: historical origins, regularities, peculiarities of development] / edited by I. B. Usenka. Kyiv : Nauk. dumka, 2014. 502 p. [in Ukrainian]
20. Kovalchuk, I. (2018). Orhanizatsiia sudovoi vlady u Halychyni v skladi Avstrii ta Avstro-uhorschyny (1772-1918) [The organization of judicial power in Galicia as part of Austria and Austria-Hungary (1772-1918)]. *Entrepreneurship, economy and law* No. 5. [in Ukrainian]

Свистович Роман,

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри «Правознавство» Житомирського інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Фрометівська, 2, м. Київ, 03039; <https://orcid.org/0009-0005-5057-6133>

ПОНЯТТЯ МЕТОДОЛОГІЇ ВИВЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОВЕДЕННЯ МАСОВИХ ЗАХОДІВ: ОСОБЛИВОСТІ ТА МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Анотація. У науковій статті встановлено, що питання вивчення масових заходів в Україні на сьогодні є недосконалим. В переважній більшості випадків організація вивчення проведення масових заходів зводилась до порівняння тих масових заходів які відбулися з попереднім періодом та розробка формальних рекомендацій щодо діяльності правоохоронних органів у сфері попередження правопорушень під час їх проведення

В цілому в Україні законодавством передбачено що громадяни мають можливість збиратися мирно, висловлювати різні точки зору, критикувати владу та примушувати її приймати відповідні рішення..

Разом з тим законодавство яке регулює питання проведення масових заходів в Україні недосконале, двічі пропонувалося прийняття Закону України «Про масові заходи в Україні», але проекти було відхилено.

На сьогодні не розроблено відповідних критеріїв оцінки масових заходів, видання дозволів на їх проведення, самого процесу проведення масових заходів, використання різноманітних засобів масової агітації, охорони публічного порядку та публічної безпеки під час проведення масових заходів, завершення масових заходів та прийняття відповідних документів та т. ін.

Слід зазначити, що в Україні також не розроблено методології вивчення такого суспільного явища як масові заходи. Не аналізуються також форми і методи проведення масових заходів в західних країнах.

Обґрунтовано що масові заходи в Україні в переважній більшості проводилися за дозволом місцевої влади та органів місцевого самоврядування, проте централізованих інструкцій та інших нормативних документів немає. Не розроблено методології вивчення масових заходів та аналіз питань, які є визначальними при їх проведенні

До таких питань належать такі як вивчення осіб організаторів масових заходів, отримання дозволів на їх проведення, впливу масових заходів на стан охорони публічного порядку та публічної безпеки, та навіть питання переростання мирних масових заходів у масові заворушення

Зроблено висновок, що на сьогодні необхідно розробити відповідні методологічні рекомендації для науковців стосовно вивчення та аналізу масових заходів. На основі вивчення та аналізу пропонується прийняття окремих нормативних документів.

Перш за все необхідно прийняти відповідний Закон України щодо проведення масових заходів. В Конституції України фіксуються загальні вимоги щодо організації і проведення масових заходів, які підтверджують право громадян на їх вільне проведення, проте тлумачення цих загальних вимог передбачене детально розроблені на основі наукового аналізу рекомендації

Ключові слова: методологія вивчення суспільних явищ, аналіз організації проведення масових заходів, етапи проведення масових заходів та їх система, форми і методи проведення масових заходів в Україні, законодавстві акти стосовно проведення масових заходів

Svystovych Roman,

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department «Jurisprudence», The Zhytomyr Institute of the Private Joint Stock Company «Higher education institution «The Interregional Academy of Personnel Management», 2, Frometivska Str., Kyiv, 03039; <https://orcid.org/0009-0005-5057-6133>

THE CONCEPT OF THE METHODOLOGY OF STUDYING THE ORGANIZATION OF MASS EVENTS: FEATURES AND METHODS OF CONDUCTING

Abstract. *The scientific article established that the issue of studying mass events in Ukraine today is imperfect. In the vast majority of cases, the organization of studying the conduct of mass events was reduced to comparing those mass events that took place with the previous period and the development of formal recommendations regarding the activities of law enforcement agencies in the field of crime prevention during their implementation*

In general, the legislation in Ukraine provides that citizens have the opportunity to gather peacefully, express different points of view, criticize the government and force it to make appropriate decisions.

At the same time, the legislation governing mass events in Ukraine is imperfect, the adoption of the Law of Ukraine "On Mass Events in Ukraine" was proposed twice, but the projects were rejected.

To date, no relevant criteria have been developed for evaluating mass events, issuing permits for their holding, the very process of holding mass events, the use of various means of mass agitation, protection of public order and public safety during mass events, the completion of mass events and the adoption of relevant documents, etc. others

It should be noted that Ukraine has also not developed a methodology for studying such a social phenomenon as mass events. The forms and methods of holding mass events in Western countries are also not analyzed.

It is well-founded that the vast majority of mass events in Ukraine were carried out with the permission of local authorities and local self-government bodies, but there are no centralized instructions and other regulatory documents. Methodologies for the study of mass events and the analysis of issues that are decisive in their implementation have not been developed

Such issues include the study of the organizers of mass events, obtaining permits for their holding, the impact of mass events on the state of public order and public safety, and even the issue of the development of peaceful mass events into mass riots

It was concluded that today it is necessary to develop appropriate methodological recommendations for scientists regarding the study and analysis of mass events. On the basis of study and analysis, it is proposed to adopt separate regulatory documents.

First of all, it is necessary to adopt the relevant Law of Ukraine on holding mass events. The Constitution of Ukraine fixes general requirements for the organization and holding of mass events, which confirm the right of citizens to freely hold them, but the interpretation of these general requirements is provided for in detailed recommendations developed on the basis of scientific analysis

Key words: *methodology for the study of social phenomena, analysis of the organization of mass events, stages of mass events and their system, forms and methods of mass events in Ukraine, legislation, acts related to mass events.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Подальша демократизація громадянського суспільства, децентралізація більшості владних повноважень на сьогодні пріоритетним напрямом реформ в Україні. Одним з важливих напрямів демократизації суспільства є можливість проводити мирні зібрання та висловлювати різноманітні думки і претензії до влади. Разом з тим проведення масових заходів на сьогодні не врегульовано законодавством. Стаття Конституції України, яка проголошує вільне обрання громадянами форм і методів проведення масових заходів є загальною, але

деталі проведення масових заходів, їх організація, охорона публічного порядку та публічної безпеки та інші аспекти мають вирішувати органи місцевої влади.

Проте на сьогодні немає єдиного нормативного документа, який би визначав основні напрями як проведення масових заходів так і надання дозволів на їх проведення з боку органів місцевої влади. На нашу думку, такий стан викликаний недостатніми дослідженнями у сфері масових заходів та відсутністю відповідного аналізу тих які проводилися. Не розроблено методологію вивчення масових заходів, а також відсутні пропозиції щодо правового регулювання самого процесу масових заходів.

Вивчення масових заходів їх форм і методів, впливу таких заходів на стан суспільства в цілому має сприяти більш ефективному розвитку громадянського суспільства та демократизації країни в цілому

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Теоретичною основою статті є широкий спектр наукових і законодавчих джерел. Основними з них є закони та законопроекти України та інші нормативно-правові акти.

У статті проаналізовано ряд монографічних досліджень, які проводилися у сфері вивчення масових заходів. До них відносяться праці Мельника Р.С., Яременка А.О та інших. Аналізувалися також і дисертаційні дослідження таких авторів як Мамай К.В., Заросила В. В., Возника М.В, Мартишка А.О. та інших

Аналізувалися також праці з теорії методологічних досліджень з метою формування прикладної практики стосовно вивчення масових заходів. Це праці таких вчених як Бірта Г. О., Данильчан О. Г. та інші.

Використовується також інформаційно-аналітичний матеріал, який висвітлює різні аспекти організації та проведення масових заходів (Денисова М.М., Богуш Л.А та інші).

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою пропонованого наукового дослідження є аналіз системи методології вивчення масових заходів, їх проведення та стан їх організації. Висловлено пропозиції щодо більш глибокого вивчення та аналізу системи масових заходів, яка в подальшому може стати базою для підготовки відповідних нормативних документів у сфері масових заходів

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Поняття методології вивчення організації проведення масових заходів: особливості та методика проведення

Питання методології організації і проведення масових заходів практично не розглядалося в юридичній літературі. Насамперед треба констатувати що таке методологія і яка її мета.

Методологія – це вчення про організацію діяльності людини [1]. Але організації та застосування методології потребує не всяка діяльність. Людська діяльність за визначенням окремих дослідників поділяється на репродуктивну та продуктивну. Репродуктивна діяльність

є копією з діяльності іншої людини або копією своєї діяльності, освоєної раніше. Наприклад, одноманітна діяльність токаря в механічному цеху застосування методології не потребує, оскільки вона вже організована (самоорганізована) раз і назавжди.

Продуктивна діяльність спрямовано отримання об'єктивно нового чи суб'єктивно нового результату. Діяльність, спрямовану отримання об'єктивно нового результату, називається в окремих випадках творчістю. Але продуктивна діяльність часто може руйнувати колишні стереотипи, тому для отримання суб'єктивно нового результату застосовують термін «дія, що впорядковує». Цей вид діяльності полягає у встановленні норм, які найчастіше реалізуються у формі законів, стандартів, наказів і т.д.

Будь-яка науково-дослідна діяльність завжди спрямовано отримання об'єктивно нового результату. Тому продуктивна діяльності потребує організації. Якщо методологію розглядати як вчення про організацію діяльності, треба розуміти, що таке «організація».

Термін «організація» означає:

– внутрішню впорядкованість і узгодженість взаємодії більш менш диференційованих і автономних частин цілого, обумовлену його будовою;

– сукупність дій або процесів, що ведуть до утворення та вдосконалення взаємозв'язків між частинами цілого;

– об'єднання людей, що спільно реалізують якусь програму або ціль і діють на основі певних процедур і правил.

Методологія розглядає організацію діяльності як цілеспрямовану активність людини. Організувати діяльність – означає впорядкувати їх у цілісну систему з чіткими і певними характеристиками, логічною структурою, визначальними процес її здійснення [2].

Логічна структура включає такі компоненти: суб'єкт, об'єкт, предмет, форми, кошти, методи діяльності та її результат. Зовнішніми стосовно цієї структури є наступні характеристики діяльності, принципи, норми, умови та особливості.

Історично склалися різні типи культури організації діяльності. Сучасним є проектно-технологічний тип, який у тому, що продуктивна діяльність людини (чи організації) розбивається окремі завершені цикли, які називаються проектами.

Існує два визначення проекту: проект як нормативна модель деякої системи та проект як цілеспрямоване створення або зміна системи,

обмежена в часі та ресурсах і має специфічну організацію.

Процес діяльності розглядається в рамках проекту, що реалізується в певній тимчасовій послідовності за стадіями, фазами і етапами, причому послідовність є загальною для всіх видів діяльності.

Завершеність циклу діяльності (проекту) визначається трьома фазами:

1) фаза проектування, результатом якої є побудована модель або наукова гіпотеза як модель створюваної системи нового наукового знання та план її реалізації;

2) технологічна фаза, наслідком якої є реалізація системи, тобто. перевірка гіпотези;

3) рефлексивна фаза, результатом якої є оцінка побудованої системи нового наукового знання та визначення необхідності її подальшої корекції, або «запуску» нового проекту, тобто, побудови нової гіпотези та її подальшої перевірки.

У сфері вивчення та аналізу масових заходів всі зазначені форми і методи застосовуються.

Тобто, якщо ми плануємо вивчати та аналізувати масові заходи перш за все треба визначити гіпотезу, які масові заходи мають вивчатися і якого результату планується досягти. При цьому якщо планується вивчення і аналіз масових заходів в цілому то, на нашу думку, необхідно визначити основні ознаки явища, яке має вивчатися. До таких ознак можна віднести:

– визначення виду та мети масового заходу (політичний, спортивний, культурно-масовий, релігійний т. ін.) [3, 4];

– термін у який планується проведення масового заходу (декілька годин, декілька днів та т. ін.) [5];

– кількість учасників (у даному аспекті може бути застосовано виміри, які використовувалися попередніми дослідниками, малий, середній та великий та т. ін.) [6];

– чи отримано дозвіл на проведення масового заходу або він проводиться без попередження;

– які пропозиції з боку організаторів стосовно охорони публічного порядку та публічної безпеки під час проведення масових заходів [7];

– місце проведення масового заходу та його розташування;

– чи мають використовуватися різноманітні засоби агітації під час проведення масового заходу (плакати, підсилювачі звуку та т. ін.);

– ризики щодо переростання масового заходу у масові безладдя;

– наявність інших масових заходів у цей час та можливість сутічок між учасниками протилежних масових заходів;

– реклама та висвітлення масового заходу у засобах масової інформації;

– наявність відповідних даних про виникнення провокативних заяв чи дій збоку учасників масового заходу та можливості їх попередження [8];

– можливості забезпечення охорони публічного порядку та публічної безпеки працівниками правоохоронних органів;

– можливості заборони проведення масового заходу у зв'язку з відповідними обставинами;

– можливості припинення масового заходу у зв'язку з виникненням загроз для життя і здоров'я громадян;

– можливості використання учасниками масового заходу різноманітних видів саморобної зброї чи небезпечних предметів, які можуть нанести шкоду громадянам чи спеціальним суб'єктам, будівлям, пам'ятникам та т. ін.;

– припинення масового заходу та ліквідації наслідків масових заходів;

– завершення масового заходу та наведення порядку та т. ін.

Таким чином є ціла низка аспектів, які мають бути врахованими при проведенні аналізу масових заходів. Зазначені пункти можуть бути згруповані у певні категорії. Наприклад, забезпечення публічного порядку та публічної безпеки: їх забезпечення може здійснюватися як працівниками правоохоронних органів так і самостійно учасниками масових заходів. Крім того треба враховувати інші факти стосовно охорони публічного порядку та публічної безпеки такі як кількість учасників, вид масового заходу, направлення масового заходу та навіть погодні умови [9].

На сьогодні зазначені аналізи по Україні на жаль не проводилися. Тим більше що зараз під час війни масові заходи практично заборонені. Проте ті дані, які було зібрано у попередні роки в переважній більшості зберігаються у відповідних архівних матеріалах МВС України.

З відкритих джерел та аналізу масових заходів, які проводилися та наукових робіт з зазначеної тематики можна зробити окремі попередні висновки. Разом з тим вони не можуть бути репрезентативними, адже окремі дані щодо масових заходів не зафіксовано.

Стосовно видів масових заходів в Україні то вони перш за все поділяються на організовані та неорганізовані або спонтанні. При цьому спонтанні масові заходи в окремих випадках є досить небезпечними, адже вони частіше можуть переростати у масові порушення публічного порядку та публічної безпеки [10].

Організовані масові заходи в Україні можуть визначатися в переважній більшості за напрямками проведення. Ці напрями можна визначати як види масових заходів тобто це політичні, релігійні, культурно-масову, соціальні, освітньо – наукові та інші масові заходи.

Щодо аналізу термінів проведення масових заходів то в переважній більшості масові заходи закінчувалися протягом однієї доби або декількох годин. Проте приклад перебування великої кількості людей на Майдані незалежності довгий час свідчить, що масові заходи можуть продовжуватися аж до досягнення результату який вимагають учасники.

Заросило В. В. пропонує наступну класифікацію масових заходів за кількістю учасників: «малі – до 50 учасників, середні – від 50 до 100, великі – від 100 до 500 учасників та дуже великі – від 500 учасників» [4].

При цьому наголошується, що масові заходи, які включають до 100 осіб є найбільш керованими, інші масові заходи які перевершують зазначену кількість можуть переростати у масові заворушення. Існують також такі підходи до класифікації як малі, середні та великі масові заходи.

Щодо класифікації за тим, чи отримано дозвіл на проведення масового заходу, то вивченню і аналізу підлягають масові заходи, які отримали відповідний дозвіл без порушень законодавства, ті які отримали дозвіл з порушеннями, які зверталися але не отримали дозволу з невідомих причин, а також такі які не зверталися за дозволом, але проводили масові заходи. Найбільш небезпечними відповідно є масові заходи, організатори яких не зверталися за дозволом, але проводили їх або спонтанні масові заходи.

Щодо охорони публічного порядку та публічної безпеки то аналіз показує що такі дії можуть здійснювати як працівники Національної поліції так і самі учасники масових заходів. При цьому у дозволі, яке надають органи місцевої влади зазначений пункт, за пропозиціями окремих дослідників, є обов'язковим [11].

Досить суттєвим аспектом аналізу масових заходів є визначення місця їх проведення. За результатами дослідження місця проведення масових заходів можуть поділятися на ті, які проводяться на відкритій місцевості і такі, які проводяться у приміщеннях. Щодо тих, які проводяться у приміщеннях встановлюються певні вимоги, які передбачають дотримання правил протипожежної безпеки та інших, які спрямовані на збереження приміщень, меблів та іншого обладнання під час проведення масових заходів.

За пропозиціями дослідників зазначені пункти мають бути передбачені у дозволах, які надаються органами місцевої влади та місцевого самоврядування.

Щодо масових заходів, які проводяться на відкритій місцевості також є певні вимоги, які включені у рішення органів окремих міст та районів. До таких вимог відносяться обмеження місця проведення масових заходів окремими територіями, наприклад, вулицями парками та т. ін. У ряді випадків у нормативних актах, які приймалися органами місцевої влади, заборонялося проведення масових заходів поблизу шкіл, дитячих садків, лікарень та інших місць масового перебування людей.

Окремим пунктом щодо проведення масових заходів розглядається питання застосування різноманітних засобів масової агітації тобто використання плакатів, листівок, підсилювачів звуку та т. ін. Зазначені аспекти також мають бути обговорені під час отримання дозволів на проведення масових заходів. Застосування зазначених предметів може також впливати на стан публічного порядку та публічної безпеки, турбувати людей, які не беруть участь у проведенні масових заходів. Крім того аналіз показав, що потрібно розробити окремі критерії щодо таких засобів масової агітації та їх використання під час проведення масових заходів.

Детального аналізу щодо можливості переростання звичайних масових заходів у масові заворушення на сьогодні не проводилося. Разом з тим окремі аспекти таких змін висвітлювалися в наукових джерелах. Перш за все якщо масовий захід є спонтанним та викликаний певними неправомірними діями влади, або спровокований певними політичними силами він може перетворитися на масові порушення публічного порядку та публічної безпеки. З іншого боку існують приклади, коли поведінка окремих посадових осіб може викликати масове невдоволення і також переростання масових заходів у масові заворушення. Правоохоронні органи можуть використовувати свої форми і методи для встановлення відповідних обставин щодо попередження переростання масових заходів у масові заворушення.

Зафіксовано непоодинокі випадки, коли в місті можуть проводитися водночас, два чи декілька масових заходів, які в більшості випадків є протилежними і можуть призвести до сутичок між учасниками. Для прикладу можна навести масові заходи з участю представник ЛГБТ та прибічниками так званих традиційних цінностей. В ряді випадків такі масові заходи супро-

воджуються сутичками та нанесенням тілесних ушкоджень [12, 13]. В подальшому зазначений феномен також підлягає детальному аналізу та підготовці відповідних рекомендацій з метою недопущення сутичок [14].

Питання про рекламу майбутніх масових заходів також підлягає детальному аналізу, адже іноді зазначена реклама замаскована під заклики щодо порушень публічного порядку та публічної безпеки або спрямована на розповсюдження забороненої ідеології. Особливо важливою є така діяльність на сьогодні в умовах війни Російської Федерації в Україні.

На сьогодні в Україні відсутня статистика стосовно кількості заборонених масових заходів та підстав їх заборони. Проте зазначені факти мали місце і вивчення зазначеної інформації є необхідним. Адже громадяни України мають право на проведення масових заходів, проте існують і різні обставини, які можуть бути підставами для захоронення масових заходів. В переважній більшості такими підставами є об'єктивні фактори, наприклад, вплив погодних умов, пандемія, землетруси, повінь та т. ін. Разом з тим слід звернути увагу і на суб'єктивні фактори, які пов'язані з діяльністю людей. Наприклад, суб'єктивними факторами заборони проведення масових заходів в Україні на сьогодні є війна, яка ведеться Російською Федерацією.

Вимагають вивчення також аспекти використання учасниками масових заходів в окремих випадках політичних так і спортивних різноманітних предметів, які можуть бути використані як зброя для нанесення тілесних ушкоджень. Зазначені випадки було зафіксовано в ряді масових заходів. Мабуть необхідно проведення відповідного аналізу та внесення доповнень до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України

В цілому форми і методи вивчення системи масових заходів які використовуються в переважній більшості використовуються і у вивченні інших соціальних явищ. Проте при вивченні масових заходів неможливо використовувати такі форми і методи як експеримент, адже проведення масового заходу для експерименту не виявляється можливим. Специфікою методології вивчення масових заходів є те, що вони в переважній більшості проводяться ніби традиційно наприклад, релігійні масові заходи, освітні та наукові та т. ін. Проте абсолютно схожих масових заходів не фіксується, тому відмінні риси їх мають бути враховані в процесі аналізу

Висновки. Методологія вивчення та аналіз масових заходів є специфічною сферою вивчення соціальних явищ. Його специфіка

передбачає, що не всі форми і методи вивчення такого соціального феномену можуть бути застосовані. Наприклад, при проведенні аналіз та вивчення окремих соціальних явищ може бути використано такий метод як експеримент. Проте при вивченні та аналізові масових заходів питання щодо експерименту ставитися не може, адже проводити масовий захід заради експерименту неможливо.

Слід зазначити, що в переважній більшості масові заходи є типовими, але з іншого боку існує цілий ряд масових заходів, які мають певні характерні риси, але вони не повторюються, тому формування поняття системи масових заходів також має бути детально опрацьовано.

Методологія вивчення і аналізу масових заходів також вимагає розроблення новітніх форм і методів. Це можуть бути вивчення соціальних мереж, використання Інтернету для інформування учасників масових заходів, контроль за створенням окремих груп учасників та планування неправомірних дій під час масових заходів та т. ін. Разом з тим зазначені форми і методи межують з порушеннями прав і свобод громадян і можуть бути предметом кримінального переслідування, тому їх застосування може здійснюватися тільки з дозволу учасників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бірта Г. О. Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб. / Г. О. Бірта, Ю.Г. Бургу. К.: «Центр учбової літератури», 2014. 142 с.
2. Данильян О. Г. Організація та методологія наукових досліджень: навч. посіб. / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань. Харків: Право, 2017. 448 с.
3. Яременко А. О. Щодо визначення поняття масових заходів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2006. № 34. С. 32–38.
4. Заросило В. В. Теорія масових заходів та їх вплив на громадську безпеку. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки*. 2021. 3 (42), 122–126. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/law/article/view/1013>
5. Денісова М. М. Правове забезпечення реалізації конституційного права на мирні зібрання в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х., 2010. 18 с.
6. Возник М. В. Організаційно-правові засади управління органами внутрішніх справ при забезпеченні масових заходів : дис. ... канд. юрид. наук спец. 12.00.07. / М. В. Возник. К. : 2010. 188 с.
7. Мартишко А. Ю. Адміністративно-правове забезпечення охорони громадського порядку ОВС під час проведення спортивних заходів : дис. ... канд. юрид. наук спец. : 12.00.07. / К. : 2010. 248 с.

8. Богуш Л. А. Роль засобів масової інформації у висвітленні збройних конфліктів у світі: теоретичний підхід. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Том 32 (71) № 4 Ч. 3 2021
9. Яременко А. О. Градація масових заходів за ймовірністю настання надзвичайних подій : збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Управлінські, правові та психологічні аспекти запобігання масовим порушенням громадського порядку і проявам тероризму (26–28 червня 2008 р). м. Київ. К. : УВПД ГШ МВС України 2009. 332 с.
10. Лебон Г. Психология народов и масс. СПб. : Питер. 1995. 340 с.
11. Березан В. М. Адміністративно-правове забезпечення охорони громадського порядку та громадської безпеки під час проведення масових заходів : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2014. 287 с.
12. «Запоріжжя Прайд»: в оточені поліції та з затриманими. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zaporizhzhya-prayd-v-otochenni-politsiyi-i-z-zatrymanymy/30848770.html>
13. Летіли яйця, розпиляли газ та билися: в Одесі в сутичках під час ЛГБТ-прайду травмували двох поліцейських. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/letili-yausya-rozpilyali-gaz-ta-bilisya-v-odesi-v-sutichkah-pid-chas-lgbt-praydu-travmuvali-dvoh-policeyskih-1615759.html>
14. Мамай К. В. Діяльність органів внутрішніх справ щодо попередження та припинення групових порушень громадського порядку та масових безпорядків : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. / К. В. Мамай. К. : 2014. 201 с.
5. Denisova, M. M. (2010). Pravove zabezpechennia realizatsii konstytutsiinoho prava na myrni zibrannia v Ukraini [Legal support for the implementation of the constitutional right to peaceful assembly in Ukraine]: autoref. thesis ... candidate law Sciences: 12.00.02 / Denisova Maryna Mykhailivna; Hark. national University of Internal Affairs affairs Kh., 18 p. [in Ukrainian]
6. Voznyk, M. V. (2010). Orhanizatsiino-pravovi zasady upravlinnia orhanamy vnutrishnikh sprav pry zabezpechenni masovykh zakhodiv [Organizational and legal principles of management of internal affairs bodies in the provision of mass events]: Diss. ... candidate law of special sciences 12.00.07. / M. V. Voznyk. K.: 188 p. [in Ukrainian]
7. Martyshko, A. Yu. (2010). Administratyvno-pravove zabezpechennia okhorony hromadskoho poriadku OVS pid chas provedennia sportyvnykh zakhodiv [Administrative and legal provision of protection of public order of the OVS during sports events]: Diss. ... candidate law of special sciences 12.00.07. / A. Yu. Martyshko. K.: 248 p. [in Ukrainian]
8. Bogush, L. A. (2021). Rol zasobiv masovoi informat-sii u vysvitlenni zbroinykh konfliktiv u sviti: teoretichnyi pidkhid [The role of the mass media in the coverage of armed conflicts in the world: a theoretical approach]. *Scholarly notes of the TNU named after V. I. Vernadskyi. Series: Philology. Journalism Volume 32 (71) No. 4 Part 3* [in Ukrainian]
9. Yaremenko, A. O. (2009). Hradatsiia masovykh zakhodiv za ymovirnistiu nastannia nadzvychainykh podii: zbirnyk materialiv mizhnarodnoi nauko-vo-praktychnoi konferentsii «Upravlinski, pravovi ta psykhologichni aspekty zapobihannia masovym porushenniam hromadskoho poriadku i proiavam teroryzmu (26-28 chervnia 2008 r) [Gradation of mass events according to the probability of occurrence of extraordinary events. / collection of materials of the international scientific and practical conference "Administrative, legal and psychological aspects of preventing mass violations of public order and manifestations of terrorism (June 26-28, 2008)]. Kyiv. K.: UVPD General Office of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. 332 p. [in Ukrainian]

REFERENCES:

1. Birta, G. O. (2014). Metodolohiia i orhanizatsiia naukovykh doslidzhen [Methodology and organization of scientific research: academic. Manual] / G.O. Birta, Y.G. K. Burgu: "Center for Educational Literature", 142 p. [in Ukrainian]
2. Danilyan, O. G. (2017). Orhanizatsiia ta metodolohiia naukovykh doslidzhen [Organization and methodology of scientific research: teaching. Manual] / O. G. Danilyan, O. P. Dzoban. – Kharkiv: Pravo, 448 p. [in Ukrainian]
3. Yaremenko, A. O. (2006). Shchodo vyznachennia poniattia masovykh zakhodiv [Regarding the definition of the concept of mass events], *Bulletin of the Kharkiv National University of Internal Affairs*. No. 34. P. 32–38. [in Ukrainian]
4. Zarosylo, V. V. (2021). Teoriia masovykh zakhodiv ta yikh vplyv na hromadsku bezpeku [The theory of mass events and their impact on public safety]. *Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management. Legal Sciences*, 3 (42), 122–126. Retrieved from: <https://journals.maup.com.ua/index.php/law/article/view/1013> [in Ukrainian]
10. Lebon, H. (1995). Psykholohiia narodov y mass [Psychology of nations and masses]. St. Petersburg Peter. 340 p.
11. Berезan, V. M. (2014). Administratyvno-pravove zabezpechennia okhorony hromadskoho poriadku ta hromadskoi bezpeky pid chas provedennia masovykh zakhodiv [Administrative and legal protection of public order and public safety during mass events] / V.M. Berезan – diss... candidate. law sciences specialty 12.00.07 K., 287 p. [in Ukrainian]
12. «Zaporizhzhia Praid»: v otocheni politsii ta z zatrymanymy ["Zaporizhzhya Pride": surrounded by police and with detainees]. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/zaporizhzhya-prayd-v-otochenni-politsiyi-i-z-zatrymanymy/30848770.html> [in Ukrainian]

13. Letily yaitsia, rozpylialy haz ta bylysia: v Odesi v sutychkakh pid chas LHBT-praidu travmuvaly dvokh politseyskykh [Eggs flew, gas was sprayed and fighting: in Odesa, two police officers were injured in clashes during the LGBT Pride]. Retrieved from: <https://tsn.ua/ukrayina/letili-yaycya-rozpilyali-gaz-ta-bilysya-v-odesi-v-sutichkah-pid-chas-lgbt-praydu-travmuvali-dvoh-policeyskih-1615759.html> [in Ukrainian]
14. Mamai, K. V. (2014). Diialnist orhaniv vnutrishnikh sprav shchodo poperedzhennia ta prypynennia hrupovykh porushen hromadskoho poriadku ta masovykh bezporiadkiv [Activities of internal affairs bodies regarding the prevention and termination of group violations of public order and mass disturbances] : Diss. .... candidate law of special sciences 12.00.07. / K. V. Mamai. K.: 201 p. [in Ukrainian]

Яворська Вікторія,

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри права Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Мазепи, 29, м. Львів, 79059; т0673952677@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0003-2225-6747>

ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНУ ГЕНОЦИДУ

Анотація. Значення запобігання злочину геноциду передбачене у Конвенції «Про запобігання злочину геноциду та покарання за нього», в якій визначений обов'язок договірних сторін запобігати і карати у випадку вчинення геноциду. Потрібно проаналізувати поняття запобігання геноциду та заходи, які використовуються для покарання за вчинений злочин геноциду.

Мета статті – проведення аналізу поняття та значення запобігання геноциду державою.

З моменту прийняття Конвенція визнана прогресом для міжнародного кримінального права, але пізніше виникають питання з приводу запобігання злочину геноциду.

З норм Конвенції можна зробити висновок, що держава наділена правом звернутися за допомогою у випадку вчинення геноциду. Міжнародний суд справедливості пояснив поняття обов'язку держави запобігати вчиненню злочину геноциду з позиції застосування всіх доступних засобів запобігання вчиненню геноциду. Відповідальність настає у випадку неможливості запобігти вчиненню геноциду.

В науці відомі різні поняття, що передбачають недопущення вчинення злочину, проте, найбільш правильно використовувати поняття «запобігання», що використовується відповідно до міжнародних документів.

Запобігання геноциду – це сукупність заходів в державі з використанням передбачених можливостей міжнародної співпраці, які направлені на вдосконалення суспільних відносин з метою усунення негативних явищ і процесів, які породжують або сприяють вчиненню злочину геноциду, недопущення злочину геноциду за допомогою запобігання збройного конфлікту та вдосконалення кримінального і кримінального процесуального законодавства, що передбачає правильну кваліфікацію вчиненого злочину і притягнення винних до кримінальної відповідальності.

Запобігання геноциду передбачає вдосконалення норм кримінального та кримінального процесуального права, приведення вказаних норм права у відповідність до норм Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

Ключові слова: запобігання, геноцид, кримінальне право, міжнародне кримінальне право, покарання, кримінальне процесуальне право, Римський Статут Міжнародного кримінального суду.

Yavorska Victoriia,

PhD in law, Associate Professor, Head of the Law Department, The Lviv Institute of the Private Joint Stock Company "Higher education institution "The Interregional Academy of Personnel Management", 29, Mazepu Str., Lviv, 79059; т0673952677@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0003-2225-6747>

PREVENTION OF THE CRIME OF GENOCIDE

Abstract. The importance of preventing the crime of genocide is stipulated in the Convention «On the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide», which defines the obligation of the contracting parties to prevent and punish in the event of genocide. It is necessary to analyze the concept of genocide prevention and the measures used to punish the committed crime of genocide.

The purpose of the article is to analyze the concept and meaning of genocide prevention by the state.

Since its adoption, the Convention has been recognized as progress for international criminal law, but later questions arise regarding the prevention of the crime of genocide.

From the norms of the Convention, it can be concluded that the state has the right to seek assistance in the event of genocide. The International Court of Justice explained the concept of the state's obligation to prevent the commission of the crime of genocide from the standpoint of using all available means to prevent the commission of genocide. Responsibility arises in the event of the impossibility of preventing the commission of genocide.

In science, various concepts are known, which provide for preventing the commission of a crime, however, it is most correct to use the concept of «prevention», which is used in accordance with international documents.

Prevention of genocide is a set of measures in the state using the provided opportunities for international cooperation, which are aimed at improving social relations with the aim of eliminating negative phenomena and processes that give rise to or contribute to the commission of the crime of genocide, preventing the crime of genocide by preventing armed conflict and improving criminal and criminal justice procedural legislation, which provides for the correct qualification of the committed crime and bringing the guilty to criminal responsibility.

The prevention of genocide involves the improvement of the norms of criminal and criminal procedural law, bringing the specified norms of law into compliance with the norms of the Rome Statute of the International Criminal Court.

Key words: *prevention, genocide, criminal law, international criminal law, punishment, criminal procedural law, Rome Statute of the International Criminal Court.*

Актуальність теми дослідження. Запобігання злочинам виступає гарантією забезпечення прав людини та демократії в державі. Вчинення злочину геноцид порушує національне кримінальне законодавство та міжнародне кримінальне право [1, с. 602]. Важливість запобігання та покарання за вчинення геноциду пояснюється великою небезпекою злочину та посяганням на забезпечення безпеки людства.

Війна Російської Федерації проти України змусила велику частину населення виїхати з держави, забрала життя в багатьох людей, проте вчені звертають увагу на заперечення існування української нації. В період війни відомі масові вбивства, згвалтування, катування, знищення міст, окупація південних регіонів, що вказує на вчинення геноциду проти українського народу [1, с. 603].

Значення запобігання злочину геноциду визначається в Конвенції «Про запобігання злочину геноциду та покарання за нього»: «Договірні Сторони підтверджують, що геноцид, незалежно від того, вчинений він у мирний час чи під час війни, є злочином за міжнародним правом, якому вони зобов'язуються запобігати і за який карати, у разі його вчинення» [2].

В Конвенції «Про запобігання злочину геноциду та покарання за нього» (далі – Конвенція) прямо визначений обов'язок держави запобігати та покарати за вчинення геноциду, з якого виникають два напрямки впливу держави. Перший відноситься до поняття запобігання геноциду, другий передбачає покарання за вчинення геноциду.

Нажаль кількість вчинених злочинів геноциду збільшується постійно, що вказує на недоліки в Конвенції, відповідно міжнародному правовому регулюванню та національному законодавству, яке визначає кримінальну відповідальність за вчинення геноциду.

Наукові публікації та дослідження з теми. Певні аспекти запобігання злочину геноцид досліджували в своїх публікаціях Горбатюк А. В., Замрига А. В., Панишко Г. та інші вчені.

Мета статті. Проведення аналізу поняття та значення запобігання геноциду державою.

Виклад основного матеріалу. В різні періоди історії у державах відбувається вчинення геноциду, з цього приводу при виникненні загрози геноциду починається проблема, яка пов'язана з його вирішенням та запобіганням [3, с. 48]. Відповідно, необхідно проаналізувати історичні аспекти запобігання геноциду в різних державах, позитивні досягнення та невдачі, яких варто не допустити при запобіганні геноциду в майбутньому.

З моменту прийняття у 1948 р. Конвенція визнається позитивною для міжнародного кримінального права, зокрема в період вчинення злочину геноциду, що пояснюється визначенням поняття та проявів геноциду. Проте, властивістю Конвенції називають не дієвість з позиції профілактики цього злочину [3, с. 48].

Нездатність Конвенції проводити запобігання геноциду залежить від складних чинників, зокрема політичних. Від початку правового регулювання важко було дієво закріпити профілактику геноциду. В період холодної війни права людини визначалися на другому плані, що залежало від нейтральної політики, яка проводилася в цьому відношенні [3, с. 49]. З 1970 р. вчинення геноциду набуло відкритого характеру [3, с. 50].

Протиріччя виникають відносно закріплення в Конвенції обов'язку ООН брати участь в запобіганні геноциду в державах, адже міжнародне право передбачає здійснення на початку національної юрисдикції [3, с. 50].

Виникає перше запитання відносно необхідності втручатися у здійснення юрисдикції держави з приводу злочину геноциду. Звичайно, необхідність втручання міжнародних організацій та застосування міжнародного кримінального права необхідне, що пояснюється важливими чинниками міжнародної співпраці з метою запобігання, припинення та покарання за вчинення геноциду. Міжнародна співпраця необхідна при виявленні, фіксації, закріпленні доказів вчинення геноциду, проведення слід-

чих дій, надання захисту потерпілим і свідкам вчинення геноциду, проведення консультацій, надання допомоги.

З норм Конвенції можна зробити висновок, що не тільки дозволяє, а чітко передбачає обов'язок держави звернутися за допомогою при вчиненні геноциду, а відомі в історії випадки заперечення права на втручання до держави, в якій відбувається геноцид може вказувати на порушення прав людини в такій державі.

Міжнародний суд справедливості пояснив поняття обов'язку держави запобігати вчиненню злочину геноциду: «держави застосовують усі доступні засоби, щоб запобігти вчиненню геноциду, наскільки це можливо. Відповідальність не є неминучим наслідком недосягнення державою цієї мети, а настає у разі, коли вона явно не вживає заходів у межах своєї влади, щоб запобігти геноциду, які могли б відвернути його. У цьому контексті має значення можливість ефективного впливу на дії особи, яка має намір вчинити або вчиняє, геноцид, що визначається, наприклад, географічною відстанню та політичними відносинами між країнами» [4, с. 139–140].

Використання державою всіх доступних засобів надає можливість відвернути вчинення геноциду, в іншому випадку настає потреба застосування покарання за вчинений геноцид. Міжнародний суд справедливості підкреслив значення при запобіганні геноциду політичних відносин, які можуть впливати на ефективність застосування засобів запобігання геноциду. Проте, чи завжди будуть ефективними заходи запобігання геноциду, зокрема в період війни, яка відбувається в Україні. Негативний вплив агресора на можливість запобігання геноциду в Україні пояснюється чинниками переваги та нехтуванням нормами міжнародного права, що значно ускладнює можливість запобігання вчинення злочину геноциду.

Зобов'язання з запобігання та покарання за геноцид виникають з природи необхідності не вчинення цього злочину. Відповідальність держави за недотримання зобов'язань, які визначені в Конвенції настає за умови, що держава не використовує засоби запобігання геноциду, наприклад співпрацю з національними та міжнародними судовими органами [4, с. 140]. У випадку використання всіх можливих засобів запобігання геноциду державою, національних та міжнародних судових органів, проте вчинення геноциду потрібно використовувати необхідні заходи для покарання винних у вчиненні геноциду, що передбачає співпрацю національних та міжнародних судових органів для ефективності покарання.

Потрібно визначити зміст поняття запобігання геноциду. Питання запобігання злочинності визначається в науці кримінології. Використовують різні поняття, зокрема «профілактика злочинності», «попередження злочинності», «запобігання злочинам» [5, с. 100–101]. Правильно відмічають вчені, що всі названі поняття перешкоджають вчиненню злочину [5, с. 102]. Визначається загальна мета, яка полягає в недопущенні вчинення злочинів.

Доцільно врахувати позицію вчених відносно правильності застосування не поняття запобігання злочинності, а запобігання правопорушенням, адже злочинність явище, що існує на практиці, а певних правопорушень можна не допустити, знизити чи зменшити явища та процеси, які детермінують вчинення злочинів. Правові заходи, зокрема вдосконалення кримінального законодавства, поряд з іншими мають велике значення в процесі запобігання злочинності [6].

Запобігання злочинності показує моральні та правові цінності суспільства і потребує від держави великих матеріальних вкладень, передбачає діяльність великої кількості учасників, включаючи правоохоронні органи, використання наукових пошуків та взаємодії з громадськими об'єднаннями [5, с. 100–101].

Запобігання злочину геноциду потребує зусиль не тільки однієї держави, зокрема в період війни геноцид набуває настільки значної загрози, що держава залучає можливі заходи міжнародної співпраці, але навіть у випадку правильного використання заходів запобігання геноциду вказаний злочин вчиняється в різних державах.

У випадку геноциду правильно застосовувати поняття, що використовується в міжнародних документах, а саме поняття запобігання геноциду.

Запобігання злочинності – це сукупність заходів у державі, які направлені на вдосконалення суспільних відносин з метою усунення негативних явищ та процесів, що породжують чи сприяють злочинності, недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки [7, с. 53].

Потрібно дослідити заходи, за допомогою яких можна запобігати вчиненню геноциду.

Понад двадцять років назад, у 2004 р. колишній Генеральний Секретар ООН Кофі Анан висловив пропозицію запобігання геноциду за допомогою таких дій:

- 1) запобігання збройним конфліктам;
- 2) при наявності збройного конфлікту максимально захистити цивільне населення;

3) використовувати правосуддя, національне та міжнародне, що дозволить уникнути безкарності за вчинені злочини;

4) збирання відомостей про попередження геноциду;

5) вирішення питань з приводу військового втручання [8, с. 331].

В пропозиції визначальна увага приділяється запобіганню, припиненню збройних конфліктів та захисту цивільного населення, адже загроза вчинення геноциду збільшується в період війни.

З вказаного всі аспекти залишаються надзвичайно актуальними зважаючи на виникнення нових конфліктів та навіть війни в різних частинах планети, зокрема в один період, що збільшує увагу до необхідності запобігання геноциду, адже війна дуже часто проводиться з вчиненням злочинів, а геноцид в період війни набуває загрозливого поширення.

Відповідно до загального поняття запобігання злочинності можна визначити поняття запобігання геноциду.

Запобігання геноциду – це сукупність усіх доступних заходів в державі з використанням передбачених можливостей міжнародної співпраці, які направлені на вдосконалення суспільних відносин з метою усунення негативних явищ і процесів, які породжують або сприяють вчиненню злочину геноциду, недопущення злочину геноциду за допомогою запобігання збройного конфлікту та вдосконалення кримінального і кримінального процесуального законодавства, що передбачає правильну кваліфікацію вчиненого злочину і притягнення винних до кримінальної відповідальності.

Запобігання геноциду передбачає вдосконалення норм кримінального та кримінального процесуального права і подальше застосування їх на практиці.

В Україні виникла необхідність приведення норм кримінального та кримінального процесуального законодавства у відповідність до норм Римського статуту Міжнародного кримінального суду та забезпечення кримінально-правового переслідування за найбільш тяжкі міжнародні злочини у зв'язку з ратифікацією цього міжнародного документу.

Забезпечення усунення прогалин українського законодавства про кримінальну відповідальність сприятиме ефективній реалізації принципу компліментарності в частині визначення юрисдикції українських судів та інших компетентних органів стосовно міжнародних злочинів [9].

У Висновку Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відпо-

відності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду від 11 липня 2001 року вказано про невідповідність Римського Статуту Міжнародного кримінального суду Конституції України з причини доповнення Міжнародним кримінальним судом національних органів кримінальної юстиції [10]. Проте, міжнародна співпраця необхідна, зокрема враховуючи велику кількість злочинів у період війни.

Відповідно до внесеного 15.08.2024 р. «Проекту Закону про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» (далі – Проект) пропонується додати до визначення злочину геноцид заподіяння «психічного розладу», адже вказане поняття наявне у формулюванні поняття геноциду в міжнародних документах, зокрема в Римському Статуті Міжнародного Кримінального Суду (ст. 6) [11].

Відповідно до порівняльної таблиці до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» (станом на 30.08.2024 р.) в змісті поняття геноцид не вказано заподіяння «психічного розладу», а пропонується додати заподіяння «середньої тяжкості тілесних ушкоджень», до цього вчинення геноциду передбачало заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, відповідно до проекту вказано заподіяння «середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень». Відносно кримінального процесуального законодавства передбачається виключити примітку до розділу IX² Кримінального процесуального кодексу України, яка визначає співробітництво з Міжнародним кримінальним судом [12].

Виключення примітки передбачає забезпечення повного обсягу співпраці з Міжнародним кримінальним судом після набрання чинності для нашої держави Римського статуту [13].

Поряд з запобіганням геноциду визначений обов'язок держави покарати винних у вчиненні цього злочину. З цією метою вдосконалено кримінальне процесуальне законодавство відносно співпраці з Міжнародним кримінальним судом. В період війни органи прокуратури зіштовхнулися з великою кількістю міжнародних злочинів, зокрема геноцидом, що виявило необхідність змін в підходах до розслідування злочинів [14]. Відбувається процес вдосконалення кримінального процесуального законодавства з метою збільшення ефективності розслідування міжнародних злочинів.

В 2022 р. прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом», яким доповнений Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) розділом IX² «Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом» [15].

Зміни КПК дають можливість передавати матеріали кримінального провадження, які розслідуються правоохоронними органами до Міжнародного кримінального суду (ст. 620 КПК) [16, с. 63].

З метою покарання винних у вчиненні геноциду проводяться заходи, визначені національним законодавством та міжнародним правом. 2 березня 2022 року Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС) розпочав розслідування злочинів, які вчинялися в ході російської агресії проти України починаючи з листопада 2013 року. 23 березня 2023 року в Гаазі Генеральний прокурор України і секретар Міжнародного кримінального суду підписали угоду про відкриття Представництва МКС в Україні [17].

Проте, навіть враховуючи перелічені заходи виникає питання з приводу покарання за вчинення геноциду, що передбачає проведення досудового розслідування вказаних злочинів. З юридичної позиції збирання доказів вчинення геноциду може відбуватися протягом довгого періоду, а після процесу збирання доказів потрібно підтвердити, що присутній намір знищити націю чи етнос [18, с. 75]. З цієї позиції виникає необхідність постійного вдосконалення запобігання злочину геноциду, припинення злочину та заходів міжнародної співпраці з метою притягнення винних до кримінальної відповідальності.

Висновки. Відповідно до норм міжнародного права держави мають обов'язок запобігати вчиненню геноциду та покарати у випадку вчинення геноциду. З вказаних понять виникають напрямки діяльності, які потрібно забезпечити для виконання запобігання та покарання за вчинення геноциду. Вчинення геноциду в період війни значно погіршує можливості запобігання та покарання за вчинення злочину, проте збільшує необхідність протидії злочину геноциду і притягнення винних до кримінальної відповідальності.

Перспективи подальших розвідок пов'язані з дослідженням відмінності геноциду від злочинів проти людяності, вивченням історичних аспектів геноциду, впливу історичних аспектів на значення правового регулювання геноциду та притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення цього злочину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Замрига А. В. Визначення злочину проти безпеки людства (геноциду) в міжнародному кримінальному праві та обов'язок покарання за нього. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 601–606.
2. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 09.12.1948. Офіційний переклад Конвенції надісланий листом МЗС № 72/14-612-54598 від 22.04.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text (дата звернення: 29.08.2024)
3. Maddox Kelly. «Liberat[ing] Mankind from such an Odious Scourge»: The Genocide Convention and the Continued Failure to Prevent or Halt Genocide in the Twenty-First Century». *Genocide Studies and Prevention. An International Journal*. 2015. Vol. 9, Iss. 1. 48–65.
4. Горбатюк А. В. Питання відповідальності держави за злочин геноциду у практиці Міжнародного суду справедливості. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2012. Том 129. С. 137–140.
5. Криминологія: Підручник / За заг. ред. Л. С. Сміяна, Ю. В. Нікітіна. Київ: Національна академія управління, 2010. 496 с.
6. Джу́жа О. М. Криминологія. Мультимедійний навчальний посібник. Тема 5. Теорія запобігання злочинності. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/criminology_20/info/t5.html
7. Криминологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і доп. Харків: Право, 2009. 288 с.
8. Замрига А. В., Падалка М. А. Щодо питання міжнародного співробітництва у протидії геноциду (на прикладі вчинених злочинів РФ проти Українського народу). *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. 2023. Випуск 79: частина 2. С. 327–331.
9. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього». Верховна Рада України. Законопроекти. URL: [blob:https://itd.rada.gov.ua/f9673819-4c6f-4644-a923-0aedce9a4b08](https://itd.rada.gov.ua/f9673819-4c6f-4644-a923-0aedce9a4b08) (дата звернення: 29.08.2024)
10. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут) від 11 липня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01#Text> (дата звернення: 29.08.2024)
11. Римський Статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 29.08.2024)

12. Порівняльна таблиця до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» (станом на 30.08.2024 р.). Верховна Рада України. Законопроекти. URL: <https://itd.rada.gov.ua/799daa70-9002-4693-be69-fb88fa671607> (дата звернення: 06.09.2024)
13. Мамченко Н. Президент вніс до Ради проект змін до Кримінального кодексу та КПК у зв'язку з ратифікацією Римського статуту. *Судово-юридична газета*. 15.08.2024. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/308305-prezident-vnes-v-radu-proekt-izmeneniy-v-ugolovnyy-kodeks-i-upk-v-svyazi-s-ratifikatsiey-rimskogo-statuta>
14. Концепція реалізації Механізму підтримки потерпілих і свідків воєнних та інших міжнародних злочинів. Затверджено Наказом Генерального прокурора 11 квітня 2023 року № 103. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0103905-23#Text> (дата звернення: 29.08.2024)
15. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
16. Kaluzhna O, Shunevych K. Evidence in the International Criminal Court – the Role of a Forensic Expert: Ukrainian Context. 2022. 4-2 (17). *Special Issue Access to Justice in Eastern Europe*. 52–65. URL: <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.4-a000435>
17. Міжнародне співробітництво Офісу Генерального прокурора. Ключові напрями та результати. Офіс Генерального прокурора. 12.02.2024. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/miznarodne-spivrobotnictvo-ofisu-generalnogo-prokurora-klyucovi-napryami-ta-rezultati>
18. Панишко Г. Міжнародно-правові питання запобігання та покарання за злочин геноциду. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. 2023. Чис. 29. С. 71–75.
3. Maddox, Kelly (2015). «Liberat[ing] Mankind from such an Odious Scourge»: The Genocide Convention and the Continued Failure to Prevent or Halt Genocide in the Twenty-First Century». *Genocide Studies and Prevention. An International Journal*. Vol. 9: Iss. 1. 48–65.
4. Horbatiuk, A. (2012). Pytannia vidpovidalnosti derzhavy za zlochyn henotsydu u praktytsi Mizhnarodnoho sudu spravedlyvosti. [The issue of state responsibility for the crime of genocide in the practice of the International Court of Justice]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Yurydychni nauky*. Tom 129, 137–140. [in Ukrainian]
5. Kryminolohiia (2010): Pidruchnyk / Za zah. red. L. S. Smiiana, Yu. V. Nikitina. [Criminology: Textbook / General. ed. Smiana, L., Nikitina Yu.]. Kyiv : Natsionalna akademiia upravlinnia. 496 s. [in Ukrainian]
6. Dzhuzha, O. Kryminolohiia. Multymediinyi navchalnyi posibnyk. Tema 5. Teoriia zapobihannia zlochynnosti. [Criminology. Multimedia tutorial. Topic 5. Theory of crime prevention]. Retrieved from: https://arm.naiu.kiev.ua/books/criminology_20/info/t5.html [in Ukrainian]
7. Kryminolohiia (2009): Zahalna ta Osoblyva chastyny: pidruchnyk / I. M. Danshyn, V. V. Holina, M. Yu. Valuiska ta in.; za zah. red. V. V. Holiny. 2-he vyd. pererob. i dop. [Criminology: General and Special parts: a textbook / I. M. Danshin, V. V. Holina, M. Yu. Valuyska, etc.; in general ed. V. V. Holin]. Kharkiv: Pravo. 288 s. [in Ukrainian]
8. Zamryha A., Padalka M. (2023). Shchodo pytan'nia mizhnarodnoho spivrobotnytstva u protydyi henotsydu (na prykladi vchynenykh zlochyniv RF proty Ukrainskoho narodu). [Regarding the issue of international cooperation in combating genocide (on the example of crimes committed by the Russian Federation against the Ukrainian people)]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu*. Serii PRAVO. Vypusk 79: chastyna 2., 327–331. [in Ukrainian]
9. Poiasniuvalna zapyska do proiektu Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy u zviazku z ratyfikatsiieiu Rym'skoho statutu Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu ta popravok do noho». [Explanatory note to the draft Law of Ukraine «On Amendments to the Criminal and Criminal Procedural Codes of Ukraine in connection with the ratification of the Rome Statute of the International Criminal Court and its amendments»]. Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonoproekty. Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/f9673819-4c6f-4644-a923-0aedce9a4b08> (last accessed: 29.08.2024) [in Ukrainian]
10. Vysnovok Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam Prezydenta Ukrainy pro nadannia vysnovku shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy Rym'skoho Statutu Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu (sprava pro Rym'skyi Statut) vid 11 lypnia 2001 roku. [Opinion of the

REFERENCES:

1. Zamryha, A. (2023). Vyznachennia zlochynu proty bezpeky liudstva (henotsydu) v mizhnarodnomu kryminalnomu pravi ta obov'язok pokarannia za noho. [Definition of the crime against the security of humanity (genocide) in international criminal law and the obligation to punish it]. *Analychno-porivni-alne pravoznavstvo*. № 5, 601–606. [in Ukrainian]
2. Konventsiiia pro zapobihannia zlochynu henotsydu ta pokarannia za noho 09.12.1948. Ofitsiinyi pereklad Konventsii nadislanyi lystom MZS № 72/14-612-54598 vid 22.04.2024. [Convention on the Prevention of the Crime of Genocide and its Punishment 09.12.1948. The official translation of the Convention was sent by letter of the Ministry of Foreign Affairs No. 72/14-612-54598 dated 04/22/2024]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text (last accessed: 29.08.2024) [in Ukrainian]

- Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional submission of the President of Ukraine on the provision of an opinion on the conformity of the Constitution of Ukraine with the Rome Statute of the International Criminal Court (Rome Statute case) dated July 11, 2001]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01#Text> (last accessed: 29.08.2024) [in Ukrainian]
11. Rymyskyi Statut Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu vid 17.07.1998 r. [The Rome Statute of the International Criminal Court dated July 17, 1998]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (last accessed: 29.08.2024) [in Ukrainian]
  12. Comparative table to the draft Law of Ukraine «On Amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine in connection with the ratification of the Rome Statute of the International Criminal Court and its amendments» (as of August 30, 2024). Verkhovna Rada of Ukraine. Bills. Retrieved from: <blob:https://itd.rada.gov.ua/799daa70-9002-4693-be69-fb88fa671607> (access date: 09/06/2024) [in Ukrainian]
  - Mamchenko, N. (2024). Prezydent vnies do Rady projekt zmin do Kryminalnoho kodeksu ta KPK u zviazku z ratyfikatsiieiu Rymyskoho statutu. [The President submitted to the Council a draft of amendments to the Criminal Code and the Criminal Procedure Code in connection with the ratification of the Rome Statute]. *Sudovoyurydychna hazeta*. 15.08. Retrieved from: <https://sud.ua/uk/news/publication/308305-prezydent-vnes-v-radu-proekt-izmeneniy-v-ugolovnyy-kodeks-i-upk-v-svyazi-s-ratifikatsiiey-rimyskogo-statuta> [in Ukrainian]
  13. Kontsepsiia realizatsii Mekhanizmu pidtrymky poterpilykh i svidkiv voiennykh ta inshykh mizhnarodnykh zlochyniv. Zatverdzheno Nakazom Heneralnoho prokurora 11 kvitnia 2023 roku № 103. [The concept of implementation of the Support Mechanism for victims and witnesses of war and other international crimes. Approved by Order of the Prosecutor General of April 11, 2023 No. 103]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0103905-23#Text> (last accessed: 29.08.2024) [in Ukrainian]
  14. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. [Criminal Procedure Code of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. St. 88. [in Ukrainian]
  15. Kaluzhna, O, Shunevych, K. (2022). Evidence in the International Criminal Court – the Role of a Forensic Expert: Ukrainian Context. 4-2 (17). Special Issue Access to Justice in Eastern Europe. 52–65. Retrieved from: <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.4-a000435>
  16. Mizhnarodne spivrobotnytstvo Ofisu Heneralnoho prokurora. Kliuchovi napriamy ta rezultaty. [International cooperation of the Prosecutor General's Office. Key directions and results]. Ofis Heneralnoho prokurora. 12.02.2024. Retrieved from: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/mizhnarodne-spivrobotnytstvo-ofisu-generalnogo-prokurora-klyuchovi-napryami-ta-rezultaty> [in Ukrainian]
  17. Panyshko, H. (2023). Mizhnarodno-pravovi pytannia zapobihannia ta pokarannia za zlochyn henotsydu [International legal issues of prevention and punishment for the crime of genocide]. *Litopys Volyni. Vseukrainskyi naukovyi chasopys*. Chys. 29, 71–75. [in Ukrainian]

НОТАТКИ

Наукове видання

**ЕКСПЕРТ:
ПАРАДИГМИ ЮРИДИЧНИХ НАУК
І ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

№ 3 (31), 2024

В авторській редакції

Формат 60x84/8. Папір офсет. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 6,74. Замов. № 1224/865. Наклад 300 прим.
Підписано до друку 31.10.2024.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.